This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Indian Institute, Oxford.

THE MALAN LIBRARY

PRESENTED

BY THE REV. S. C. MALAN, D.D.,

VICAR OF BROADWINDSOR,

January, 1885.

10 D 18.

L. ANNAEI SENECAE

PHILOSOPHI

OPERA OMNIA.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM

ACCURATE EDITA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS IV.

Insunt: *Epistolae ad Lucilium, a LXXXII ad finem.*

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS CAR. TAUCHNITII.

1832.

BODLEIAN
12 JAN 1928
LIBRARY

L. ANNAEI SENECAE
AD LUCILIUM
EPISTOLAE.

EPISTOLA LXXXII.

Contra delicias, et mollem vitam: itemque otium ignavum. Studiis id dedicandum esse: et praesertim philosophiae, quae muniat contra metus et externa omnia mala, contra ipsam mortem.

Desii iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? Eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. Potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua coepisti, et in isto te vitae habitu compone, placide, non molliter. Male tibi esse malo, quam molliter. Hoc sic accipe, quemadmodum a populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: Molliter vivit. Hoc dicunt, malus est. 2. Paulatim enim effeminatur animus, atque in similitudinem otii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, et conditivum. Quid ergo, inquis? non satius est vel sic iacere, quam istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, et contractio et torpor. Puto, aeque qui

in odoribus iacet, mortuus est, quam qui rapitur unco. 3. Otium sine literis mors est, et hominis vivi sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solicitudinum causae persequantur? Quae latebra est, in quam non intret metus mortis? Quae tam munita et in altum subducta vitae quies, quam non dolor territet? Quocunque te abdideris, mala humana circumstrepent. 4. Multa extra sunt, quae circumeunt nos, quo aut fallant, aut urgeant: multa intus, quae etiam in media solitudine exaestuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, et arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi haerentem sibi. 5. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola praestabit sui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid devitet: quae sit illa ratio, quae appetenda ac fugienda discernat, qua capiditatum mansuescit insania, timorum saevitia compescitur. Haec quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed quum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. 6. Magna verba excidunt, quum tortor poposcit manum, quum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ecce mors, quam contra multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.

7. *Faciet autem* illud firmum assidua meditatio, si *non verba exercueris, sed* animum, si contra mortem *te praeparaveris; adversus quam* non exhortabitur, *nec attollet, qui* cavillationibus tibi persuadere ten

taverit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondum, quamvis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione utitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. 8. Profecisti! liberatus sum metu: post haec, non dubitabo porrigere cervicem! Non vis severius loqui, nec morituro risum movere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicavit mortis metum exstinguere: an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus est solvere. Nam et ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter Indifferentia ponimus, quae ἀδιάφορα Graeci vocant. 9. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Haec interrogatio vides ubi obrepat. Mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: et quum dicit, Indifferens nihil gloriosum est: concedo tibi ita, ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa Indifferentia tamquam indifferentia esse dico, id est nec bona, nec mala, morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. 10. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incurvat: laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit: laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quidquid virtus ex illis adiit tractavitque, honestum et gloriosum facit. 11. Illa in medio posita sunt: interest, utrum malitia illis an virtus manum admoverit. Mors enim illa, quae in Catone *gloriosa est*, in Bruto statim turpis est et erubescenda. *Hic est* enim Brutus, qui quum periturn *mortis moras* quaereret, ad exonerandum ventre

secessit, et evocatus ad mortem, iussusque praebere cervicem: Praebebo, inquit, ita vivam. Quae dementia est fugere, quum retro ire non possis? Praebebo, inquit, ita vivam! Paene adiecit, vel sub Antonio. 12. O hominem dignum, qui vitae dederetur! Sed, ut coeperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus: hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae a nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formae, honoribus, regno: et contra, morti, exsilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertimuimus, aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. 13. Massa per se nec calida, nec frigida est. In fornacem coniecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est virtus, et animus externa contemnens. Est et horum, Lucili, quae appellamus Media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo, utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. 14. Sui amor est, et permanendi conservandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis: quia videtur multa nobis bona eripere, et nos ex hac, cui assuevimus, rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam novimus: illa ad quae transituri sumus, nescimus qualia sint, et horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. 15. Itaque etiamsi indifferens mors, non tamen inter ea est quae facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet. Multa enim de

illa credimus: multorum ingeniis certatum est, ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, et perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exsangues territat umbras.

Sed etiam quum persuaseris, istas fabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. 16. Aeque enim timent, ne apud inferos sint, quam ne nusquam. His adversantibus, quae nobis offundit longa persuasio, fortiter pati mortem, quidni gloriosum sit, et inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. 17. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigre veniet, et cunctanter: non est autem gloriosum, quod ab invito et tergiversante fit. Nihil facit virtus, quia necesse est. Adiice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnavit. 18. Ubi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu, aut spe bonorum, ad quae pervenire tanti sit, devorata unius mali patientia; dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, et ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit: non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Qua tua te fortuna sinet.

19. Non ibis audentior, si mala illa esse crediderís. Eximendum hoc e pectore est: alioquin haesitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id, quod *invadendum est.* Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem

alteram et falsam, quae illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem dialecticam, et ad illos artificii veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, et ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. 20. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Haec ipsa quae volvuntur ab illis, solvere malim et expandere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reipublicae bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulcrum futurus est. 21. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant, et vita potius quam loco cedant? Dices, Quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, et stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est! „Sic," inquit, „commilitiones prandete, tanquam apud inferos coenaturi!" 22. Non in ore crevit cibus, non haesit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi et ad prandium promiserunt, et ad coenam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, quum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: „Ire commilitones illo necesse est, unde redire non est necesse!" Vides quam simplex et imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestrae fortiorem facere, quem erectiorem possunt? 23. Frangunt animum: qui nunquam minus contrahendus est, et in minuta ac spinosa cogendus, quam quum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi

debet. Quomodo illos docebis malum non esse? Quomodo opiniones totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur, evinces? quod auxilium invenies? 24. Quid dices imbecillitati humanae? Quid dices, quo inflammati in media pericula irruant? Qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus obnixam contra te persuasionem humani generis avertes? Verba mihi captiosa componis, et interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. 25. Serpentem illam in Africa saevam, et Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt: ne pilo quidem vulnerabilis erat, quum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, et quidquid humanae torserant manus, reiiceret. Molaribus demum fracta saxis est. Et adversus mortem tu tam minuta iacularis? Subula leonem excipis? Acuta sunt ista, quae dicis? Nihil est acutius arista. Quaedam inutilia et inefficacia ipsa subtilitas reddit.

EPISTOLA LXXXIII.

Vivendum, ut coram Deo inspectore et arbitro. Adiungit de sua tunc vita, temperantia, vigilantia. Iterum contra μικρολόγους, et qui minutis sermonibus aut cavillis sapientiam enervant. Docet ab ipso Zenone, contra ebrietatem disserente.

Singulos dies tibi meos, et quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tamquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Et potest. Quid enim prodest, ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, et cogitationibus mediis intervenit. Sic, intervenit, dico, tamquam aliquando discedat. 2. Faciam ergo quod *iubes, et quid agam*, et quo ordine, libenter tibi scribam. *Observabo* me protinus: et quod est utilissi-

mum, diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, et id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies solidus est, nemo ex illo quidquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque divisus est. 3. Minimum exercitationi corporis datum: et hoc nomine ago gratias senectuti. Non magno mihi constat: quum me movi, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quaeris? Unus mihi sufficit Earinus, puer, ut scis, amabilis. Sed mutabitur: iam aliquem teneriorem quaero. Hic quidem ait, nos eandem crisim habere, quia utrique dentes cadant: sed iam vix illum assequor currentem, et intra paucissimos dies non potero. Vide quid exercitatio quotidiana proficiat. 4. Cito magnum intervallum fit, inter duos itinere diverso euntes: eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum: iam enim aetas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quaeris? Quod raro cursoribus evenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis, quam exercitatione, in frigidam descendi. Hoc apud me vocatur parum calda. 5. Ille tantus psychrolutes, qui Kalendis Ianuariis in Euripum saltabam, qui anno novo, quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra: deinde ad hoc solium, quod quum fortissimus sum, et omnia bona fide fiunt, sol temperat. Non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde *siccus, et sine* mensa prandium, post quod non sunt *lavandae manus.* 6. Dormio minimum: consuetudi*nem meam nosti:* brevissimo somno utor, et quasi *interiungo.* Satis est mihi, vigilare desiisse. All-

quando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua et universa voce feriuntur aures meae, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero: multae voces, et in unum confusae, pro fluctu mihi sunt, aut vento silvam verberante, et ceteris sine intellectu sonantibus. 7. Quid ergo est? Nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes levissimas et perplexas fecerunt: quae ut sint verae, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. 8. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro bono autem committit: ergo vir bonus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit: sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. 9. Ait enim, ebrium duobus modis dici: altero, quum aliquis vino gravis est, et impos sui: altero, si solet ebrius fieri, et huic obnoxius vitio est. Nunc a Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit. Quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium et ebriosum. Potest et qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: et qui ebriosus est, saepe extra ebrietatem esse. 10. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: praesertim quum ab hc

mine diligentiam professo ponatur, et verba examinante. Adiice nunc, quod si hoc intellexit Zeno, et non intelligere voluit, ambiguitate verbi quaesivit locum fraudi: quod faciendum non est, ubi veritas quaeritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. 11. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobriis, et imperator, et tribunus, et centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Caesaris caede, illius dico, qui superato Pompeio rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tillius Cimber et nimius erat in vino, et scordalus. In hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui viuum ferre non possum? 12. Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit et vinum male credi, et sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, urbis custos, ebrius, ex quo semel factus est, fuit. Maiorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. 13. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, quum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit: et Tiberius proficiscens in Campaniam, quum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, et madentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. 14. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat. Nullum Cosso aut privatum secretum, aut publicum

elapsum est. Itaque declamationes istas de medio removeamus: non est animus in sua potestate, ebrietate devinctus! Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exaestuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, et prodit in medium. 15. Onerati mero, quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamvis hoc soleat accidere, ita et illud solet, ut cum his, quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non commendari tacitum. 16. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, et vitia eius exponere? quae etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens; cui satis est, sitim exstinguere: qui, etiamsi quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, et faciat ebriis solita. 17. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? Dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, et stomachi sui non nosse mensuram: quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrii habitum: numquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed brevior. 18. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, et intellecto facinore mori voluit, certe meruit. Omne vitium ebrietas et incendit, et detegit: obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam *bona voluntate*, prohibitis abstinent. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat,

emergit. 19. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. Tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum confitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saevo, malignitas livido: omne vitium detexitur et prodit. 20. Adiice illam ignorationem sui, dubia et parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, quum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcunque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid quum somno vitiatur, et, quae ebrietas fuit, eruditas facta est? 21. Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit: haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, et iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec invictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, et ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. 22. Quae gloria est, capere multum? Quum penes te palma fuerit, et propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, quum superstes toti convivio fueris, quum omnes viceris virtute magnifica, et nemo tam vini capax fuerit; vinceris a dolio. M. Antonium, magnum virum et ingenii nobilis, quae alia res perdidit, et in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quam ebrietas, nec minor vino *Cleopatrae amor*? 23. Haec illum res hostem reipublicae, *haec hostibus* suis imparem reddidit, haec *crudelem fecit*, quum capita principum civitatis coe-

nanti referrentur, quum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, quum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat? 24. Fere vinolentiam crudelitas sequitur. Violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam quum saepe apud se non sint, consuetudo insaniae durat; ac vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. 25. Deformitatem rei et importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba, istas, quae voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, poenas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, et retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumto dormiturum, nec elleboro accepto, quidquid in visceribus haerebit, eiecturum deiecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

EPISTOLA LXXXIV.

Stilum lectionemque alternanda esse. Lecta autem, in succum vertenda, et nostra facienda. Denique adhortatio ad sapientiam. Bona et utilia monita.

Itinera ista, quae segnitiam mihi excutiunt, et valetudini meae prodesse iudico, et studiis. Quare valetudinem adiuvent, vides: quum pigrum me, et negligentem corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus *non recessi*. Sunt autem, ut existimo, *necessariae: primum*, ne sim me uno contentus: *deinde, ut quum ab aliis* quaesita cognovero, tum et de

inventis iudicem, et cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: et studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. 2. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus: altera res contristabit, et vires exhauriet: de stilo dico: altera solvet ac diluet. Invicem hoc illo commeandum est, et alterum altero temperandum: ut, quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes, ut aiunt, debemus imitari, quae vagantur, et flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per favos digerunt: et, ut Virgilius noster ait,

— *liquentia mella*
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas.

3. De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, et proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt, inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius coeli, aut ipsius arundinis humor dulcis et pinguior gignat: 4. in nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam et notabilem poni, quam persequatur et contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura et dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, ut ita dicam, fermento: quo in unum diversa coalescunt. 5. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, et quaecunque ex diversa lectione congessimus, separare. Melius enim distincta servantur. Deinde adhibita ingenii nostri cura et facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere: ut etiamsi apparuerit *unde sumtum sit,* aliud tamen esse, quam unde sumtum *est, appareat.* Quod in corpore nostro videmus *sine ulla opera nostra* facere naturam. 6. Alimenta

quae accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, et solida innatant stomacho, onera sunt: at quum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires et in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, praestemus: ut quaecunque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. Concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. 7. Assentiamur illis fideliter, et nostra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis: sicut unus numerus fit ex singulis, quum minores summas et dissidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus noster: omnia quibus est adiutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod effecit. 8. Etiamsi alicuius in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi altius fixerit: similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligetur, cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto, aliquando ne intelligi quidem posse, si magni Virgilii: nec enim omnibus, quae ex quo velut exemplari traxit, formam suam impressit, ut in unitatem illam competant. 9. Non vides quam multorum vocibus chorus constet? Unus tamen ex omnibus sonus redditur. Aliqua illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media. Accedunt viris feminae, interponuntur tibiae: singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres philosophi noverant. In commissionibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. 10. Quum omnes vias ordo canentium implevit, et cavea aeneatoribus cincta est, et ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, ut multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? Assidua intentione: si nihil egeri

mus, nisi ratione suadente. Hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quae discurritur. 11. Relinque divitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atque animi voluptates: molliunt et enervant. Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa. Nullum habet terminum. Tam solicita est ne quem ante se videat, quam ne post se alium. Laborat invidia, et quidem duplici. Vides autem quam miser sit is, cui invidetur, si et invidet? 12. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? Multum habent contumeliarum, ut intres: plus, quum intraveris. Praeteri istos gradus divitum, et magno aggestu suspensa vestibula. Non in praerupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res, et simul amplissimas, pete. 13. Quaecunque videntur eminere in rebus humanis, quamvis pusilla sint, et comparatione humillimorum exstent, per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit: omnia quidem sub te, quae pro excelsissimis habentur, adspicies, sed tamen venies ad summa per planum.

EPISTOLA LXXXV.

Sophismata improbat, et a seriis studiis ea arcet. Exempla quaedam dat, sed ad utilia traducit: et contra Peripateticos, Sapientem vacare affectibus debere. Deinde, Beatam vitam sibi sufficere: unam et aequalem esse, seu longam, seu brevem. Non etiam imminui ab externis, etsi mala aut damna incurrant: et Sapientem omnibus bene uti.

Peperceram tibi, et quidquid nodosi adhuc supererat, praeterieram: contentus quasi gustum tibi dare eorum, quae a nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut

ad traductionem nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro diis hominibusque susceptam, subula armatum. 2. Qui prudens est, et temperans est: qui temperans est, et constans: qui constans est, et imperturbatus est: qui imperturbatus est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum et constantem et sine tristitia sic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur et modice, non qui nunquam. 3. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiae, nec frequens nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci moerore, ceterum tangi: et cetera in hunc modum, sectae suae respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, et moestissimis laetior, et effrenatissimis moderatior, et humillimis maior? 4. Quid si miretur velocitatem suam laudans, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas,
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Haec est pernicitas per se aestimata, non quae tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leviter febricitantem? Non est bona valetudo, mediocritas morbi. 5. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest *duritia* granorum, sed quibus minor. Falsum est. *Non enim* diminutionem malorum in bono

viro intelligo, sed vacationem. Nulla debent esse, non parva. Nam si ulla sint, crescent, et interim impedient. Quomodo oculos maior et perfecta suffusio excaecat, sic modica turbat. 6. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, et velut torrente quodam auferetur: praesertim quum illi non unum affectum, sed universum affectuum coetum relinquis, cum quo colluctetur. Plus potest quamvis mediocrium turba, quam posset unius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam! 7. Melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leviora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscunque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum et mite: natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunque sint. 8. Tigres leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: et quum minime exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. Si invita ratione coeperint, invita perseverabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. 9. Falsa est itaque ista mediocritas et inutilis, eodemque loco habenda, quo, si quis diceret, modice insaniendum, modice aegrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius sustuleris illa, quam rexeris. Numquid dubium est, quin vitia mentis humanae inveterata et dura, quae morbos vocamus, immoderata sint: ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? Ergo immoderati sunt et affectus:

ab his enim ad illa transitur. 10. Deinde si das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati, ceterisque motibus pravis, non erunt in nostra potestate. Quare? Quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. Maior erit timor, si plus, quo exterreatur, aut propius adspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes evocaverit. 11. Si in nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adiice nunc, quod ista, quantumvis exigua sint, in maius excedunt. Nunquam perniciosa servant modum. Quamvis levia initia morborum, serpunt: et aegra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiae est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? 12. Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui, quum facilius sit excludere, quam admissa comprimere? Quidam ita distinxerunt, ut dicerent: Temperans ac prudens positione quidem mentis et habitu tranquillus est, eventu non est. Nam quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec contristatur, nec timet: sed multae extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbationem afferant. 13. Tale est quod volunt dicere: Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: et timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti timor transit in vitium: et ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Praeterea, si non contemnit venientes extrinsecus causas, et aliquid timet: quum fortiter eundum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, et animo recedente.

14. Non cadit autem in sapientem haec diversitas mentis. Illud praeterea iudico observandum, ne duo, quae separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, unum bonum esse, quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate vivendum sufficere virtutem: e contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum esse quod honestum est. 15. Xenocrates et Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse: non tamen unum bonum esse quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, quum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam, quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat, unquam virtutem esse sine voluptate. Ita si ei iuncta semper est atque inseparabilis, et sola satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam quum sola est. 16. Illud autem absurdum est, quod dicitur, beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfecte beatum. Quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius, beata autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Praeterea, si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est et beata et beatissima. 17. Numquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? Ergo si summum bonum habet, summe beata est. Quemadmodum summum adiectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quae sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris; et multo magis innumerabilia discrimina summi boni *facies:* quum summum bonum intelligam, quod supra

se gradum non habet. 18. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. Beatus autem nihil suae praefert. Utrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse, quam quod est, malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Utique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, et id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnunc potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. 19. Nesciunt beatam vitam unam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa et brevis, diffusa et angustior; in multa loca, multasque partes distributa, et in unum coacta. Qui illam numero aestimat, et mensura, et partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? Quod plena est. Finis, ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus: quid refert? uterque non sitit. 20. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est. qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum haec interrogatio est. Adversus hanc sic respondere conantur: „falsam nos rem, et controversiosam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. 21. Quid ergo? inquit, fortis imminentia mala non timebit? Istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est.“ Qui haec dicunt, rursus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed

rarius et minus, non caret malitia, sed leviore vexatur. „At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimescit.“ 22. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit, mala illa non esse, et unam tantum turpitudinem malum iudicat; debebit secure pericula adspicere, et aliis timenda contemnere. Aut si stulti et amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. „Ut vobis, inquit, videtur, praebebit se periculis fortis.“ Minime. Non timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. 23. „Quid ergo? inquis. Mortem, vincula, ignes, alia tela fortunae non timebit?“ Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanae vitae formidines putat. Describe captivitatem, verbera, catenas, egestatem, et membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: et quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est? Quaeris, quid sit malum? Cedere his quae mala vocantur, et illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. 24. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quae nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conveniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio: scientia est distinguendi quid sit malum, et quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, et eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. 25. „Quid ergo, si ferrum intentatur cervicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, et per adsiccata viscera recens dimittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere?“ Iste vero dolet; sensum enim hominis nulla exuit virtus:

sed non timet. Invictus ex alto dolores suos spectat. „Quaeris, quis tunc animus illi sit?“ Qui aegrum amicum adhortantibus. 26. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. „Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim, si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas et procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit.“ Quidam Stoici ita adversus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. 27. Quibus Peripateticus: „Ergo, inquit, et sapientem deteriorem faciet paupertas et dolor, et quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet.“ Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, et sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non utique quod tentat, efficere, sed omnia recte facere: gubernatori propositum est, utique navem in portum perducere. 28. Artes ministrae sunt: praestare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes serviunt vitae, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam, et navis regendae scientiam. Haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. 29. Qui hoc potuit dicere: „Neptune, nunquam hanc navem, nisi rectam!“ arti satisfecit. Tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. „Quid ergo? inquis. Non nocet gubernatori ea res, quae illum tenere portum vetat? quae conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet, et exarmat?“ Non tanquam gubernatori, sed tanquam navigantí nocet.

Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. 30. Navigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus, qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos, quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat: sapientia commune bonum est, et eorum cum quibus vivit, et proprium ipsius. 31. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non ab aliis tempestatibus vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu. Tunc maximus, quum illi fortuna se opposuit: tunc ipsius sapientiae negotium agit, quam diximus et alienum bonum esse, et suum. 32. Praeterea ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, quum illum aliquae necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas; per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utrosque casus aptus est: bonorum rector, et malorum victor. 33. Sic, inquam, se exercuit, ut virtutem tam in secundis quam in adversis exhibeat: nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit et praecipites agit, prohibet. *Tu illum premi putas malis? Utitur.* 34. Non *ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra; faciebat ex aere. Si marmor illi, si adhuc vilioren*

materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in divitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exsilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. Quamcunque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. 35. Certi sunt domitores ferarum, qui saevissima animalia et ad occursum expavefacientia hominem cogunt sub iugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Aethiops iubet subsidere in genua, et ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, et ubicunque horrenda, quum ad hunc pervenere, mansueta sunt.

EPISTOLA LXXXVI.

De villa Africani; aedificio et balneo, nec polito, nec lauto. Contra luxum sui aevi. In extremo, de oleis serendis, occasione villae.

In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi scribo, adoratis manibus eius et arca, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in coelum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit, (hos enim et Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, quum reliquit patriam, quam quum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, aut Romae libertas. 2. „Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. Aequum inter omnes cives ius sit: utere sine me beneficio meo, patria. Causa tibi libertatis fui, ero et argumentum. Exeo, si plus, quam *tibi expedit, creri.*“ Quidni ego admirer hanc *magnitudinem animi,* qua in exsilium voluntarium *recessit, et civitatem* exoneravit? Eo perducta res

erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, et se Liternum recepit, tam suum exsilium reipublicae imputaturus, quam Hannibalis. 3. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum silvae, turres quoque in propugnaculum villae utrimque subrectas: cisternam aedificiis ac viridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset: balneolum angustum, tenebricosum, ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. 4. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim operae se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit. 5. At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? Pauper sibi videtur ac sordidus nisi parietes magnis et pretiosis orbibus refulserunt nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distin cta sunt: nisi illis undique operosa et in picturae m dum variata circumlitio praetexitur; nisi vitro ab conditur camera: nisi Thasius lapis, quondam r rum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostr circumdedit; in quas multa sudatione corpora e nanita demittimus; nisi aquam argentea epistor fuderunt. 6. Et adhuc plebeias fistulas loquor: qu quum ad balnea libertinorum pervenero? Quant statuarum, quantum columnarum est nihil sustin tium, sed in ornamentum positarum, impensae sa! quantum aquarum per gradus cum fragor bentium! Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gen *calcare nolimus.* In hoc balneo Scipionis min *sunt, rimae magis* quam fenestrae, muro lapide *sectae, ut sine iniuria* munimenti lumen admit

7. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi et lavantur simul et colorantur; nisi ex solio agros et maria prospiciunt. Itaque quae concursum et admirationem habuerant, quum dedicarentur, haec in antiquorum numerum reiiciuntur, quum aliquid novi luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. 8. At olim et pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, et in usum, non oblectamentum, reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper, velut ex calido fonte, currebat: nec referre credebant, in quam perlucidâ sordes deponerent. Sed, dii boni, quam iuvabat, illa balnea intrare obscura, et gregali tectorio inducta, quae scires Catonem tibi aedilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse? 9. Nam hoc quoque nobilissimi aediles fungebantur officio, intrandi ea loca quae populum receptabant, exigendique munditias, et utilem ac salubrem temperaturam: non hanc, quae nuper inventa est, similis incendio; adeo quidem ut convictum in aliquo scelere servum, invitum lavari oportēat. Nihil mihi videtur iam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantae nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? quod non in multa luce decoquebatur, et exspectabat, ut in balneo concoqueret? 10. O hominem calamitosum! nesciit vivere! Non saccata aqua lavabatur, sed saepe turbida, et quum plueret vehementius, paene lutulenta. Nec multum eius intererat, an sic lavaretur: veniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non invideo Scipioni: vere in exsilio vixit, *qui sic lavabatur. Immo si scias, non quotidie lavabatur.* 11. *Nam*, ut aiunt qui priscos mores urbis

tradiderunt, brachia et crura quotidie abluebant, quae scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet mihi, immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inventa sunt, spurciores sunt. 12. Descripturus infamem et nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet. —

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, et Gorgonii loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evanescat in corpore. Quid, quod iidem odore tanquam suo gloriantur? 13. Haec si tibi nimium tristia videbuntur, villae imputabis: in qua didici ab Aegialo diligentissimo patrefamiliae (is enim nunc huius agri possessor est) quamvis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non olivetum alteri ponit: quod vidi illum arborum trimûm aut quadrimûm fastidiendi fructus autumno deponere. 14. Te quoque proteget illa, quae

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;

ut ait Virgilius noster; qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, adspexit; nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. 15. Nam omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est; tunc te quoque, Medica, pulsa
Accipiunt sulci, et milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint: et an utrium verna sit satio, hinc aestimes licet. Iunius mensis est, quo tibi scribo, iam proclivus in Iulium. 16 *dem die vidi fabam metentes, milium serentes, olivetum revertor*, quod vidi duobus modis d*tum. Magnarum arborum truncos circumcisis*

et ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. Hoc fimo tactum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit et pressit. 17. Negat quidquam esse hac (ut ait) spissatione efficacius. Videlicet frigus excludit et ventum. Minus praeterea movetur: et ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, et precario haerentes, levis quoque revellat agitatio. Parum autem arboris, antequam obruat, radit. Ex omni enim materia quae nudata est, ut ait, exeunt radices novae. 18. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida et retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cum tanquam a planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. 19. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: huius capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed etiam Martio exacto tenent et complexae sunt non suas ulmos; omnes autem istas arbores, quae (ut ita dicam) grandiscapiae sunt, ait aqua adiuvandas cisternina: quae si prodest, habemus pluviam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne, quemadmodum Aegialus noster me sibi adversarium paravit, sic ego parem te mihi.

EPISTOLA LXXXVII.

Frugalitas Senecae, et externorum contemptus: admonitio ad alios, ut sic ipsi quoque faciant. Dissertatiunculae deinde,

quibus approbat, fortuita in bonis non esse: dumtaxat commoda dici posse.

Naufragium, antequam navem adscenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne et hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, quum volueris, approbabo, immo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua, et quam facile iudicio possemus deponere, quae si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. 2. Cum paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quae corpore nostro continebantur, ego et Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcita in terra iacet, ego in culcita. Ex duabus penulis altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit: paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. 3. Illae, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane. Quotidie mihi annum novum faciunt, quem ego faustum et felicem reddo bonis cogitationibus, et animi magnitudine: qui nunquam maior est, quam ubi aliena seposuit: et fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi divitias, nihil concupiscendo. Vehiculum, in quod impositus sum, rusticum est. Mulae vivere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter aestatem. 4. Vix a me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc perversa recti verecundia. Quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco: quod argumentum est, ista, quae probo, quae laudo, nondum habere certam fidem et immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, *etiam nunc curo* opiniones viatorum. 5. Contra *totius generis humani* opiniones mittenda vox erat:

„Insanitis, erratis, stupetis ad supervacua; neminem aestimatis suo. Quum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia: (nam hoc quoque iam expensa fertis.) „ „Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. 6. Si creditoribus solverit, nihil illi supererit.“ “ Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat!“ Divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber volvitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum invidiose in desertis Apuliae possideret: et quum omnia dixeris, pauper est. Quare? Quia debet. Quantum? inquis. Omnia: nisi forte iudices interesse, utrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum sumserit. 7. Quid ad rem pertinent mulae saginatae, unius omnes coloris? quid ista vehicula caelata?

— instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam reipublicae fuit nasci quam Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio vehebatur, et hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret. 8. O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores et Numidas et multum ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos qui *quummaxime dubitat*, utrum se ad gladium locet, an *ad cultrum.* O quantum erat seculi decus, impera-

torem triumphalem, censorium, (et quod sup
haec est) Catonem, uno caballo esse conte
ne toto quidem! 9. Partem enim sarcinae,
que latere dependentes, occupabant. Ita n
bus obesis mannis, et asturconibus, et t
praeferres unicum illum equum, ab ipso Ca
frictum? Video non futurum finem in ista
ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic ita
ticescam, quantum ad ista: quae sine dubio
vinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus
vit impedimenta. 10. Nunc volo paucissim
interrogationes nostrorum tibi reddere, ad
pertinentes, quam satisfacere vitae beatae
mus. Quod bonum est, bonos facit: nam
musica quod bonum est, facit musicum.
bonum non faciunt: ergo non sunt bona.
hoc sic respondent Peripatetici, ut, quod pri
ponimus, falsum esse dicant. 11. Ab eo,
quod est bonum, non utique fiunt boni. 1
est aliquod bonum, tanquam tibia, aut cho
organum aliquod aptatum ad usus canendi:
men horum facit musicum. Hic respon
Non intelligitis, quomodo posuerimus, quo
est musico. Non enim id dicimus, quod ins
sicum, sed quod facit: tu ad supellectilem a
ad artem venis. 12. Si quid autem in ipsa
sica bonum est, id utique musicum faciet. Et
facere id planius volo. Bonum in arte mu
bus modis dicitur: altero, quo effectus mus
vatur: altero, quo ars. Ad effectum pertine
menta, tibiae, et organa, et chordae: ad arte
non pertinent. Est enim artifex etiam sine
forsitan non potest arte. Hoc non est aequ
in homine. Idem enim bonum et hominis,
— *13. Quod contemtissimo cuique contingen*
pissimo potest, bonum non est: opes auter

ni, et lanistae contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quod proponitur. Nam et in grammatica, et in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. 14. Virtus extollit hominem, et supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatrae mellibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbae linguae quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur, et multorum heres fuit, et multos habuit heredes. Quid ergo? Utrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam impuravit? Quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. 15. Virtus super ista consistit, suo aere censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, et gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quaelibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessionem eius venit quod habet. 16. Quis pleno sacculo ullum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum et appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? Quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemtissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonam dicam. Habet illam cicada, habet pulex. 17. Ne quietem quidem, et molestia vacare, *bonum dicam*. Quid est otiosius verme? *Quaeris, quae res sapientem faciat? quae Deum. Deu*

oportet illi aliquid divinum, aliquid coeleste, gnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quem possessorem patitur. Vide,

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque rec
Hic segetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei foetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus od
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
At Chalybes nudi ferrum? —

18. Ista in regiones descripta sunt, ut necessa mortalibus esset inter ipsos commercium, si inv alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bc et ipsum suam habet sedem. Non nascitur ubi nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, qua Animus. Hic nisi purus ac sanctus est, Deum capit. — Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex ritia divitiae: ergo non sunt bonum. 19. No inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex legio enim et furto pecunia nascitur. Itaque m quidem est sacrilegium et furtum: sed ideo, plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum cum metu, solicitudine, tormentis et corporis e mi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, s legium, sicut malum sit, quia multa mala faci bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliqui ni facit. Quo quid fieri portentosius potest! Quamquam sacrilegium, furtum et adulterium bona haberi, prorsus persuasimus. Quam mult to non erubescunt! quam multi adulterio gloria Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in t phis feruntur. Adiice nunc, quod sacrilegiu omnino ex aliqua parte bonum est, etiam hone erit, et recte factum vocabitur: nostra enim acti quod nullius mortalium cogitatio recipit. Erg *na nasci ex malo* non possunt. 21. Nam si, ut di *ob hoc unum* sacrilegium malum est, quia m

Fert: si remiseris illi supplicia, si securitatem
ideris, ex toto bonum erit. Atqui maximum
im supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si
carnificem aut ad carcerem differs. Statim
tur quum facta sunt, immo dum fiunt. Non
ir itaque ex malo bonum, non magis quam
x olea. Ad semen nata respondent: bona de-
re non possunt. 22. Quemadmodum ex turpi
um non nascitur, ita ne ex malo quidem bo-
iam idem est honestum et bonum. Quidam ex
adversus hoc sic respondent: putemus pecu-
bonum esse undecunque sumtam, non tamen
x sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio
ir. Hoc sic intellige. In eadem urna et au-
st, et vipera. Si aurum ex urna sustuleris,
lic et vipera est, non ideo mihi urna aurum
ia viperam habet, sed aurum dat, quum et vi-
habeat. 23. Eodem modo ex sacrilegio lu-
it: non qua turpe et sceleratum est sacrile-
sed qua lucrum habet. Quemadmodum in illa
ipera malum est, non aurum quod cum vipera
sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum.
s opponitur: Dissimillima utriusque rei condi-
. Illic aurum possum sine vipera tollere: hic
n sine sacrilegio facere non possum. Lucrum
non est appositum sceleri, sed immixtum. 24.
dum consequi volumus, in multa mala incidi-
id bonum non est. Dum divitias consequi vo-
, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum
nt. Duas, inquit, significationes habet pro-
vestra; unam, dum divitias consequi volu-
in multa nos mala incidere: in multa autem
ncidimus et dum virtutem consequi volumus.
s, dum navigat studii causa, naufragium fecit:
captus est. 25. Altera significatio talis est:
od in mala incidimus, id bonum non est. Haec

propositioni non erit consequens, per divitia
aut per voluptates in mala incidere: aut si per
tias in multa mala incidimus, non tantum bonu
vitiae non sunt, sed malum sunt. Vos autem
dicitis tantum, bonum non esse. 26. Praeterea, i
conceditis divitias habere aliquid usus: inter
moda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne
modum quidem erunt: per illas enim multa nob
commoda eveniunt. His quidam hoc respon
Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illa
minem laedunt. Aut sua cuique nocet stultitia
aliena nequitia: sic, quemadmodum gladius, q
minem occidit, occidentis telum est. Non id
vitiae tibi nocent, si propter divitias tibi no
27. Posidonius (ut ego existimo) melius, qu
divitias esse causam malorum, non quia ipsae fa
aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est
causa efficiens, quae protinus necesse est no
alia praecedens. Hanc praecedentem causam
tiae habent. Inflant animos, superbiam pariu
vidiam contrahunt, et usque eo mentem aliena
fama pecuniae nos, etiam nocitura, delectet. 2
na autem omni carere culpa decet. Pura sunt,
corrumpunt animos, non solicitant: extollun
dem et dilatant, sed sine tumore. Quae bona
fiduciam faciunt: divitiae audaciam. Quae
sunt, magnitudinem animi dant: divitiae in
tiam. Nihil autem aliud est insolentia, quan
cies magnitudinis falsa. Isto modo, inquis,
malum sunt divitiae, non tantum bonum non
29. Essent malum, si per se nocerent, si (ut di
berent efficientem causam: nunc praecedente
bent, et quidem non irritantem tantum animos
attrahentem. Speciem enim boni ostendunt v
milem, ac plerisque credibilem. 30. Habet
quoque praecedentem causam, ad invidiam:

enim propter sapientiam, multis propter iustitiam invidetur: sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obiicitur a virtute, quae illos in amorem et admirationem vocet. 31. Posidonius sic interrogandum ait: Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: divitiae autem, et bona valetudo, et similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnunc hoc modo intendit: 32. Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: a fortuitis autem in haec impellimur: ergo non sunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. 33. Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet quam molestiae: bonum, sincerum esse debet, et ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum et ad animalia pertinet, et ad imperfectos homines, et ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum: sed commodum dicitur, a maiore sua parte aestimatum. Bonum ad unum sapientem pertinet, inviolatum esse oportet. Bonum animum habe. Unus tibi nodus, sed Herculaneus, restat. 34. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus divitiae fiunt: ergo divitiae bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici et fingunt illam, et solvunt. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli. 35. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Graeci dicunt κατὰ στέρησιν. Non *quod habeat, dicitur*, sed quod non habeat. Ita*que ex multis inanibus* nihil impleri potest; divitias

multae res faciunt, non multae inopiae. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. 36. Paupertas est, non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀνυπαρξία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video, quid aliud sit paupertas, quam parvi possessio. 37. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit divitiarum, quae paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. 38. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, et largitiones, et tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia? quòd unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse? Haec satius est suadere, et expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPISTOLA LXXXVIII.

Liberalia studia in bonis non esse, nec ad virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in grammatica, musica, geometria, astronomia. Etsi tamen non ducunt, at tamen conducunt: id est, iuvant et praeparant. Tum divisio alia artium, in vulgares, ludicras, pueriles, liberales: et in istis, solam philosophiam esse, quae vere liberum faciat. Sola etiam de bonis malisque indagat, sola noscit. Sola igitur colenda, aut praecipue est: et ostendit, quam inutilia aut superflua philologi sectentur; quidam etiam philosophi.

De liberalibus studiis quid sentiam, scire deside-

ras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. Meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si praeparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. Rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. Ceterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit, hoc est sapientiae, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla et puerilia sunt. 2. An tu quidquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quaerendum iudicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, et si latius evagari vult, circa historias. Iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. 3. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, et verborum diligentia, et fabularum memoria, et versuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem fraenat? Ad geometriam transeamus, et ad musicam: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere: quae quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti virtutem, an non. Si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. 4. Vis scire, quam non ad docendam virtutem consederint? adspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, quum, his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, et voluptates refugientem, et ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietae civitatis, et inter

convivia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. 5. Apparet nihil horum esse in illo, cui omnia insunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. Nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quaerere, utrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire an minor Hecuba fuerit, quam Helena, et quare tam male tulerit aetatem. 6. Quid, inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quaeris, Ulysses ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam et Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. 7. Tempestates animi nos quotidie iactant, et nequitia in omnia Ulyssis mala impellit. Non deest forma quae solicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, et humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, et tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba seculo suo dederit, an Ulyssem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? 8. Doce me, quid sit pudicitia, et quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutae ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia *mea discrepent.* Monstras mihi, qui sint modi flebiles. *Monstra potius*, quomodo inter adversa non

mittam flebilem vocem. 9. Metiri me geometres locet latifundia. Potius doceat, quomodo metiar, quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, et avaritiae commodare digitos. Potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes: non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios passat: immo quam supervacua possideat: qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? 10. Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, et comprehendere etiamsi quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens et aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, et avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? 11. Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, quod tuum dicis; publicum est, et quidem generis humani. O egregiam artem! Scis rotunda metiri: in quadratum redigis, quamcunque acceperis formam: intervalla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. Dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? 12. Venio nunc ad illum, qui coelestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis coeli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, quum Saturnus et Mars ex contrario stabunt, aut quum Mercurius *vespertinum* faciet occasum videnti Saturno? *Potius hoc discam*, ubicunque sunt ista, propitia

esse, non posse mutari. 13. Agit illa continuus ordo fatorum et inevitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed sive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenae.

14. Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? Fallit enim, quod nescienti evenit. Ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et, non utique casura. Utique secunda exspecto: malis paratus sum. — 15. In illo feras me necesse est non per praescriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros. Aeque luctatores, et totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut et unguentarios recipiam, et cocos, et ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie et veterno sunt? 16. An liberale studium istud esse iuventuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hae nec illae docent, *aluntre virtutem.* Quid enim prodest equum regere, *et cursum eius fraeno* temperare, affectibus effrenan-

nis abstrahi? Quid prodest multos vincere lucta-
vel caestu, ab iracundia vinci? — 17. Quid
? nihil liberalia nobis conferunt studia? Ad alia
um, ad virtutem nihil. Nam et hae viles ex
esso artes, quae manu constant, ad instrumenta
plurimum conferunt, tamen ad virtutem non
nent. Quare ergo liberalibus studiis filios eru-
s? Non quia virtutem dare possunt, sed quia
um ad accipiendam virtutem praeparant. 18.
nadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, lite-
a, per quam pueris elementa traduntur, non do-
berales artes, sed mox praecipiendis locum pa-
sic liberales artes non perducunt animum ad
tem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posido-
artium genera. Sunt vulgares et sordidae, sunt
rae, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares
cum, quae manu constant, et ad instruendam vi-
occupatae sunt: in quibus nulla decoris, nulla
sti simulatio est. 19. Ludicrae sunt, quae ad
tatem oculorum atque aurium tendunt. His
meres licet machinatores, qui pegmata per se
entia excogitant, et tabulata tacite in sublime
entia, et alias ex inopinato varietates, aut de-
ntibus quae cohaerebant, aut his quae dista-
sua sponte coëuntibus, aut his quae eminebant,
atim in se residentibus. His imperitorum fe-
ur oculi, omnia subita (quia caussas non nove-
irantium. 20. Pueriles sunt, et aliquid haben-
beralibus simile, hae artes quas ἐγκυκλίους Grae-
ostri liberales vocant. Solae autem liberales
, immo (ut dicam verius) liberae, quibus curae
s est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua
philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est
a rationalis, sic et haec quoque liberalium ar-
turba locum sibi in philosophia vindicat. Quum
m est ad naturales quaestiones, geometriae te-

stimonio statur. 21. Ergo eius quam adiuvat,
est? Multa adiuvant nos, nec ideo partes n
sunt: immo si partes essent, non adiuvarent.
adiutorium corporis, nec tamen pars est. A
nobis praestat geometriae ministerium: sic
sophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: se
hic geometriae pars est, nec illa philosophiae.
terea, utraque fines suos habet. Sapiens enim
sas naturalium et quaerit et novit, quorum nu
mensuras que geometres persequitur et supput
Qua ratione constent coelestia, quae illis si
quaeve natura, sapiens scit: cursus et recursus
servationes, per quas descendunt et allevant
speciem interdum stantium praebent, quum co
bus stare non liceat, colligit mathematicus.
causas in speculo imagines exprimat, scit sa
illud tibi geometer potest dicere, quantum
debeat corpus ab imagine, et qualis forma sp
quales imagines reddat. 23. Magnum esse
philosophus probabit: quantus sit, mathem
qui usu quodam et exercitatione procedit: s
procedat, impetranda illi quaedam principia
Non est autem ars sui iuris, cui precarium
mentum est. Philosophia nil ab alio petit,
opus a solo excitat. Mathematica (ut ita
superficiaria est, in alieno aedificat, aliena
principia, quorum beneficio ad ulteriora perv
si per se iret ad verum, si totius mundi natura
set comprehendere, dicerem multum colla
mentibus nostris, quae tractatu coelestium cre
trahuntque aliquid ex illo. 24. Una re cons
tur animus, scientia bonorum ac malorum im
bili, quae soli philosophiae competit. Nulla
ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas
circumire virtutes. Fortitudo contemtrix tim
rum est: terribilia, et sub iugum libertatem n

mittentia, despicit, provocat, frangit; numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? 25. Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. „Ure, inquit, caede, occide, non prodam: sed quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius condam." Numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, et ad sanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. 26. Humanitas vetat superbum esse adversus socios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem se, facilemque omnibus praestat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. Numquid liberalia studia hos mores praecipiunt? non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem: non magis quam frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quae alieno sanguini tanquam suo parcit, et scit homini non esse homine prodige utendum. 27. Quum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? Quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamvis enim virtus discenda sit, tamen non per haec discitur. 28. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui literas nescit, quum sapientia non sit in literis? Res *tradit, non* verba: et nescio an certior memoria *sit, quae* nullum extra se subsidium habet.

Magna et spatiosa res est sapientia: vacuo illi loco opus est: de divinis humanisque discendum est: de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo uno vide quam multa quaerantur. 29. Primum, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo coepit, an et ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit et tempus. Innumerabiles quaestiones sunt de animo tantum: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde alio transeat, et domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque coniectus: an non amplius quam semel serviat; et emissus vagetur in toto: 30. utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, quum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, quum ex hac effugerit cavea: an obliviscatur priorum, et illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcunque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac discendorum fatigaberis. 31. Haec tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. Laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, et pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in supervacua literarum supellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiae genus est. 32. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, et ideo non discentes necessaria, *quia supervacua* didicerunt? Quatuor millia libro*rum Didymus* grammaticus scripsit: miser, si tam

multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera: in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: et alia, quae erant dediscenda, si scires. 33. I nunc, et longam esse vitam nega! Sed ad nostros quoque quum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia laudatio haec constat: O hominem literatum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales evolvam omnium gentium, et quis primus carmina scripserit, quaeram? quantum temporis inter Orphea intersit et Homerum, quum fastos non habeam, computabo? et Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam? et aetatem in syllabis conteram? 34. Itane, in geometriae pulvere haerebo? Adeo mihi praeceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Haec sciam? et quid ignorem? Appion grammaticus, qui sub C. Caesare tota circumlatus est Graecia, et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, aiebat: Homerum utraque materia consummata, et Odyssea et Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. 35. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in primo versu posuisset ex industria, librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. Metire aetatem tuam: tam multa non capit. 36. De liberalibus studiis loquor? philosophi quantum habent supervacui! quantum ab usu recedentis! Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, et coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, et invidere grammaticis, invidere geo-

metris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius scirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, et quam infesta veritati sit. 37. Protagoras ait, de omni re in utramque partem disputari posse, ex aequo. Et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, ex his quae videntur, nihil esse nisi universum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, et Megarici, et Eretrici, et Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. 38. Haec omnia in illum supervacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est praeter unum: si Zenoni, ne unum quidem. 39. Quid ergo nos sumus? quid ista quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPISTOLA LXXXIX.

Philosophiae et sapientiae discrimen: et illius divisio varia, partiumque iterum divisio, et descriptio. Monitum deinde, haec et talia ad mores atque animum referenda: et obiter in male divites invehitur, luxumque simul et avaritiam castigat.

Rem utilem desideras, et ad sapientiam properanti utique necessarium, dividi philosophiam et in-

gens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Utinam, quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quae nunc magna, magnorum ignorantiâ, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit a nobis adspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. 2. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam coelum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, et quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt, universi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, et philosophiam in partes, non in frusta, dividam. Dividi enim illam, non concidi, utile est. Nam comprehendere, quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. 3. Quidquid in maius crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes: quas, ut dixi, innumerabiles esse, et parvas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio: simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est. Primum itaque, sicut videtur, tibi dicam, inter sapientiam et philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae: philosophia sapientiae amor est et affectatio. Haec ostendit, quo illa pervenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. 4. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam divinorum et humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse divina et humana, et horum caussas. Supervacua mihi videtur haec adiectio, quia caussae divinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. Alii studium

illam virtutis esse dixerunt; alii studium e
dae mentis. A quibusdam dicta est appetiti
rationis. Illud quasi constet, aliquid inter
phiam et sapientiam interesse. 5. Neque e
potest, ut idem sit quod affectatur, et quod
Quomodo multum inter avaritiam et pecu
terest, quum illa cupiat, haec concupiscatur
ter philosophiam et sapientiam. Haec eni
effectus et praemium est: illa venit, ad h
Sapientia est, quam Graeci σοφίαν vocant. H
quoque Romani utebantur, sicut philosop
quoque utuntur. 6. Quod et togatae tibi antiq
habunt, et inscriptus Dossenni monumento t

Hospes resiste, et sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamvis philosophia stud
tutis esset, et haec peteretur, illa peteret, ta
putaverunt illas distrahi posse. Nam nec
phia sine virtute est, nec sine philosophia vi
7. Philosophia studium virtutis est, sed pe
virtutem: nec virtus autem esse sine studi
test, nec virtutis studium sine ipsa. Non eni
admodum in his qui aliquid ex distanti lo
conantur, alibi est qui petit, alibi quod peti
quemadmodum itinera quae ad urbes perduc
tra ipsas sunt. Ad virtutem venitur per ips
haerent ergo inter se philosophia virtusque.
losophiae tres partes esse dixerunt et maxim
rimi auctores: moralem, naturalem, et rati
Prima componit animum, secunda rerum
scrutatur, tertia proprietates verborum e
structuram, et argumentationes, ne pro v
surrepant. Ceterum inviti sunt, et qui in
philosophiam, et qui in plura diducerent.
ex Peripateticis quartam partem adiecerur
lem: quia quandam propriam exercitation
deret, et circa aliam materiam occupate

Quidam adiecerunt his partem, quam Graeci οἰκονομικὴν vocant, administrandae rei familiaris scientiam. Quidam et de generibus vitae locum separaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiae putaverunt esse, naturalem atque moralem: rationalem removerunt. Deinde quum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem De iudicio et regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eum accessionem esse naturalis partis existimant. 10. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, et contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una sit de fugiendis et expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de caussis, quinta de argumentis. Caussae rerum ex naturali parte sunt: argumenta ex rationali, actiones ex morali. 11. Aristo Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem et rationalem, sed etiam contrarias: moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, et paedagogi esse dixit, non philosophi; tanquam quidquam aliud sit sapiens, quam humani generis paedagogus. 12. Ergo quum tripartita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus dividi placuit: ut prima esset inspectio suum cuique distribuens, et aestimans quanto quidque dignum sit, maxime utilis. Quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. 13. Primum enim est, ut quanti quidque sit, iudices: secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum actionemque conveniat, ut in omnibus istis tibi ipse consentias. Quidquid ex his tribus defuerit,

turbat et cetera. Quid enim prodest, intus aestimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, et habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignoret nec scias quando quidque, et ubi, et quemadmodum agi debeat? 14. Aliud est enim, dignitates et pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrenare, et ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei caiusque concipitur, perinde remissus acriorve, prout illa digna est peti. 15. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur: corporalia, et incorporalia. Utrique dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus in hoc primum, in ea quae faciunt, et quae ex his gignuntur gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, nonnullis putant, simplex est: ut quidam, in materiam et causam omnia moventem, et elementa dividitur. 16. Superest ut rationalem partem philosophiae dividamus. Omnis oratio aut continua est, aut interrogantem et respondentem et interrogantem divisa. Haec διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. Haec verba curat, et sensus, et ordinem. Διαλεκτικὴ in duas partes dividitur, in verba et significationes: id est in res quae dicuntur, et vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utrinsque divisio. Itaque hoc loco finem faciam:

— et summa sequar fastigia rerum.

Alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet. 17. Haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, mancipia in te exsita, soluta constringe, contumaciam doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes, vexa: et laetis dicentibus, Quousque eadem? respondeo: „Ego debeo dicere, Quousque eadem peccas?

18. Remedia ante vultis, quam vitia desinere. Ego vero eo magis dicam, et quia recusatis, perseverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiam invitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: et quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque fines possessionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne provinciarum quidem satione contenti circumscribere praediorum modum? 19. Illustrium fluminum per privatum decursus, et amnes magni, magnarumque gentium termini, usque ad ostium a fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis: nisi trans Hadriam, et Ionium, Aegaeumque, vester villicus regnet: nisi insulae, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerentur. Quam vultis, late possidete: sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur: facite vestrum quidquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc vobiscum loquor, quorum aeque spatiose luxuria, quam illorum avaritia diffunditur. 20. Vobis dico, Quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas aedificia vestra praetexant? Ubicunque scatebunt aquarum calentium venae, ibi nova diversoria luxuriae excitabuntur. Ubicunque in aliquem sinum litus curvabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus 21. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta: quum multa aedificaveritis, quum ingentia; tamen et singula corpora estis, *et parvula. Quid* prosunt multa cubicula? in uno iacetis. *Non est* vestrum, ubicunque non estis. Ad

vos deinde transeo, quorum profunda et insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. 22. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera, periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? "Infelices etiam, quod non intelligitis, vos maiorem famem habere, quam ventrem." Haec aliis dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scribis, legas; omnia ad mores et ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.

EPISTOLA XC.

Philosophiae laus. Ea vitam formavit, consortia et imperia instituit, leges et iura dedit. An etiam artes vitae utiles, ut fabricam, marmorariam, metallariam, vestiariam, aliasque? Negat ipse, contra Posidonium, et inferiora haec maiestate illius esse; et multa horum supervacua. Non corporis, sed animi negotium illa gerit. Rudi etiam saeculo an fuere sapientes? Non, sed sapientibus similes, beneficio non doctrinae, sed naturae. Multa in his bona et scientias aut vitae fructuosa.

Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod vivimus: philosophiae, quod bene vivimus? itaque tanto plus nos debere huic, quam Diis, quanto maius beneficium est bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dii philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, et prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum habet perdidisset; inter fortuita esset. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obvenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. 2. Quid

haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus unum est, de divinis humanisque verum invenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, et omnis alius comitatus virtutum consertarum, et inter se cohaerentium. Haec docuit colere divina, humana diligere, et penes Deos imperium esse, et inter homines consortium: quod aliquamdiu inviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit, et paupertatis caussa etiam his, quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. 3. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant et ducem, et legem, commissi melioris arbitrio. Naturae est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt, aut vehementissima. Non praecedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excellentissimus ducit: inter homines, pro summo est optimus. 4. Animo itaque rector eligebatur, ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se, nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo seculo, quod aureum perhibent, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, et infirmiores a validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, et utilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, providebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat ornabatque subiectos. 5. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset adversus eos experiebatur, per quos coeperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut caussa: quum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam ut abiret e regno. Sed postquam, sur-

repentibus vitiis, in tyrannidem regna versa s
opus esse coepit legibus, quas et ipsas inter initia
lege sapientes. Solon, qui Athenas aequo iure
davit, inter septem aevi sapientia notos. Lycur
si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accessi
octavus. 6. Zaleuci leges Charondaeque laudat
Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in
thagorae tacito illo sanctoque secessu didice
sura, quae florenti tunc Siciliae, et per Italiam G
ciae ponerent. Hactenus Posidonio assentior; s
quidem a philosophia inventas, quibus in quotid
usu vita utitur, non concesserim, nec illam fabr
asseram gloriam. Illa, inquit, sparsos et aut c
tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesae arb
trunco, docuit tecta moliri. 7. Ego vero phil
phiam iudico non magis excogitasse has mach
tiones tectorum supra tecta surgentium, et urb
urbes prementium, quam vivaria piscium in
clausa, ut tempestatum pericula non adiret gula
quamvis acerrime pelago saeviente, haberet lux
portus suos, in quibus distinctos piscium grege
ginaret. Quid ais? philosophia docuit homine
bere clavem et seram? et quid aliud erat, avar
signum dare? Philosophia haec, cum tanto habi
tium periculo, imminentia tecta suspendit? 8.
rum enim erat fortuitis tegi, et sine arte et diff
tate naturale sibi invenire aliquod receptacul
Mihi crede, felix illud seculum ante architect
fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria; in
dratum tigna decidere, et serra per designata cu
te, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta coenationi, epulum recepturae,
rabantur: nec in hunc usum pinus aut abies de
batur longo vehiculorum ordine, vicis intrement
ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. 9.

cae utrimque suspensae fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, et in proclive disposita, decursus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere securi. Culmus liberos texit: sub marmore atque auro servitus habitat. In illo quoque dissentio a Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a sapientibus viris iudicat. Isto enim modo dicat, licet, sapientes, per quos

Tunc laqueis capiere feras, et fallere visco
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.

10. Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia invenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla et aeris invenerunt: quum incendio silvarum adusta tellus, in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quaestio mihi videtur, quam Posidonio: Utrum malleus in usu esse prius, an forcipes coeperint. Utraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, et quidquid aliud corpore incurvato, et animo humum spectante, quaerendum est. 11. Sapiens facilis victu fuit. Quidni? quum hoc quoque seculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo, oro te, convenit, ut Diogenem mireris, et Daedalum? Uter ex his sapiens tibi videtur? qui serram commentus est, an ille, qui quum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemtum e perula calicem, hac obiurgatione sui: Quamdiu homo stultus supervacuas sarcinulas habui! qui se complicuit in dolio, et in eo subitavit? Hoc dic, utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia coenationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, et toties tecta, quoties fercula mutentur? an eum, qui et

aliis et sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? 13. Posse nos habitare sine marmorario et fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quae terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. 14. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequare naturam. Illa noluit esse districtos: ad quaecunque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, et aliorum animalium, a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? non avium plumae in usum vestis conseruntur? non hodieque magna Scythärum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, et impenetrabilia ventis sunt? 15. Opus est tamen, calorem solis aestivi umbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, et vili obleverunt luto, deinde stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, et pluviis per devexa labentibus hiemem transiere securi? 16. Quid ergo? non in defosso latent Syrticae gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut, quum omnibus aliis animalibus facilem actum vitae daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. *Nihil horum* ab illa nobis imperatum est, nihil aegre *quaerendum, ut possit* vita produci. Ad parata nati su-

mus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. 17. Tecta tegumentaque, et fomenta corporum, et cibi, et quae nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant, et gratuita, et opera levi parabilia: modus enim omnium prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria descivit: quae quotidie seipsam incitat, et tot seculis crescit, et ingenio adiuvat vitia. 18. Primo supervacua coepit concupiscere, inde contraria, novissime corpori animum addixit, et illius deservire libidini iussit. Omnes istae artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam servo praestabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus et infractos. 19. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: iam rusticitatis et miseriae est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat a vero. Ecce Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum philosophiae contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: 20. deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam utrimque comprimentis tramae remolliat, spathâ coire cogatur et iungi: textrini quoque artem a sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

21. *Quid si contigisset* illi videre has nostri temporis

telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, i
non dico nullum corpori auxilium, sed nullum
ri est? Transit deinde ad agricolas, nec min
cunde describit proscissum aratro solum, et i
tum, quo solutior terra facilius pateat radic
tum sparsa semina, et collectas manu herbas, ne
fortuitum et agreste succrescat, quod necet seg
Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquan
nunc quoque plurima cultores agrorum nova
niant, per quae fertilitas augeatur. 22. Deind
est contentus his artibus, sed in pistrinum sapie
submittit. Narrat enim, quemadmodum, reru
turam imitatus, panem coepit facere. Recepta
quit, in os fruges, concurrens inter se duritia
tium frangit, et quidquid excidit, ad eosdem d
lingua refertur: tunc vero salivae miscetur, ut
lius per fauces lubricas transeat. Quum perve
ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tun
mum corpori accedit. 23. Hoc aliquis secutus e
plar, lapidem asperum aspero imposuit, ad sim
dinem dentium, quorum pars immobilis motum
rius exspectat: deinde utriusque attritu grana
guntur, et saepius regeruntur, donec ad minu
frequenter trita redigantur. Tunc farinam
sparsit, et assidua tractatione perdomuit, finx
panem: quem primo cinis calidus, et fervens
percoxit: deinde furni paulatim reperti, et ali
nera, quorum fervor serviret arbitrio. 24. Non mu
abfuit, quin sutrinum quoque inventum a sap
bus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non
ratio commenta est. Hominis enim, non sapi
inventa sunt: tam mehercules quam navigia, q
amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad
piendum ventorum impetum velis, et additis a
gubernaculis, quae huc atque illuc cursum n
torqueant: exemplum a piscibus tractum es

cauda reguntur, et levi eius in utrumque momento velocitatem suam flectunt. 25. Omnia haec quidem, inquit, sapiens invenit: sed minora, quam ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Immo non ab aliis excogitata ista sunt, quam a quibus hodieque curantur. Quaedam nostra demum prodisse memoria scimus: ut speculariorum usum, perlucente testa, clarum transmittentium lumen: ut suspensuras balneorum, et impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul et summa foveret aequaliter. 26. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? quid lapideas moles in rotundum ac leve formatas, quibus porticus et capacia populorum tecta suscipimus? Quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, et celeritatem linguae manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt: sapientia altius sedet, nec manus edocet; animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? 27. Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu, formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella: utilia molitur, paci favet, et genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad usus necessarios opifex. Quid illi tam parvula assignas? artificem vides vitae. Alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita, illi vitae quoque ornamenta serviunt: ceterum ad beatum statum tendit; illo ducit, illo vias aperit. 28. Quae sint mala, quae videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam; inflatam vero, et ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit et tumida: totius naturae notitiam, ac suae tradit. Quid sint dii, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares et genii: quid in secundam numinum formam animae

perpetuae, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. 29. Haec eius initiamenta sunt, per quae non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit. Nam ad spectacula tam magna hebes visus est. Ad initia deinde rerum redit, et aeternam rationem toti inditam, et vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu, in quot membra divisus. 30. Deinde a corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque et argumenta eius excussit: post haec, quemadmodum discernerentur vitae ac necis ambigua: in utraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus. Ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, invenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. 31. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: et si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. 32. Haec inventa sunt, postquam sapientem invenire desivimus. Democritus, inquit, invenisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, et pontes, et portas fuisse, quarum fere summa curvantur. 33. Excidit porro vobis, eundem

Democritum invenisse, quemadmodum ebur mollìretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet invenerit, non qua sapiens erat, invenit. Multa enim facit, quae ab imprudentissimis aut aeque fieri videmus, aut peritius, aut exercitatius. 34. Quid sapiens investigaverit, quid in lucem protraxerit, quaeris? Primum rerum naturam, quam non ut cetera animalia oculis secutus est, tardis ad divina. Deinde vitae legem, quam ad universa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, et accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, et quanti quidque esset, vera aestimatione perpendit: damnavit mixtas poenitentiae voluptates. 35. Et bona semper placitura laudavit, et palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quae civem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae virtutem donavit voluptati; sed de illa, quae nullum bonum putat, nisi quod honestum est; quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleniri potest: cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. 36. Hanc philosophiam fuisse illo rudi seculo, quo adhuc artificia deerant, et ipso usu discebant utilia, non credo. Sicut autem fortunata tempora, quum in medio iacerent beneficia naturae promiscue utenda, antequam avaritia atque luxuria dissociavere mortales, et ad rapinam ex consortio discurrere; non erant illi sapientes viri, etiamsi faciebant facienda sapientibus. 37. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis; nec si cui permittat Deus terrena formare, et dare gentibus mores, aliud probaverit, quam quod apud *illos fuisse* memoratur, apud quos

— *nulli subigebant arva* coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

38. Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa, ut parens, in tutelam omnium: haec erat publicarum opum secura possessio. Quidni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non posses? Irrupit in res optime positas avaritia: et dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, et in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, et multa concupiscendo, omnia amisit. 39. Licet itaque velit nunc occurrere et reparare quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio pellat aeris, vel iniuria; licet in provinciarum spatium rura dilatet, et possessionem vocet per suam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus. Quum omnia fecerimus, multum habebimus: universum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, et in usus populorum non diripientium larga. 40. Quidquid natura protulerat, id non minus invenisse, quam inventum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli superare poterat, aut deesse. Inter concordes dividebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nondum avarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessariis quoque excluserat: par erat alterius, ac sui, cura. 41. Arma cessabant, incruentaeque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum a sole protexerat, qui adversus saevitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, et *acerrimis excitat* stimulis: at quam mollem somnum *illis dura tellus* dabat! 42. Non impendebant caelata

laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, et insigne spectaculum noctium; mundus in praeceps agebatur, silentio tantum opus ducens. Tam interdiu illis, quam noctu, patebat prospectus huius pulcherrimae domus: libebat intueri signa, ex media coeli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. 43. Quidni iuvaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pavetis sonum, et inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos instar urbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, et levis umbra rupis aut arboris, et perlucidi fontes, rivique non opere, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, et prata sine arte formosa, inter haec agreste domicilium, rustica politum manu. Haec erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. 44. Sed quamvis egregia illis vita fuerit, et carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nonen est. Non tamen negaverim fuisse alti spiritus viros, et, ut ita dicam, a diis recentes. Neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus dediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, et ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem: ars est, bonum fieri. 45. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantiâ rerum innocentes erant. Multum autem interest, *utrum peccare* aliquis nolit, an nesciat. 46. *Deerat illis iustitia*, deerat prudentia, deerat tempe-

rantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quaedam rudis vita: virtus non contingit animo, nisi instituto et edocto, et ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: et in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

EPISTOLA XCI.

Lugdunensis coloniae incendium triste, et subitum: eaque occasione de inopinatis, et quae homini possunt accidere. Ponit ante oculos incerta et fluxa rerum fata: maxima et firmissima minui, mutari, subduci, terraemotu, aquis, flammis. Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec istam homini, nec infamiam, timenda.

Liberalis noster nunc tristis est, nuntiato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriae suae amantissimum. Quae res efficit, ut firmitatem animi sui quaerat, quam videlicet ad ea quae timeri posse putabat, exercuit: hoc vero tam inopinatum malum, et paene inauditum, non miror si sine metu fuit, quum esset sine exemplo. Multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. Nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: et quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. 2. Terrarum quoque vix unquam tam gravis et perniciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. Nunquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quae singula illustrare urbes singulas possent, una nox stravit; et in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, quum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum, quod ostendebatur in Gallia, quaeri? 3. Omnibus fortuna, quae publice afflixit, quod passuri erant, timere perminit:

nulla res magna non aliquod habuit ruinae suae spatium: in hac, una nox interfuit inter urbem maximam, et nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Haec omnia Liberalis nostri affectum inclinant, adversus sua firmum et erectum. Nec sine causa concussus est. Inexspectata plus aggravant: novitas adiicit calamitatibus pondus: neo quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. 4. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. In omnia praemittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna quum voluit, ex florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur et quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? Non una via semper, ne tota quidem incurrit: modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus, invenit pericula sine auctore. 5. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus causae doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, et auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque maiores, agitur aestiva tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: et cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. Invadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. 6. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multâ Deûm indulgentiâ struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit; hora, momentumque temporis, evertendis imperiis suffecere. Esset aliquod imbecillitatis nostrae solatium, rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. 7. Nihil privatim, nihil pu-

blice stabile est: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque extra tumultuantibus caussis, mala, unde minime exspectabantur, erumpunt. Quae domesticis bellis steterant regna, quae externis, impellente nullo, ruunt. Quota quaeque felicitatem civitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, et animus adversus ea quae possunt evenire, firmandus. 8. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare! Potest te patriae, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanae conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, sed quantum plurimum potest evenire, praesumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis velut novis obstupefieri. 9. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiae, quoties Achaiae urbes uno tremore ceciderunt? Quot oppida in Syria. quot in Macedonia devorata sunt? Cyprum quoties vastavit haec clades? quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus: et nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque adversus fortuita: et quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore iactetur. 10. Civitas arsit opulenta, ornamentumque provinciarum, quibus et inserta erat et excepta, uni tantum imposita, et huic non altissimo monti: omnium istarum civitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumta sint, nec quidquam exstet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta *labuntur, non* tantum humana arte atque industria *posita vertit dies:* iuga montium diffluunt, totae *desedere regiones.* Operta sunt fluctibus, quae procul

conspectu maris stabant: vastavit ignis colles, per os elucebat: erosit et quondam altissimos verti- s; solatia navigantium ac speculas ad humilem enam deduxit. Ipsius naturae opera vexantur: et eo aequo animo ferre debemus urbium excidia. sura omnia exstant: omnibus exitus manet: sive terna vis flatusque praeclusi ac violenti pondus, b quo tenentur, excusserint; sive torrentium in dito vis vastior obstantia effregerit; sive flamma- m violentia compaginem soli ruperit; sive vetu- ıs, a qua nihil tutum est, expugnaverit minutatim; e gravitas coeli eiecerit populos, et situs deserta rruperit. Enumerare omnes fatorum vias, lon- m est. Hoc unum scio: omnia mortalium opera, ortalitate damnata sunt: inter peritura vivimus. . Haec ergo atque eiusmodi solatia admoveo Li- râli nostro, incredibili quodam patriae suae amo- flagranti: quae fortasse consumta est, ut in me- s excitaretur. Saepe maiori fortunae locum fecit uria: multa ceciderunt, ut altius surgerent, et in ıius. Timagenes, felicitati urbis inimicus, aiebat, mae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod ret meliora resurrectura, quam arsissent. In hac óque urbe verisimile est certaturos omnes esse, ut ıiora certioraque, quam amisere, restituantur. 14. ıt utinam diuturna, et melioribus auspiciis in ae- m longius condita! Nam huic coloniae ab origine a centesimus annus est, aetas ne homini quidem trema. A Planco deducta, in hanc frequentiam, i opportunitate, convaluit: quae tamen gravissi- os casus intra spatium humanae pertulit senectu- . Itaque formetur animus ad intellectum, patien- mque sortis suae, et sciat nihil inausum esse for- ıae. 15. *Adversus* imperia illam idem habere in- *quod adversus* imperantes: adversus urbes idem *ıe, quod adversus* homines. Nihil horum indi-

gnandum est. In eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. Non placet? quacunque vis, exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si haec imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato revertere, a quo omnia resolvuntur. 16. Non est quod nos tumulis metiaris, et his monumentis, quae viam disparia praetexunt: aequat omnes cinis. Impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis, dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Ubi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit ambitio: omnium quae terram premunt, sirempe lex esto. 17. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam, infelix! coeperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupaverat. Ita dico, infelix, ob hoc, quod intelligere debebat, falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quae tradebantur, subtilia, et diligenti intentione discenda: non quae percipere posset vesanus homo, et trans Oceanum cogitationes suas mittens. 18. Facilia, inquit, me doce. Cui praeceptor, Ista, inquit, omnibus eadem sunt, aeque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Ista, de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? aequanimitate. Et doleas oportet, et sitias, et esurias, et senescas, et si tibi longior contigerit inter homines mora, et aegrotes, et perdas aliquid, et pereas. Non est tamen quod istis, quae te circumstrepunt, credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. 19. Ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam: quid au-

tem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine causa: sic et illa, quae nunquam timeretis, nisi fama iussisset. 20. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? Nec morti quidem haec apud nos noceat: et haec malam molitionem habet. Nemo eorum, qui illam accusant, expertus est. Interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quam multis utilis sit, quam multos liberet tormentis, egestate, querelis, suppliciis, taedio. Non sumus in ullius potestate, quum mors in nostra potestate sit.

EPISTOLA XCII.

Rationem in homine dominari, et huc omnia referri, et in ea perfecta beatam vitam esse. Externa leve aut nullum pondus habere. Voluptatem non facere ad beatam vitam. Et posse tamen sumi externa: quae secundum naturam sunt; sed iudicio: et hoc tunc in iis bonum esse, bene eligi. Nihilominus et sine iis, sola virtute beatum, imo beatissimum aliquem esse.

Puto, inter me teque convenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas movemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est et rationale. Illud huic servit: hoc unum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque divina ratio omnibus praeposita est, ipsa sub nullo est: et haec autem nostra eadem est, quia ex illa est. 2. Si de hoc inter nos convenit, sequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc uno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta sit. Haec enim sola non sub-

mittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu se virtus servat. Id autem unum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, et ne ulli quidem, nisi sibi, innixus. 3. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortunâ, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas et perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo pervenitur? Si veritas tota perspecta est, si servatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, et innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. 4. Denique, ut breviter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, cum quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. 5. Antipater quoque, inter magnos sectae huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici velis, quam ἡσυχίαν vocant Graeci, aut voluptatem. 6. Horum alterum utcunque recipi potest: vacat enim animus molestia, liber ad conspectum universi, nihilque illum avocat a contemplatione naturae: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inho-

nestum. Magnam vitam facit titillatio corporis! Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus ac coloribus ac sonis constat? 7. Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo; mutis aggregetur animal pabulo laetum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc necessariam beatae vitae putaverunt, enervem et abiectam. 8. Huic rationem servire iusserunt, et fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum et ignobile. Praeterea mixtum, portentosumque, et ex diversis animalis non congruentibus membris. Nam, ut ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Huic tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? 9. Prima hominis pars est ipsa virtus: huic committitur inutilis caro, et fluida, et receptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa divina in lubricum desinit, et superioribus partibus venerandis atque coelestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcunque alta quies, nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta removebat: voluptas ultro dissolvit, et omne robur emollit. Quae invenietur tam discors inter se iunctura corporum? 10. Fortissimae rei inertissima adstruitur, severissimae parum seria, sanctissimae intemperans usque ad incesta. Quid ergo? inquit: si virtutem nihil impeditura sit bona

valetudo, et quies, et dolorum vacatio; non
la? Quidni petam? non quia bona sunt, sed
cundum naturam sunt, et quia bono a me iu
muntur. Quod erit in illis tunc bonum? Ho
bene eligi. 11. Nam quum vestem qualem d
mo, quum ambulo ut oportet, quum coeno
modum debeo: non coena, aut ambulatio, a
bona sunt, sed meum in his propositum, ser
quaque re rationi convenientem modum.
nunc adiiciam: Mundae vestis electio appet
homini. Natura enim homo mundum et eleg
mal est. 12. Itaque non est bonum per se m
stis, sed mundae vestis electio: quia non in r
est, sed in electione: qua actiones nostrae
sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de ve
idem de corpore me existima dicere. Nam
que natura, ut quandam vestem, animo circu
velamentum eius est. Quis autem unquam v
ta aestimavit arcula? Nec bonum, nec malun
gladium facit. 13. Ergo de corpore quoq
tibi respondeo: sumturum quidem me, si d
ctio, et sanitatem et vires: bonum autem fut
dicium de illis meum, non ipsa. „Est quiden
sapiens beatus: summum tamen illud bonum
sequitur, nisi illi et naturalia instrumenta
deant. Ita miser quidem esse, qui virtute
non potest; beatissimus autem non est, qui
libus bonis destituitur, ut valetudine, et
rum integritate.“ 14. Quod incredibilius vi
concedis, aliquem in maximis et continuis d
non esse miserum, esse etiam beatum: qu
est, negas, beatissimum esse. Atqui si pote
efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet
tissimus sit. Minus enim intervalli a beat
tissimum restat, quam a misero ad beatum.
res tantum valet, ut ereptum calamitati

beatos locet, non potest adiicere quod superest, ut beatissimum faciat? in summo deficit clivo? 15. Commoda sunt in vita et incommoda: utraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamvis omnibus premature incommodis: quomodo non beatissimus, etsi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur a beatissimo: sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. „An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui?" 16. Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim eius, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quaedam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis et lux integra est, etiam inter opposita: et quamvis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantum, an impediat. 17. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non aeque apparet ac nitet; sibi eadem est, et more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque adversus virtutem possunt calamitates, et damna, et iniuriae, quod adversus solem potest nebula. Invenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur. Exaequat enim fortuita virtutibus, et tantundem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. 18. Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemtis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia: e contrario vilia sunt, quae saepe contingunt pleniora vilissimis, crus *solidum, et lacertus*, et dentes, et horum sanitas *firmitasque. Deinde* si sapiens, cui corpus molestum

est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in i
relinquetur: vita quoque eius nec appetenda er
fugienda. 19. Quid autem tam absurdum, qu
pientis vitam appetendam non esse? aut qui
extra fidem, quam esse aliquam vitam nec ap
dam, nec fugiendam? Deinde, si damna corpor
serum non faciunt, beatum esse patiuntur. Na
bus potentia non est in peiorem transferendi s
nec interpellandi quidem optimum. „Frigidu
quit, aliquid, et calidum novimus: inter utru
tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis i
aliquis nec miser, nec beatus.“ 20. Volo hanc
nos positam imaginem excutere. Si tepido il
frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi a
ro, fiet novissime calidum. At huic nec miser
beato, quantumcunque ad miserias adiecero,
non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago is
similis est. Deinde trado tibi hominem, nec
rum, nec beatum. Huic adiicio caecitatem, i
miser: adiicio debilitatem, non fit miser: adiic
lores continuos et graves, non fit miser. 21.
tam multa mala in miseram vitam non transf
nec ex beata quidem educunt. Si non potest,
citis, sapiens ex beato in miserum decidere
potest in non beatum. Quare enim qui labi c
alicubi subsistat? Quae res non patitur illum ad
devolvi, retinet in summo. „Quidni non possit
vita rescindi?“ Nec remitti quidem potest: e
virtus ad illam per se ipsa satis est. „Quid
inquit: sapiens non est beatior, qui diutius vi
quem nullus avocavit dolor, quam ille, qui cum
fortuna semper luctatus est?“ 22. Responde
numquid et melior est, et honestior? Si hae
sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat,
tet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne b
quidem. Non intenditur virtus: ergo ne bea

dem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem aevi, et dolorem, et corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. 23. Quid est in virtute praecipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempore aeterna consummare. Incredibilia nobis haec videntur, et supra humanam naturam excurrentia; maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, et vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aeque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum dicere, Beatus sum? Atqui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. 24. Beatissimum, inquit, hunc et ultimum diem ago, Epicurus: quum illum hinc urinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: quum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres et humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. 25. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, e fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum praestare debet, aut, si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci. Aut vincatur oportet, aut vincat. „Diis, inquit, immortalibus solis et virtus et beata vita contingit: nobis umbra quaedam illorum bonorum et similitudo. Accedimus ad illa, non pervenimus.“ Ratio vero diis hominibusque communis: haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. 26. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum *constans* ad custodienda optima, cuius *iudicium labat etiamnunc* et incertum est, desiderat

oculorum atque aurium caeterorumque sensuum bonam valetudinem, et non foedum adspectum corporis, et habitu manentem suo, aetatis praeterea longius spatium. 27. Per hanc potest non poenitenda agitare: at imperfecto viro huic malitiae vis quaedam inest, qua animum habit mobilem: ad prava illum agit haerens malitia, et ea agitatio abest a bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicunque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore praesens, hic deos aequat; illo tendit, originis suae memor. 28. Nemo improbe eo conatur adscendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes, in eo divini aliquid exsistere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, et unum est, et Deus: et socii eius sumus, et membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur et spectat in coelum, ita animus, cui, in quantum vult, licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus est, ut paria diis velit, et sic utatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. 29. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in coelum: redit. Quum hoc iter nactus est, vadit audacter, et contemtor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non ad hunc aestimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos, et averterunt a coelo, ex quo illa secrevit cupiditas nostra et effodit. Scit, inquam, alibi positas esse divitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. 30. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut suarum possessionum Orientis Occidentisque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; quum opibus suis divites superne despiciat, quorum nemo tam laetus est

am tristis alieno. Quum se in hanc sublimi-
ulit, corporis quoque, velut oneris necessarii,
ator, sed procurator est: nec se illi cui impo-
t, subiicit. 31. Nemo liber est, qui corpori
Nam ut alios dominos, quos nimia pro illo
ıdo invenit, transeas, ipsius morosum impe-
ıicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo
ɔdo magno prosilit: nec, quis deinde reliquiis
urus sit exitus, quaerit: sed ut ex barba ca-
etonsos negligimus, ita ille divinus animus
rus hominem, quo receptaculum suum con-
ignis illud exurat, an ferae distrahant, an
ɔntegat, non magis ad se iudicat pertinere,
ecundas ad editum infantem. 32. Utrum pro-
aves differant, an consumatur

anibus data praeda marinis,

illum? Qui tunc quoque, quum inter homines
llas minas timet: ullasne timebit post mor-
nas eorum, quibus usque ad mortem timeri
est? Non conterret, inquit, me, nec uncus, nec
ad contumeliam cadaveris laceratio, foeda
Neminem de supremo officio rogo: nulli
ıs meas commendo. Ne quis insepultus es-
um natura prospexit. Quem saevitia proie-
ies condet. Diserte Maecenas ait:

tumulum curo. Sepelit natura relictos.

ctum putes dixisse. Habuit enim ingenium
de et virile, nisi illud secum discinxisset.

EPISTOLA XCIII.

Philosophi Metronactis, qui iuvenis obierit. Parum rt: et vita non spatio, sed actu metienda est: quae fuit, longa: denique nihil hic longum.

pistola, qua de morte Metronactis philosophi
ıris, tanquam et potuisset diutius vivere, et
t, aequitatem tuam desideravi: quae tibi in
sona, in omni negotio superest; in una re

deest, in qua omnibus. Multos inveni aequos adversus homines: adversus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? Quare senectutem et sibi et aliis gravem extendit? 2. Utrum, obsecro te, aequius iudicas, te naturae, an tibi parere naturam? Quid autem interest, quam cito exeas, unde utique exeundum est? Non ut diu vivamus, curandum est, sed ut satis: nam ut diu vivas, fato opus est, ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, quum animus sibi bonum suum reddidit, et ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuvant, per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est: nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. 3. Interest, mortem eius ex quo die numeres! At ille obiit viridis: sed officia boni civis, boni amici, boni filii exsecutus est: in nulla parte cessavit. Licet eius aetas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Immo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, ut, quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. 4. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemtoremque fortunae, functum omnibus vitae humanae stipendiis, atque in summum bonum eius evectum, et illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, et in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit unus e multis. Et vivit, et vixit, et viguit. 5. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quaeris, quamdiu vixerit? Vixit ad posteros usque: transiliit, et se in memoriam de-

dit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptavi, quem ultimum mihi spes avida promiserat: sed nullum non tanquam ultimum adspexi. 6. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter iuniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus: sic et in minore temporis modo potest esse vita perfecta. Aetas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc a me exige, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut praetervehar. Quaeris quod sit amplissimum vitae spatium? Usque ad sapientiam vivere. 7. Qui ad illam pervenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero glorietur audacter, et diis agat gratias: interque eos sibi et rerum naturae imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset ostendit: si quid adiecisset, fuisset simile praeterito. Et tamen quousque vivimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. 8. Scimus a quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum revocet, quemadmodum omnia quae usquam erant, cluserit, et seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: praeter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna praetereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat aut perdat: quae causa inducat noctem, quae reducat diem. 9. Illuc eundum est, ubi ista propius adspicias. „Nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad *deos meos iter* iudico. Merui quidem admitti, *et iam inter illos* fui: animumque illo meum

misi, et ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, et post mortem nihil ex homine restare: aeque magnum animum habeo, etiamsi nusquam transiturus excedo." — Non tam multis vixit annis, quam potuit. — 10. Et paucorum versuum liber est, et quidem laudandus, atque utilis: annales Tanusii scis quam non decorosi sint, et quid vocentur. Haec est vita quorundam longa, et quod Tanusii sequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum, qui medio occiditur? Numquid aliquem esse tam stulte cupidum vitae putas, ut iugulari in spoliario, quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum praecedimus. Mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo solicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod evitare non possis?

EPISTOLA XCIV.

Dissertatio, utrum dogmatica, an paraenetica pars philosophiae utilior? et an altera sine altera sufficiat? Aristo priorem praefert, et solam admittit: alii et alteram adjungunt, ac magnos eius usus ostendunt.

Eam partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec in universum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo servos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitae complexus est. 2. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem levem existimat, et quae non descendat in pectus usque: at illam non habentem praecepta, plurimum ait *proficere; ipsa*que decreta philosophiae, constitutio*nem esse summi* boni, quam qui bene intellexit et *didicit, quid in* quaque re faciendum sit, sibi ipso

ecepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinum locum captat, et manum format ad dirigenda e mittit: 3. quum hanc vim ex disciplina et exertione percepit, quocunque vult, illa utitur: didienim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque ierit. Sic qui se ad totam vitam instruxit, non iderat particulatim admoneri, doctus in totum: quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed modo bene viveret. In hoc est, et quomodo cum re ac liberis vivat. — 4. Cleanthes utilem quidem cat et hanc partem, sed imbecillem, nisi ab unio fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita novit. In duas ergo quaestiones locus iste divir. Utrum utilis, an inutilis sit: et an solus vi- bonum possit efficere, id est, utrum supervacuus an omnes faciat supervacuos. — Qui hanc parvideri volunt supervacuam, hoc aiunt: Si quid lis oppositum moratur aciem, removendum est: quidem non abiecto operam perdidit, qui praet: Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem lo, ubi aliqua res obcaecat animum, et ad officio- dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui ecipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. 5. il enim proficient praecepta, quamdiu menti erobfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cui- debeatur officio. Alioquin doces illum, quid faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut t divitem, monstras: hoc quomodo manente pauate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanm satur faciat: fixam potius medullis famem de- e. Idem tibi de omnibus vitiis dico, ipsa remoa sunt; non praecipiendum, quod fieri illis matibus non potest. 6. Nisi opiniones falsas, quibus ramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum *nia sit, exaudiet*; nec timidus, quomodo pericula *mnat.* *Efficias* oportet, ut sciat pecuniam nec

bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos divites. Efficias, ut quidquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolere quoque, nec mori. 7. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. 8. His decretis quum illum in conspectum suae conditionis adduxeris, et cognoverit beatam vitam esse, non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam: quum virtutem unicum bonum hominis adamaverit; turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi convenit. 9. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec avia nepoti praecipit: et irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum literarium intraveris, scies ista quae ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse praescripto. Utrum manifesta deinde, an dubia praecipies? 10. Non desiderant manifesta monitores: praecipienti dubia, non creditur: supervacuum est ergo praecipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est et ambiguum, probationibus adiuvandum erit: si probaturus es, illa per quae probas, plus valent, satisque per se sunt. *Sic amico* utere, sic civo, sic socio. Quare? quia *iustum est.* Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. 11. *Illic invenio* aequitatem per se expetendam, nec

metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse iustum, cui quidquam in hac virtute placet, praeter ipsam. Haec quum persuasi mihi, et perbibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? Praecepta dare scienti, supervacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi praecipiatur, sed etiam quare. 12. Utrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil a te adiuvabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiae submoveri potest. 13. Duo sunt, propter quae delinquimus: Aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa proclivis est, et cito specie, quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem aegram, et vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, praeoccupare. Utrumque decreta philosophiae faciunt: ergo tale praecipiendi genus nihil agit. 14. Praeterea, si praecepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus foeneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio praecipias, quomodo vivat cum uxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quae alicuius ante matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. 15. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem et foecundam, inter profectiorem et puellam inter matrem et novercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulae propria exigunt. Leges autem philosophiae breves sunt, et omnia alligant. 16. Adiice nunc, quod sapientis praecepta finita esse

debent, et certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos novit. Ergo ista pars praeceptiva submovenda est: quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. 17. Inter insaniam publicam, et hanc quae medicis traditur, nihil interest, nisi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in privato; erit ipso, quem monebit, insanior. Scilicet bilis nigra curanda est, et ipsa furoris caussa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. Ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. 18. Haec ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum adversus illud quod ait, si quid obstat oculo et impedit visum, debere removeri. Fateor, huic non esse opus praeceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, et officientem sibi moram effugiat. 19. Natura enim videmus: cui usum sui reddit, qui removet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus quum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus, et liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem, ut colorum proprietates oculus intelligat. A nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra praeceptis eget animus, ut videat quid agendum sit in vita. 20. Quanquam oculos quoque aegros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: a tenebris primo ad umbrosa procede, deinde plus aude, et paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod pla-

nis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum et vim frigoris in os occurrentis evita: alia eiusmodi, quae non minus quam medicamenta proficiunt. 21. Adiicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est caussa peccandi: hunc nobis praecepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficácia praecepta non esse ad evertendam pravam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis quidem adiecta, proficiunt? Primum memoriam renovant: deinde, quae in universo confusius videbantur, in partes divisa diligentius considerantur: 22. ac tu isto modo licet et consolationes dicas supervacuas, et exhortationes: atqui non sunt supervacuae: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, praecipere aegro, quid facere tanquam sanus debeat, quum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt praecepta. Quid, quod habent aegri sanique quaedam communia, de quibus admonendi sunt? tanquam, ne avide cibos appetant, ut lassitudinem vitent. Habent quaedam praecepta communia pauper et dives. 23. Sana, inquit, avaritiam, et nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut divitem, si cupiditas utriusque considet. Quid, quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud, uti pecunia scire? cuius avari modum ignorant, etiam non avari usum. Tolle, inquit, errores: supervacua praecepta sunt. Falsum est: puta enim avaritiam relaxatam; puta adstrictam esse luxuriam, temeritati fraenos iniectos, ignaviae subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid et quemadmodum debeamus facere, discendum est. 24. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotae gravibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. Ne ipsa *quidem universae* philosophiae vis, licet tota in hoc *vires suas advocet*, duram iam et veterem animia

extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum: interdum enim scimus, nec attendimus. 25. Non docet admonitio, sed advertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: saepe animus etiam aperta dissimulat: ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: et hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse: sed non facis. 26. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: et non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promtu. Quaecunque salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe versari: ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. 27. Adiice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quae praecipis, probationes adiicere debebis: ergo illae, non praecepta, proficient. Quid, quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest sic, quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Praeterea, ipsa quae praecipiuntur, per se multum habent ponderis: utique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. 28. Sicut illa Catoniana: „Emas, non quod opus est, sed quod necesse est.“ „Quod non opus est, asse carum est.“ Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: „Tempori parce;“ „Te nosce.“ Numquid rationem exiges, quum tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est oblivio.

Audentes fortuna iuvat.

Piger sibi ipse obstat.

29. Advocatum ista non quaerunt: affectus ipsos tangunt, et natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quae admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu levi adiuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, quum tacta est et impulsa. Praeterea quaedâm sunt quidem in animo, sed parum promta; quae incipiunt in expedito esse, quum dicta sunt: quaedam diversis locis iacent sparsa, quae contrahere inexercitata mens non potest. 30. Itaque in unum conferenda sunt, et iungenda, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, si praecepta nihil adiuvant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii esse mobilis et erecti, alium tardi et hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis praeceptis alitur et crescit, novasque persuasiones adiicit innatis, et depravata corrigit. 31. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuvabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. Non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, et oppressa. Sic quoque tentat resurgere, et contra prava nititur. Nacta vero praesidium, et adiuta praeceptis, convalescit: si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiae, toto impetu suo connixa, restituet. 32. Quid enim interest inter decreta philosophiae, et praecepta, nisi quod illa generalia praecepta sunt, haec specialia? Utraque res praecipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet et honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime: nam hic quoque doctus quidem est facere, quae debet: sed ad haec *non satis* prospicit. 33. Non enim tantum *affectibus* impedimur, quo minus probanda faciamus, *sed imperitia* inveniendi, quid quaeque re

exigat. Habemus interdum compositum animu
sed residem, et inexercitatum ad inveniendam o
ciorum viam, quam admonitio demonstrat. Expel
inquit, falsas opiniones de bonis et malis: in loc
autem earum veras repone: et nihil habebit admo
tio quod agat. 34. Ordinatur ista sine dubio ratio
animus, sed non ista tantum. Nam quamvis arg
mentis collectum sit, quae bona, quae mala sint:
hilominus habent praecepta partes suas: et prud
tia, et iustitia officiis constant: officia praeceptis d
ponuntur. Praeterea, ipsum de bonis malisque i
dicium confirmatur officiorum exsecutione, ad qu
praecepta perducunt. Utraque enim inter se co
sentiunt: nec illa possunt praecedere, ut non ha
sequantur; et haec ordinem sequuntur suum.
Unde apparet illa praecedere. Infinita, inquit, pr
cepta sunt. Falsum est: nam de maximis ac nec
sariis rebus non sunt infinita: tenues autem differ
tias habent, quas exigunt tempora, loca, person
Sed his quoque dantur praecepta generalia. 36. N
mo, inquit, praeceptis curat insaniam: ergo nec n
litiam quidem. Dissimile est: nam si insaniam s
tuleris, sanitas reddita est: si falsas opiniones
clusimus, non statim sequitur dispectus rerum ag
darum: et ut sequatur, tamen admonitio corrobo
bit rectam de bonis malisque sententiam. Illud q
que falsum est, nihil apud insanos proficere prae
pta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic
rationem adiuvant: et denuntiatio, et castigatio
sanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor, quil
mens mota est, non erepta. 37. Leges, inquit, ut
ciamus quod oportet, non efficiunt: et quid ali
sunt, quam minis mixta praecepta? Primum omniu
ob hoc illae non persuadent, quia minantur: at ha
non cogunt, sed exorant. Deinde leges a scelere
terrent: praecepta in officium adhortantur. Hi

quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: e si non tantum imperant, sed docent. 38. In e dissentio a Posidonio. Non probo, quod nis legibus adiecta principia sunt. Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis tur: velut emissa divinitus vox sit: iubeat, non tet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fe- non disco, sed pareo. Proficiunt: itaque malis ıus uti videbis civitates, usas malis legibus. 39. n apud omnes proficiunt. Ne philosophia qui- nec ideo inutilis, et formandis animis inefficax Quid autem philosophia, nisi vitae lex est? Sed ıus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ıitiones quidem proficiant. Aut sic et conso- ıes nega proficere, dissuasionesque et adhor- ıes, obiurgationes et laudationes. 40. Omnia ıonitionum genera sunt: per ista ad perfectum statum pervenitur. Nulla res magis animis ta induit, dubiosque et in pravum inclinabiles at ad rectum, quam bonorum virorum conver- Paulatim enim descendit in pectora: et vim eptorum obtinet, frequenter audiri, adspici fre- er. Occursus mehercule ipse sapientium iuvat: aliquid, quod ex magno viro vel tacente profi- 41. Nec tibi facile dixerim, quemadmodum t sic ut illud intelligam, profuisse. Minuta lam, ut ait Phaedon, animalia, quum mordent, entiuntur: adeo tenuis illis et fallens in peri- ı vis est. Tumor indicat morsum, et in ipso re nullum vulnus apparet. Idem tibi in con- tione virorum sapientium eveniet. Non depre- ıs, quemadmodum aut quando tibi prosit: pro- ı deprehendes. 42. Quorsum, inquit, hoc per- *aeque praecepta* bona, si saepe tecum sint, *ura, quam* bona exempla. Pythagoras ait,

alium animum fieri intrantibus templum, deoı simulacra ex vicino cernentibus, et alicuius opperientibus vocem. Quis autem negaverit quibusdam praeceptis efficaciter etiam impe mos? 43. Velut his brevissimis vocibus, sed r habentibus ponderis: Nihil nimis;

Avarus animus nullo satiatur lucro.
Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Haec cum ictu quodam audimus, nec ulli lice tare aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ipsa veritas ducit. Si reverentia fraenat anim vitia compescit: cur non admonitio idem poss Si imponit pudorem castigatio: cur admonit faciat, etiamsi nudis praeceptis utitur? Illa v ficacior est, et altius penetrat, quae adiuvat r quod praecipit; quae adiicit, quare quidque dum sit, et quis facientem obedientemque pra fructus exspectet. Si imperio proficitur, et nitione proficitur: atqui proficitur imperio: admonitione. 45. In duas partes virtus divid contemplationem veri, et actionem: contem nem institutio tradit, actionem admonitio. Vi et exercet, et ostendit recta actio: acturò a prodest qui suadet; et qui monet, proderit. si recta actio virtuti necessaria est, rectas actiones admonitio demonstrat, et admonitio saria est. Duae res plurimum roboris anim fides veri, et fiducia: utramque admonitio fac Nam et creditur illi, et quum creditum est, animus spiritus concipit, ac fiducia impletu admonitio non est supervacua. M. Agrippa, gentis animi, qui solus ex his quos civilia be *ros potentesque* fecerunt, felix in publicum f *cere solebat*, multum se huic debere sen „ *Nam concordia* parvae res crescunt, disco

ximae dilabuntur." 47. Hac se aiebat, et fratrem, et amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiae, familiariter in animum receptae, formant eum: cur non haec pars philosophiae, quae talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: et discas oportet, et quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiae prosunt, sed etiam praecepta: quae affectus nostros velut edicto coërcent, et alligant. 48. Philosophia, inquit, dividitur in haec, scientiam, et habitum animi. Nam illam qui didicit, et facienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi in ea quae didicit, animus eius tranfiguratus est. Tertia pars, ista praecipiendi, ex utroque est, et ex decretis, et ex habitu: itaque supervacua est ad implendam virtutem, quum duo illa sufficiant. 49. Isto ergo modo et consolatio supervacua est; nam haec quoque ex utroque est: et exhortatio, et suasio, et ipsa argumentatio. Nam et haec ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant; optimus animi habitus et ex his est, et ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. 50. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quae iam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem praeire: Hoc vitabis, hoc facies. Praeterea, si exspectat tempus, quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, et errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere. 51. *Pueri ad praescriptum discunt, digiti illorum tenentur, et aliena* manu per literarum simulacra du-

cuntur: deinde imitari iubentur proposita, et ad illa reformare chirographum: sic animus noster dum eruditur ad praescriptum, iuvatur. Haec sunt per quae probatur, hanc philosophiae partem supervacuam non esse. 52. Quaeritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quaestioni suum diem dabimus. — Interim emissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo advocato, qui contra populi praecepta praecipiat? Nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exsecrantur. Nam et horum imprecatio falsos nobis metus inserit, et illorum amor male docet bene optando. 53. Mittit enim nos ad longinqua bona, et incerta et errantia, quum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. Trahunt in pravum parentes, trahunt servi: nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque invicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. Dum facit quisque peiorem, factus est. 54. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in unum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, et aurem subinde pervellat, abigatque rumores, et reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: supervenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quae nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. 55. Nihil quidem quod avaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum et argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in coelum, et quidquid magnificum *mirumque* fecerat, videri a suspicientibus voluit: *ortus occasusque*, et properantis mundi volubilem cursum, *interdiu* terrena aperientem, noctu coelestia

·dos siderum incessus, si compares toti; cita-
ɔs, si cogites, quanta spatia nunquam inter-
velocitate circumeant: defectus solis et lunae,
n obstantium. Alia deinceps digna miratu,
:r ordinem subeunt, sive subitis caussis mota
unt, ut nocturni ignium tractus, et sine ullo
nituque fulgores coeli patescentis, columnae-
: trabes, et varia simulacra flammarum. 57.
ıupra nos itura disponit: aurum quidem et ar-
n, et propter ista nunquam pacem agens fer-
quasi male nobis committerentur, abscondit.
lucem, propter quae pugnaremus, extulimus:
caussas periculorum nostrorum, et instrumen-
ıecto terrarum pondere, eruimus: nos fortu-
ıla nostra tradidimus, nec erubescimus summa
ıos haberi, quae fuerant ima terrarum. 58.
ire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor?
st istis, quamdiu mersa et involuta coeno suo
, foedius, nihil obscurius. Quidni? quando
ıgissimorum cuniculorum tenebras extrahun-
ihil est illis, dum fiunt, et a faece sua separan-
formius. Denique ipsos opifices intuere, per
n manus sterile terrae genus et informe per-
:ur; videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui
agis inquinant animos, quam corpora: et in
sore eorum, quam in artifice, plus est sordium.
:cessarium itaque est admoneri, et habere ali-
advocatum bonae mentis, eque tanto fremitu
tuque falsorum, unam denique audire vocem.
ɜrit illa vox? ea scilicet, quae tibi tantis cla-
ıs ambitiosis exsurdato, salubria insusurret
quae dicat: Non est quod invideas istis, quos
ɔs felicesque populus vocat: non est quod tibi
ısitae mentis habitum et sanitatem plausus ex-
60. *Non est* quod tibi tranquillitatis tuae fa-
faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus:

non est quod feliciorem eum iudices, cui subm
tur, quam te, quem lictor semita delicit. Si vis
ercere tibi utile, nulli autem grave imperium,
move vitia. Multi inveniuntur, qui ignem infe
urbibus, qui inexpugnabilia seculis, et per aliq
aetates tuta prosternant, qui aequum arcibus a
rem attollant, et muros in miram altitudinem a
ctos arietibus ac machinis quassent: 61. multi
qui ante se agant agmina, et tergis hostium gr
instent, et ad mare magnum perfusi caede gent
veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cu
tate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit,
nec ipsi ambitioni crudelitatique restiterant:
quum agere visi sunt alios, agebantur. Ageba
felicem Alexandrum furor aliena devastandi, e
ignota mittebat. 62. An tu putas sanum, qui a G
ciae primum cladibus, in qua eruditus est, inc
qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedaem
servire iubet, Athenas tacere. Non contentus
civitatum strage, quas aut vicerat Philippus aut
rat, et alias alio loco proiicit, et toto orbe
cumfert: nec substitit usquam lassa crudelitas;
manium ferarum modo, quae plus quam exigi
mes, mordent. 63. Iam in unum regnum multa re
coniecit; iam Graeci Persaeque eundem timent;
etiam a Dario liberae nationes iugum accipiunt:
tamen ultra Oceanum solemque, indignatur ab
culis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi
turae vim parat. Non ille ire vult, sed non p
stare: non aliter, quam in praeceps dejecta pond
quibus eundi finis est, iacuisse. 64. Ne Cn. qui
Pompeio externa bella aut domestica virtus aut
suadebat, sed insanus amor magnitudinis fa
modo in Hispaniam et Sertoriana arma, mo
colligendos piratas, ac maria pacanda vehebat,
praetexebantur caussae, ad continuandam

tiam. Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid in Mithridatem, et Armeniam, et omnes Asiae angulos traxit? 65. Infinita scilicet cupido crescendi, quum sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Caesarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? Gloria et ambitio, et nullus supra ceteros eminendi modus. Unum ante se ferre non potuit, quum respublica supra se duos ferret. 66. Quid, tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) quum Teutonicos Cimbrosque concideret, quum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. 67. Isti quum omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur, et ob haec maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque quum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas, quenquam fieri aliena infelicitate felicem. 68. Omnia ista exempla, quae oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, et plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quae mendacia et contra verum placentia exstirpet, quae nos a populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. 69. Haec est enim sapientia, in naturam converti, et eo restitui, unde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniae reliquisse, et ex isto coetu invicem noxio procul abiisse. Hoc ut esse verum scias, adspice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: sed ubi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari et conspici fructus est. 70. Quis eam, quam nulli osten-

deret, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicuius rusticae arboris proiectus umbra, luxuriae suae pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem et familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbae spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quae insanimus, admirator et conscius. 71. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, et luxuria, et impotentia, scenam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, et contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo divitem, et usu opes metientem. 72. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum literis, et animum ab externis ad sua reversum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes et attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quae aliis videntur excelsa, ipsis praerupta sunt. Itaque exanimantur, et trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praeceps. 73. Cogitant enim varios casus, et in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, et quae et illos graves aliis reddit, gravior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene et sui iuris: odio est fulgor, et fuga iam a rebus adhuc stantibus quaeritur: tunc demum videas philosophantes metu, et aegrae fortunae sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, et mens bona: ita melius in malis sapimus; secunda rectum auferunt

EPISTOLA XCV.

Cohaeret haec ep. cum priore, quaeriturque, an igitur paraenetica sola sufficiat? cum praesertim ostenderit tantos eius et tam claros usus. Negat, et argumenta quae adferunt ponit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, et ab illa

fonte manare praecepta, et vitam ea contineri ostendit. Florida miscet, et in luxum, libidinem, ambitum obiter excurrit.

Petis a me, ut id quod in diem suum dixeram de-
ere differri, repraesentem, et scribam tibi, an haec
ars philosophiae, quam Graeci παραινετικὴν vocant,
os praeceptivam dicimus, satis sit ad consummanam sapientiam. Scio te in bonam partem acceptum, si negavero. Eo magis promitto, et verbum ublicum perire non patior: postea noli rogare, quod npetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus, l quod recusaremus, si quis offerret. 2. Haec sive vitas est, sive vernilitas, punienda est promittendi acilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime criptam, arctissime plicatam, et magna parte perleta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, ecita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. aepe aliud volumus, aliud optamus: et verum ne iis quidem dicimus; sed dii aut non exaudiunt, aut iiserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicao, et tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si ivitus leges, dicito: 3. Ego mihi hoc contraxi: teque nter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu orquet: inter illos, quos divitiae per summum acuisitae sudorem, male habent: inter illos, quos hoores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: r ceteros malorum suorum compotes. 4. Sed ut, misso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inuiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones ectas praecepta perducunt: ergo ad beatam vitam raecepta sufficiunt. Non semper ad actiones rectas raecepta perducunt, sed quum obsequens ingenium st: aliquando frustra admoventur, si animum opi-*ones obsident* pravae. 5. Deinde, etiamsi recte *iunt, nesciunt* facere se recte. Non potest enim

quisquam nisi ab initio formatus, et tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, ut sciat, quando oporteat, et in quantum, et cum quo, et quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed haesitabit. 6. Si honesta, inquit, actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde sunt: atqui est illud: ergo et hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae sunt praeceptis, contenta erit et sapientia: nam et haec ars vitae est. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit: Sic move gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento utere, sic adverso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. 7. Alios quoque artifices praecepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices vivendi? Omnes istae artes circa instrumenta vitae occupatae sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus et impediunt, spes, cupiditas, timor. At haec quae artem vitae professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. Discutit enim impedimenta, et tractat obstantia. 8. Vis scire quam dissimilis sit harum artium conditio, et huius? In illis excusatius est, voluntate peccare, quam casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit soloecismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere aegrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte vivendi, turpior volentium culpa est. 9. Adhice nunc, quod artes quoque pleraeque, immo ex omnibus liberalissimae, habent decreta sua, non tantum praecepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocrati secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Praeterea nulla ars contemplativa sine decretis suis est, qu

Graeci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quae in geometria et astronomia invenies. 10. Philosophia autem et contemplativa est, et activa: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

11. *Nam tibi de summa coeli ratione, deumque,*
Disserere incipiam, et rerum primordia pandam,
Unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura peremta resolvat:

ut ait Lucretius. Sequitur ergo, ut quum contemplativa sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit: quos non servabit, qui in rem praecepta acceperit, non in omne. 12. Imbecilla sunt per se, et, ut ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. Decreta sunt quae muniant, quae securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiae, et praecepta, quod inter elementa et membra. Haec ex illis dependent: illa et horum caussae sunt et omnium. 13. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud, quam facienda et vitanda, praecepit: et tunc longe meliores erant viri: postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa et aperta virtus in obscuram et solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non vivere. 14. Fuit sine dubio, ut dicitis, vetus illa sapientia, quum maxime nascens, rudis: non minus quam ceterae artes, quarum in processu subtilitas crevit. *Sed ne opus* quidem adhuc erat remediis diligentibus. *Nondum* in tantum nequitia surrexerat,

nec tam late se sparserat: poterant vitiis simplicil
obstare remedia simplicia. Nunc necesse est ta
operosiora esse munimenta, quanto valentiora su
quibus petimur. 15. Medicina quondam paucar
fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sa
guis, vulnera coirent paulatim: deinde in hanc p
venit tam multiplicem varietatem Nec est miru
tunc illam minus negotii habuisse, firmis adhuc,
lidisque corporibus, et facili cibo, nec per artem
luptatemque corrupto. Qui postquam coepit, non
tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, et
ventae sunt mille condituraе, quibus aviditas exci
retur: quae desiderantibus alimenta erant, on
sunt plenis. 16. Inde pallor, et nervorum vino n
dentium tremor, et miserabilior ex cruditatib
quam ex fame macies: inde incerti labantium ped
et semper qualis in ipsa ebrietate titubatio: inde
totam cutem humor admissus, distentusque vent
dum male assuescit plus capere, quam poterat: i
suffusio luridae bilis, et decolor vultus, tabesque
se putrescentium, et retorti digiti articulis obri
scentibus, nervorum sine sensu iacentium torp
aut palpitatio corporum sine intermissione vibr
tium. 17. Quid capitis vertigines dicam? quid o
lorum auriumque tormenta, et cerebri aestuan
verminationes, et omnia, per quae exoneramur,
ternis ulceribus affecta? Innumerabilia praeterea
brium genera, aliarum impetu saevientium, aliar
tenui peste repentium, aliarum cum horrore et mu
membrorum quassatione venientium? 18. Quid al
referam innumerabiles morbos, supplicia luxuri
Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deli
solverant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. C
pora opere ac vero labore durabant, aut cursu de
tigati, aut venatu, aut tellure versata: excipie
illos cibus, qui nisi esurientibus placere non pot

Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. 19. Simplex erat ex simplici caussa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide, quantum rerum per unam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix! Necesse est itaque inter se tam diversa dissideant, et hausta male digerantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est: et illa ex contrariis naturae partibus in eundem compulsa redundant. 20. Inde tam nullo aegrotamus genere, quam vivimus. Maximus ille medicorum, et huius scientiae conditor, feminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hae iam et capillis destituuntur, et pedibus aegrae sunt. Non mutata feminarum natura, sed vita est. Nam quum virorum licentiam aequaverint, corporum quoque virilium vitia aequaverunt. 21. Non minus pervigilant, non minus potant, et oleo et mero viros provocant: aeque invitis ingesta visceribus per os reddunt, et vinum omne vomitu remetiuntur: aeque nivem rodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine vero nec maribus quidem cedunt, pati natae. Dii illas deaeque male perdant! adeo perversum commentae genus impudicitiae, viros ineunt. 22. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum, ac naturae peritissimum, in mendacio prehendi, quum tot feminae podagricae calvaeque sint? Beneficium sexus sui vitiis perdiderunt: et quia feminam exuerunt, damnatae sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum saepius, et vino fulcire venas cadentes: nesciebant sanguinem emittere, et diutinam aegrotationem balneo sudoribusque laxare: nesciebant crurum vinculo brachiorumque, lafentem vim, *et in medio* sedentem, ad extrema revocare. 23. *Non erat necesse* circumspicere multa auxiliorum

genera, quum essent periculorum paucissima. Nu
vero quam longe processerunt mala valetudinis? H
usuras voluptatum pendimus, ultra modum fasq
concupitarum. Innumerabiles esse morbos non n
raberis: coquos numera. Cessat omne studium:
liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis a
gulis praesident. In rhetorum ac philosophoru
scholis solitudo est: at quam celebres culinae sun
quanta circa nepotum focos iuventus premit! 2
Transeo puerorum infelicium greges, quos p
transacta convivia, aliae cubiculi contumeliae e
spectant. Transeo agmina exoletorum, per natior
coloresque descripta, ut eadem omnibus levitas a
eadem primae mensura lanuginis, eadem species c
pillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis n
sceatur. Transeo pistorum turbam, transeo mi
stratorum, per quos signo dato ad inferendam c
nam discurritur. Dii boni, quantum hominum un
venter exercet! 25. Quid? tu illos boletos, volup
rium venenum, nihil occulti operis iudicas face
etiamsi praesentanei non furant? Quid? tu illam a
stivam nivem non putas callum iecinoribus obdu
re? Quid? illa ostrea, inertissimam carnem, coe
saginatam, nihil existimas limosae gravitatis inf
re? Quid? illud Sociorum garum, pretiosam ma
rum piscium saniem, non credis urere salsa ta
praecordia? 26. Quid? illa purulenta, et quae ta
tum non ab ipso igne in os transferuntur, iudi
sine noxa in ipsis visceribus exstingui? Quam fo
atque pestilentes ructus sunt! quantum fastidi
sui exhalantibus crapulam veterem! Scias put
scere sumta, non concoqui. Memini fuisse quond
in sermone nobilem patinam, in quam quidquid ap
lautos solet diem ducere, properans in damn
suum popina congesserat: 27. veneriae spondytiq
et ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, inte

nientibus distinguèbantur echinis: torti destrictique sine ullis ossibus mulli constraverant. Piget iam esse singula: coguntur in unum sapores. In coena fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto iam, ut manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, et dentium opera coquum fungi? 28. Grave est luxuriari per singula: omnia semel, et in eundem saporem versa, ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? Plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coëant et cohaereant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti et gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. Pariter sint, quae disponi solent, iure uno perfusa: nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. 29. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diversi, multiformes: adversus quos et medicina armare se coepit multis generibus, multis observationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, et levi quoque cura remediabiles: adversum tantam morum eversionem, omnia conanda. 30. Et utinam sic denique lues ista vinceretur! Non privatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, et singulas caedes: quid bella, et occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit: et ista quamdiu furtim, et a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis saeva exercentur, et publice iubentur, vetita privatim. 31. Quae clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: quum inter se etiam *mutis ac feris* pax sit? Adversus tam potentem expli-

citumque late furorem operosior philosophia facta est, et tantum sibi virium sumsit, quantum his, adversus quae parabatur, accesserat. 32. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, et petentes delicatiorem cibum. Non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a qua paululum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quaeritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam praeceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cuius placet pretium. 33. Homo, sacra res, homini iam per lusum et locum occiditur: et quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi ex homine, mors est. In hac ergo morum perversitate desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat. Decretis agendum est, ut revellatur penitus falsorum recepta persuasio. 34. His si adiunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si volumus habere obligatos, et malis, quibus iam tenentur, avellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant, omnia, praeter virtutem, mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. 35. Quemadmodum primum militiae vinculum est religio, et signorum amor, et deserendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque iusiurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, et insinuanda virtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac vivere velint, sine hac nolint. 36. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili evaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum praeceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, et salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem,

cum omni editi; et pars naturae eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quae tradi solent, perveniunt sine longo magisterio; et honesta complexi sunt, quum primum audierunt: 37. unde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia. At illis aut hebetibus et obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad summa, et hos imbecilliores adiuvabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiae placita tradiderit: quae quam sint necessaria, licet videas. 38. Quaedam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussae eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Haec nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus. Tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciae vetabunt. 39. Sciet in uxorem gravissimum esse genus iniuriae, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoveris obstantia praeceptis: non magis, quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admovisse, nisi usurae manus expediuntur. Ut ad praecepta quae damus, possit animus ire, solvendus est. 40. Putemus aliquem facere, quod oportet. Non faciet assidue, non faciet aequaliter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quae fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, praestabunt tibi fortasse praecepta, ut quod oportet facias: non praestabunt, ut

quemadmodum oportet: et si hoc non praestant, ad virtutem non perducunt. 41. Faciet quod oportet monitus. Concedo: sed id parum est. Quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumtuosa flagitiosius, et equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi haec et genio suo praestet? et toties tamen sestertio additiales coenae frugalissimis viris constiterunt. 42. Eadem res si gulae datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formae (quare autem non pondus adiicio, et aliquorum gulam irrito? quatuor pondo et ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Caesar missum sibi, quum in macellum deferri et venire iussisset; Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. 43. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, quum quinque millibus HS emisset piscem, quem Caesar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. Nam ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quanquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putavit Caesarem dignum. 44. Amico aegro aliquis assidet: probamus. At hoc si hereditatis caussa facit, vultur est, cadaver exspectat. Eadem et turpia sunt, et honesta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum iudicaverimus, quaeque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. 45. Qualis haec persuasio fuerit, talia *erunt quae* agentur, quae cogitabuntur: qualia autem *haec fuerint*, talis vita erit. In particulas con-

totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa epta et parentibus et liberis et fratribus. Haec faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo t. Proponamus oportet finem summi boni, ad nitamur, ad quem omne factum nostrum dirue respiciat: veluti navigantibus ad aliquod dirigendus est cursus. 46. Vita sine proposito st. Quod si utique proponendum est, incipiunt saria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil urpius dubio et incerto ac timido, pedem modo nte, modo producente. Hoc in omnibus rebus t nobis, nisi eximantur, quae reprehendunt s ac detinent, et conari totos vetant. 47. Quosint dii colendi, solet praecipi. Accendere m lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam mine dii egent, et ne homines quidem delectanligine. Vetemus salutationibus matutinis funforibus assidere templorum: humana ambitio fficiis capitur. Deum colit, qui novit. Veteintea et strigiles Iovi ferre, et speculum tenere i. Non quaerit ministros Deus: quidni? Ipse no generi ministrat: ubique et omnibus praet. 48. Audiat licet, quemadmodum se gerere rificiis debeat, quam procul resilire a molestiis erstitionibus: nunquam satis profectum erit, ualem debet Deum, mente conceperit, omnia tem, omnia tribuentem, beneficia gratis dan- Quae caussa est diis benefaciendi? natura. , si quis putat illos nocere velle: non possunt. ccipere iniuriam queunt, nec facere. Laedere n laedique, coniunctum est. 49. Summa illa lcherrima omnium natura, quos periculo exnec periculosos quidem fecit. Primus est deo- *ultus, deos credere*: deinde, reddere illis mie- *suam, reddere bonitatem*, sine qua nulla ma-

iestas est. 50. Scire, illos esse qui praesident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam, et coërcent, et irrogant poenas, et aliquando specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. 51. Ecce altera quaestio, quomodo hominibus sit utendum. Quid agimus? quae damus praecepta? Ut parcatur sanguini humano? Quantulum est, si non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Praecipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat? 52. Quando omnia quae praestanda sunt ac vitanda, dicam, quum potsim breviter haec formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, quum ex iisdem et in eadem gigneret. 53. Haec nobis amorem indidit mutuum, et sociabiles fecit: illa aequum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi: et illius imperio paratae sunt ad iuvandum manus. Iste versus et in pectore et in ore sit:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi similima est: quae concura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. 54. Post deos hominesque dispiciamus, quomodo rebus sit utendum. In supervacuum praecepta instabimus, nisi illud praecesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de *gloria, de ignominia*, de patria, de exilio. *Iudicemus singula*; fama remota: et quorumque quidque, *non quid* vocentur. 55. Ad virtutem [illegible]

cipiet aliquis, ut prudentiam magni aestime-
ut fortitudinem complectamur: temperantiam
nus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam
ı ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur,
ıoramus, quid sit virtus: una sit, an plures: se-
tae an annexae: an qui unam habet, et ceteras
at: quomodo inter se differant. 56. Non est
se fabro de fabrica quaerere, quod eius initium,
usus sit: non magis quam pantomimo, de arte
ndi. Omnes istae artes se sciunt: nihil deest.
enim ad totam pertinent vitam: virtus et alio-
scientia est, et sui. Discendum de ipsa est, ut
voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta
t voluntas. Ab hac enim est actio. 57. Rursus,
ntas non erit recta, nisi habitus animi rectus
t: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro
i non erit in optimo, nisi totius vitae leges per-
rit, et quid de quoque iudicandum sit, exegerit,
res ad verum redegerit. Non contingit tran-
itas, nisi immutabile certumque iudicium ad-
: ceteri decidunt subinde, et reponuntur, et in-
ɔmissa appetitaque alternis fluctuantur. 58.
sa huius iactationis est, quod nihil liquet incer-
no regimine utentibus, fama. Si vis eadem
ɔer velle, vera oportet velis. Ad verum sine de-
s non pervenitur: continent vitam. Bona et
, honesta et turpia, iusta et iniusta, pia et im-
rirtutes ususque virtutum, rerum commodarum
ɜssio, aestimatio ac dignitas, valetudo, vires,
a, sagacitas sensuum, haec omnia aestimato-
desiderant, quanti quidque in censum deferen-
sit. 59. Falleris enim, et pluris quaedam, quam
putas: adeoque falleris, ut, quae maxima inter
ıabentur, divitiae, gratia, potentia, aestertio
*no aestim*anda sint. Hoc nescies, nisi consti-
em ipsam, qua ista inter se aestimantur, in-

spexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt; ramum desiderant, cui inhaereant, ex quo trahant succum: sic ista praecepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectae. 60. Praeterea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? Praeceptis nihil vitam explicari, superflua esse decreta sapientiae, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam hercule, quam si nunc ego discursu recedendum esse a praeceptis supervacuis, et in hoc sola studium conferendum: hoc ipso, quo negarem curanda esse praecepta, praecciperem. 61. Quaedam admonitionem philosophiae desiderant, quaedam probationem: et quidem multa; quia involuta sunt, vique summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariae sunt; et decreta, quae veritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta sunt, quaedam obscura. Aperta, quae sensu comprehenduntur, quae memoria: obscura, quae contra haec sunt. Ratio autem non impletur manifestis: maior eius pars pulchriorque in occultis est. 62. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quae res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua omnia in animo nutant: necessaria ergo sunt decreta, quae dant animis inflexibile iudicium. 63. Denique quum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ei inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adiicimus, iustum est et honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo haec necessaria est, sine qua nec illa sunt. 64. Sed utraque *iungamus. Namque* et sine radice inutiles rami sunt; *et ipsae radices his*, quae genuere, adiuvantur. Quantum *utilitatis* manus habeant, nemo [illegible]

aperte iuvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de praeceptis possum; aperta sunt: decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at praecepta, et alia huiusmodi, profanis quoque nota sunt. 65. Posidonius non tantum praeceptionem, (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, et consolationem, et exhortationem necessariam iudicat. His adiicit caussarum inquisitionem, quam cur aetiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. 66. Ait utilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. Hanc Posidonius ethologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cuiusque virtutis et vitii ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Haec res eandem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. 67. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quaeris, quid intersit? Alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, et (ut publicanorum utar verbo) εἰκονισμοὺς ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda: inveniet ur imitator. Putas utile, tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris emturus, ne operam perdas in ignavo? 68. Quanto hoc utilius est, excellentis animi notas esse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus inire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:

Luxuriatque toris animosum pectus:
— Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

69. Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. Si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, et primus incessens admotos iam exercitus Alpibus, civilique se bello ferens obvium: non alium illi assignaverim vultum, non alium habitum. Altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Caesarem Pompeiumque se sustulit, et, aliis Caesarianas opes, aliis Pompeianas foventibus, utrumque provocavit, ostenditque aliquas esse reipublicae partes. 70. Nam parum est in Catone, dicere: *Nec vanos horret strepitus.* Quidni, quum veros vicinosque non horreat? quum contra decem legiones, et Gallica auxilia, et mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, et Rempublicam hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in servitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciae est? 71. Scit se unum esse, de cuius statu non agatur: non enim quaeri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemtus. Libet admirantem invictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: *Luxuriatque toris animosum pectus.* Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum et lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, et exponere Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas emisit animam: 72. Laelii sapientiam, et cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis *domi forisque* egregia facta: Tuberonis ligneos *lectulos, quum in* publicum sternerentur, haedinasque

pro stragulis pelles, et ante ipsius Iovis cellam proposita convivis vasa fictilia. Quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Ut nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? 73. Censura fuit illa, non coena. O quam ignorant homines cupidi gloriae, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectavit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, et millies conflatum: at omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt.

EPISTOLA XCVI.

Contra querulos: et omnia a fato ac deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus istis, aut potius assentiamur.

Tamen tu indignaris aliquid, aut quereris, et non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris et quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male valeo? Pars fati est. Familia decubuit? foenus offendit? domus crepuit? damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. Hoc parum est: debuit fieri. Decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi quum maxime detego: in omnibus quae adversa videntur et dura, sic formatus sum. 2. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tristis incipiam, quod malo vultu: nullum tributum invitus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, quae expavescimus, tributa vitae sunt. Horum, mi Lucili, nec speraveris immunitatem, nec petieris. Vesicae te dolor inquietavit: epulae fuerunt parum *dulces: detrimenta* continua. Propius accedam; de *capite timuisti.* Quid! tu nesciebas haec te optare,

quum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via et pulvis et lutum et pluvia. 3. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat! Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in castris. Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, et per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, et expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, turturillae sunt, tuti contumeliae caussa.

EPISTOLA XCVII.

Et nunc, et olim, fuisse malos. Exemplum a iudicio Clodiano, quod ille nummis et adulteriis corrupit. De vi deinde conscientiae; damnari ab ea mala, atque etiam puniri interno flagello aut morsu

Erras, mi Lucili, si existimas nostri seculi esse vitium, luxuriam et negligentiam boni moris, et alia, quae obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla aetas vacavit a culpa. Et si aestimare licentiam cuiusque seculi incipias: pudet dicere, nunquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. 2. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius ob id adulterium, quod cum Caesaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificii, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturae quoque masculorum *animalium* contegantur. Atqui dati iudicibus nummi *sunt: et* quod hac etiamnunc pactione turpius est, *stupra insuper* matronarum et adolescentulorum na-

bilium, salarii loco exacta sunt. 3. Minus crimine, quam absolutione, peccatum est. Adulterii reus, adulteria divisit: nec ante fuit de salute securus, quam similes sui iudices suos reddidit. Haec in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit: 4. „Accersivit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero, o dii boni, rem perditam! etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt.“ Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis severi illius uxorem? dabo illam. Vis divitis? Huius quoque tibi praestabo concubitum. 5. Adulterium nisi feceris, damna. Illa formosa, quam desideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo: intra comperendinationem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quam facere: illud est, matribus familiae denuntiare; hoc, illudere. Hi iudices Clodiani a senatu petierant praesidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium: et impetraverant. 6. „Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, praesidium a nobis petebatis? An, ne nummi vobis eriperentur?“ Inter hos tamen iocos, impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno: qui damnationem peius effugit, quam meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat, quibus in ea ipsa quaestione, quae extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quam quaerebatur admissum est? 7. Quaerebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium et Caesarem, inter Ciceronem Catonemque commissum *est: Catonem*, inquam, illum, quo sedente negatur *populus* permisisse sibi postulare Floralia locum

nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc severius homines, quam iudicasse? Et fient, et facta sunt ista: et licentia urbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte considet. 8. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuventus, quam illa, est, quum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: quum stuprum committeretur rei iudicandae caussa: quum Clodius, iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa caussae dictione. 9. Credat hoc quisquam? Qui damnabatur uno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: et res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum iter est tantum ad vitia, sed praeceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt, offenduntque deerrantem: vitae peccata delectant. 10. Non gaudet navigio gubernator everso, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen suum voluptati est. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: laetatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpae fortuna displicuit. Id prava consuetudine evenit. Alioqui ut scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulant, et quamvis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. 11. At bona conscientia prodire vult, et conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab *Epicuro* dictum puto: „Potest nocenti contingere ut *lateat*, latendi fides non potest." Aut si hoc modo *melius hunc* explicari posse iudicas sensum: Ideo

non prodest latere peccantibus, quia latendi etiamsi felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita est: tuta scelera esse possunt: secura non possunt. 12. Hoc ego repugnare sectae nostrae, si sic expediatur, non iudico. Quare? Quia prima et maxima peccantium est poena, peccasse: nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere, supplicium est. Sed nihilominus et haec, et illa, secundae poenae premunt ac sequuntur: timere semper et expavescere, et securitati diffidere. 13. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil iustum esse natura, et crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientia flagellari, et plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suae non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos a scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. 14. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. Quare? quia infixa nobis eius rei aversatio est, quam natura damnavit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, et ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem et iudicem effugiunt, et scripta supplicia: nisi illa naturalia et gravia de praesentibus solverent, et in locum patientiae timor cederet.

EPISTOLA XCVIII.

Solis internis bonis fidendum: alia omnia fugacia esse. Praeparandum itaque animum ad amissionem talium, et ad tolerandum.

Nunquam crediderís felicem quemquam, ex feli-

citate suspensum. Fragilibus innititur, qui adventitio laetus est: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, et crescit, et ad extremum usque prosequitur: cetera, quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortunam intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. 2. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quae specie optimi venerant: 3. rectus atque integer, corrigit prava fortunae; et dura atque aspera, ferendi scientia mollit: idemque et secunda grate excipit modesteque, et adversa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, et extra minas fortunae positum, nisi certus adversus incerta est. 4. Sive alios observare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) sive teipsum favore seposito; et senties hoc, et confiteberis, nil ex his optabilibus et caris utile esse, nisi te contra levitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud frequenter et sine querela, inter singula damna dixeris: Diis aliter visum est. 5. Immo mehercule, ut carmen fortius ac iustius repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: Dii melius! *Sic composito* nihil accidet. Sic autem componetur, *si, quid humanarum* rerum varietas possit, cogitave-

antequam seuserit; 6. si et liberos, et coniugem, ıe patrimonium sic habuerit, tanquam non utique per habiturus: et tanquam non futurus ob hoc erior, si habere desierit. Calamitosus est animus ıri anxius, et ante miserias miser, qui solicitus ut ea quibus delectatur, ad extremum usque perıeant. Nullo enim tempore conquiescet; et exctatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, ttet. In aequo est autem amissio rei, et timor ttendae. 7. Nec ideo praecipio tibi negligentiam. n vero metuenda declina; et quidquid consilio spici potest, prospice: quodcunque laesurum est, to ante quam accidat, speculare et adverte. In ipsum tibi plurimum conferet fiducia, et ad toındum omnino obfirmata mens. Potest fortunam ere, qui potest ferre; certe in tranquillo non tutuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam etimere. Quae ista dementia est, malum suum ecedere? 8. Denique, ut breviter includam quod io, et istos satageos, ac sibi molestos describam : tam intemperantes in ipsis miseriis, quam sunt illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante doquam necesse est. Eadem enim infirmitate dolonon aestimat, qua non exspectat. Eadem intemıntia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi ıcere debere quaecunque contigerunt, non tantum are: 9. et oblitus huius petauri, quo humana iaıtur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. egie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in pistola, qua sororem, amisso optimae indolis fialloquitur: „Mortale est omne mortalium boı." De his loquitur bonis, ad quae concurritur. n illud verum bonum non moritur: certum est piternumque, sapientia et virtus: hoc unum conit immortale mortalibus. 10. Ceterum tam im-
i sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli

dies trahant, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum et invictum est. Tam necesse est perire quam perdere. Et hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, aequo animo perdere, quod pereundum est. 11. Quid ergo adversus has amissiones auxilii inveniemus? Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, nunquam. Peringratus est, qui quum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderii perdimus. 12. Dic tibi, Ex istis quae terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: et nos vincamus aliquid. Rursus ista, quae ut speciosa et felicia trahunt vulgum, a multis et saepe contemta sunt. Fabricius divitias imperator reiecit, censor notavit: 13. Tubero paupertatem et se dignam et Capitolio iudicavit, quum fictilibus in publica coena usus, ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnunc uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus, ut rempublicam deberet capessere, latum clavum divo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, et eripi posse. Nos quoque aliquid et ipsi faciamus animose: simus inter exempla. 14. Quare deficimus? quare desperamus? quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque est, et fortuitis serviendum. Licet reverti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocunque modo corpus *invaserint, perferre*, et fortunae dicere: Cum viro

ibi negotium est, quaere quem vincas. — 15. His ermonibus, et his similibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, et aut sanari, aut tare, et cum ipso senescere. Sed securus de ipso um. De nostro damno agitur, quibus senex egre-ius eripitur. Nam ipse vitae plenus est, cui adiici ihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus utilis st. Liberaliter facit, quod vivit. 16. Alius iam hos ruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fuge-e, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, si uadebit res, exibit? Quidni exeat? si nemo iam eo ti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, t ad verum exerceri: 17. videre quid homo pru-lens animi habeat contra mortem, contra dolorem: uum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, faciente discendum est. Adhuc argumentis actum st, an possit aliquis dolori resistere, an mors ma-nos quoque animos admota submittere. Quid opus st verbis? in rem praesentem eamus. Nec mors llum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor con-ra mortem. Contra utrumque sibi fidit: nec spe nortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter noritur. Hunc fert, illam exspectat.

EPISTOLA XCIX.

Consolatoria in morte filii.

Epistolam, quam scripsi Marullo, quum filium parvulum amisisset, et diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, quum obiurga-tione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, et magnum vulnus male ferenti, paulisper ce-dendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumserunt, protinus castigentur, et discant, quasdam etiam lacrimarum

ineptias esse. — 2. Solatia exspectas? convicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, parvulus: pusillum temporis periit. Caussas doloris conquirimus, et de fortuna etiam iniqui queri volumus: quasi non sit iustas querendi caussas praebitura. 3. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam moereres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gavisi sint. 4. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? Tot annis, tanta coniunctione vitae, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam? et quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis, quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. 5. Nostrum est quod praeteriit tempus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adversus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praeterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est. Et futura et praeterita delectant: haec, exspectatione; illa, memoria. Sed alterum pendet, et non fieri potest: alterum non potest non fuisse. 6. Quis ergo furor est, certissimo excidere Acquiescamus his quae iam hausimus: si modo no perforato animo hauriebamus, et transmittente qui quid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum *qui liberos iuvenes* sine lacrimis extulerint: qui *senatum*, aut in aliquod publicum officium a r

redierint, et statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, supervacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. 7. Deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, et omnibus restat. Deinde, desiderii stulta conquestio est, ubi minimum interest inter amissum et desiderantem. Eo itaque aequiore animo esse debemus, quod quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita brevitatem huius spatii, per quod citatissimi currimus: observa hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas periisse, praemissus est. 8. Quid autem dementius, quam quum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignoravit futurum? aut si mortem in homine non cogitavit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri? Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio devinxit; cui nasci contingit, mori restat. 9. Intervallis distinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem et ultimum iacet, varium et incertum est: si molestias aestimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum et fallax, et omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, et in contrarium transeunt, iubente fortuna: et in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. 10. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur: ad eum transeamus, qui consenuit. Quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, et universum complectere: deinde hoc quod aetatem vocamus humanam, compara immenso: videbis, quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. 11. Ex hoc quantum lacrimas, quan-

tum solicitudines occupant, quantum mors, ante quam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? Dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: et intelliges, etiam in longissima vita minimum esse quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum, cui cito reverti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? 12. Vita nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse, manifestum erit. 13. Non debes itaque caussas doloris arcessere, nec levia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris et urgeas: non tam male de te iudico, ut tibi adversus haec totam putem virtutem advocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. 14. Quid? nunc ergo duritiam suadeo, et in funere ipso erigere vultum volo, et animum ne contrahi quidem patior? Minime. Inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis quibus ipsos videre, nec commoveri ad primam familiarium divisionem. Puta autem me vetare: quaedam non sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, et animum profusae levant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant *quantum affectus* eiecerit, non quantum poscet imitatio. 15. Nihil vero moerori adiiciamus, nec illum

ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor. Quotusquisque sibi tristis est? Clarius, quum audiuntur, gemunt: et taciti quietique, dum secretum est; quum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur. 16. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos, ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, et in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, et efferatum. Videt aliquem collabantem, et corpori affusum: effeminatum ait, et enervem. 17. Omnia itaque ad rationem revocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitiae, et lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. Quum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, quum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas exprimit: et spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem perpremit et expellit. 18. Hae lacrimae per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliae sunt, quibus exitum damus, quum memoria eorum quos amisimus retractatur: et inest quiddam dulce tristitiae: quum occurrunt sermones eorum iucundi, conversatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt unquam tam turpiter, quam *finguntur.* 19. Eant sua sponte: ire autem possunt

placidis atque compositis. Saepe salva sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturae obsequi, gravitate servata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scena. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis et dolendi decor. Hic sapienti servandus est: et quemadmodum in ceteris rebus, ita et in lacrimis aliquid sat est. 20. Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundavere. Aequo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid novum evenit? Quam multis cum maxime funus locatur? quam multis vitalia emuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuisse, cogita et hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde visum est, dimittit. 21. Ceterum de illo frequenter loquere, et memoriam eius, quantum potes, celebra: quae ad te saepius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiae. Si quos sermones eius, si quos quamvis parvuli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, et effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. 22. Sic aves, sic ferae foetus suos diligunt: quarum concitatus est amor, et paene rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem: hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi: *Μιχθεῖσα ἡδονὴ ἀηδείᾳ τὶς γὰρ ἐστί σοι μὲν ζητητέα κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν*: de quibus non dubito, quid sit

surus. 23. Quid enim turpius, quam captare in
luctu voluptatem, immo per luctum: et inter la-
nas quoque, quod iuvet, quaerere? Hi sunt qui
is obiiciunt nimium rigorem, et infamant prae-
ta nostra duritia, quod dicamus dolorem in ani-
m aut admittendum non esse, aut cito expellen-
n. Utrum tandem est aut incredibilius, aut in-
nanius, non sentire amisso amico dolorem, an vo-
tatem in ipso dolore aucupari? 24. Nos quod
ecipimus honestum est: quum aliquid lacrima-
affectus effuderit, et, ut ita dicam, despumave-
non esse tradendum animum dolori. Quid tu
is? miscendam ipsi dolori voluptatem? Sic con-
amur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso
te compescimus. Ne illo quidem tempore, quo
is ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris vo-
tatem, sed ipsum vis titillare moerorem. 25.
um honestius dolor ab animo submovetur, an vo-
tas ad dolorem quoque admittitur? admittitur
o? captatur, et quidem ex ipso. Est aliqua, in-
t, voluptas cognata tristitiae. Illud nobis licet
ere: vobis quidem non licet. Unum bonum nostis,
uptatem; unum malum, dolorem. Quae potest
er bonum et malum esse cognatio? Sed puta
e. Nunc potissimum eruitur, et ipsum dolorem
ntamur, an aliquid habeat iucundum circa se, et
uptarium? 26. Quaedam remedia aliis partibus
poris salutaria, velut foeda et indecora, adhiberi
is nequeunt: et quod alibi prodesset sine damno
ecundiae, id fit inhonestum loco vulneris. Non
udet luctum voluptate sanare? Severius ista pla-
curanda est. Illud potius admone, nullum mali
sum ad eum qui perit, pervenire: nam si perve-
, non periit. Nulla, inquam, eum res laedit, qui
lus est: vivit, si laeditur. 27. Utrum putas illi
s esse, quod nullus est, an quod est adhuc ali-

quis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet ac desiderat in aetate prima raptum: 28. Omnes, quantum ad brevitatem aevi, si universo compares, et iuvenes et senes, in aequo sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate venit, quam quod minimum esse quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqua pars est; hoc quod vivimus, proximum nihilo est: et tamen (o dementiam nostram!) late disponitur. 29. Haec tibi scripsi, non tanquam exspectaturus esses remedium a me tam serum: liquet enim mihi te locutum tecum, quidquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguam moram, qua a te recessisti: et in reliquum exhortarer, contra fortunam tolleres animos, et omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam utique essent ventura, prospiceres.

EPISTOLA C.

De Papirio Fabiano philosopho iudicium, eiusque scriptis.

Fabiani Papirii libros, qui inscribuntur Civilium, legisse te cupidissime scribis: sed non respondisse exspectationi tuae. Deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: et effundi verba, non fingi. Primum, habet ista res suam gratiam, et est decor proprius orationis leniter lapsae. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. 2. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere; adeo larga est, et sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. Illud plane fatetur et praefert, non esse se tractatam, nec diu tortam. Sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille, non verba composuit; et animis scripsit ista, non auribus. Praeter-

ea, ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset: et fere quae impetu placent, minus praestant ad manum relata. 3. Sed illud quoque multum est, primo adspectu oculos occupasse: etiamsi contemplatio diligens inventura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorum esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet. Ubi tandem erit fortis et constans, ubi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus: itaque nihil invenies sordidum. 4. Electa verba sunt, non captata: nec huius seculi more contra naturam suam posita et inversa; splendida tamen, quamvis sumantur e medio: sensus honestos et magnificos habent, non coactos in sententiam, sed latius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis politurae: quum circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. 5. Desit sane varietas marmorum, et concisura aquarum cubiculis interfluentium, et pauperis cella, et quidquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet: quod dici solet, domus recta est. Adiice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comtam: quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, et clausulas abrumpant, ne ad exspectatum respondeant. 6. Lege Ciceronem: compositio eius una est: pedem servat, curata, lenta, et sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa et exsiliens, et ubi minime exspectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quae ad certum modum, et ad unum exemplar, adstricta sunt. 7. *Humilia praeterea* tibi videri dicis omnia, et parum

erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida, et ad animi tenorem quietum compositumque formata, nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quaeris, et subiti ictus sententiarum: sed totum corpus vide; quamvis non sit comtum, honestum est. Non habet oratio eius, sed debet dignitatem. Affer quem Fabiano possis praeponere. 8. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, paene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam: sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam: et respondeamus: In re tanta eminere est, et post duos esse. Nomina adhuc Livium. Scripsit enim et dialogos, quos non magis philosophiae annumerare possis, quam historiae: et ex professo philosophiam continentes libros 9. Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam multos antecedat, qui a tribus vincitur, et tribus eloquentissimis. Sed non praestat omnia. Non est fortis oratio eius, quamvis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamvis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideres, inquies, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. 10. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi: sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillae rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, contrahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget: fateor: 11. exibunt multa, nec ferient, et interdum otiosa praeterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus locis et *ingens sine* taedio spatium. Denique illud praestabit, *ut liqueat* tibi, illum sensisse quae scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret

non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, et ad bonam mentem: non quaeritur plausus. 12. Talia esse scripta eius, non dubito, etiamsi magis reminiscor quam teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia. Quum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quae adolescentem indolis bonae attollerent, et ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. Quae mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EPISTOLA CI.

De subita morte cuiusdam noti: qua occasione docet, nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta, ideoque vitam bonam non differendam; longam autem non optandam. Quare exagitat Maecenatis turpissimum votum.

Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus, ostendit, et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, quum aeterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quaeris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, et iam illi declivis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. 2. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et quaerendi, et custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. 3. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, quum me ex consuetudine mane vidisset, quum per totum diem amico graviter affecto, et sine spe iacenti, usque in noctem an-

sedisset, quum hilaris coenasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. 4. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui et terra et mari pecuniam agitabat qui ad publica quoque nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu, raptus est.

Insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites. Quam stultum est aetatem disponere! Ne crastino quidem dominamur. 5. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram; tum demum lassam et plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, et ipsam quam premimus horam, casus incidit. Volvitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? 6. Navigationes longas, et pererratis litoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, et castrensium laborum tarda manupretia, procurationes, officiorumque per officia processus: quum interim ad latus mors est. Quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haesura. 7. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. 8. Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differ-

Qui quotidie vitae suae summam manum im-
it, non indiget tempore. Ex hac autem indigen-
mor nascitur, et cupiditas futuri, exedens ani-
. Nihil est miserius dubitatione venientium,
sum evadant. Quantum sit illud quod restat,
uale, non collecta mens inexplicabili formidine
ıtur. 9. Quomodo effugiemus hanc volutatio-
! Uno: si vita nostra non prominebit, si in se
ɣetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui ir-
n est praesens. Ubi vero, quidquid mihi debui,
itum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse
diem et seculum: quidquid deinceps dierum re-
ɣue venturum est, ex alto prospicit, et cum mul-
su seriem temporum cogitat. Quid enim varie-
ıobilitasque casuum perturbabit, si certus sit ad-
ıs incerta? 10. Ideo, mi Lucili, propera vivere: et
ılos dies singulas vitas puta. Qui hoc modo se
vit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est.
e viventibus, proximum quodque tempus elabi-
subitque aviditas, et miserrimum atque miser-
omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mae-
tis turpissimum votum: quo et debilitatem non
ıat, et deformitatem, et novissime acutam cru-
dummodo inter haec mala spiritus prorogetur.

11. *Debilem facito manu,*
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes:
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.

ɣuod miserrimum erat, si incidisset, optatur: et
uam vita petitur supplicii mora. Contemtissi-
ı putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu
, *inquit, me* debilites licet, dum spiritus in cor-
fracto et inutili maneat: depraves licet, dum

monstroso et distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, et acutam sessuro crucem subdas. Est tanti, vulnus suum premere, et patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem! Est tanti, habere animam, ut agam! 13. Quid huic optes, nisi deos faciles? Quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas unquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserum est?

Optat ultima malorum: et quae pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. Qua mercede? scilicet vitae longioris. 14. Quid autem huius vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, et perire membratim, et toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam pravus, et in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi caussae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? 15. Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse est mori! Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: et liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitae cupido est: discendumque, nihil interesse quando patiaris quod quandoque patiendum est: quam bene vivas referre, non quamdiu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPISTOLA CII.

Aliquid de immortalitate animae. Tum quaestiuncula: An claritas post mortem ad nos faciat. Disputat tenuiter primo et scholastice: tum in extremo adsurgit, et ad Deum ac caelestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere et exui, cum Deus et dies ille vocant.

Quomodo molestus est iucundum omnium vi-

denti, qui excitat: (aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen veraehabentem:) sic epistola tua mihi fecit iniuriam. Revocavit enim me cogitationi aptae traditum, et iturum, si licuisset, ulterius. Iuvabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercule credere. Credebam enim me facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. 2. Dabam me spei tantae. Iam eram fastidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immensum illud tempus, et in possessionem omnis aevi transiturus: quum subito experrectus sum, epistola tua accepta, et tam bellum somnium perdidi. Quod repetam, si te dimisero, et redimam. 3. Negas me epistola prima totam quaestionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quae post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non solvisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quaestionis est, loci alterius: et ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia, distuleram. 4. Quaedam enim, ut scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectam et ad mores pertinentem tractavi: Numquid stultum sit ac supervacuum, ultra extremum diem curas transmittere? an cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est? an ex eo, quod quum erit, sensuri non sumus, antequam sit, aliquis fructus percipi aut peti possit? 5. Haec autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quae a dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt, et ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis occurram. At, nisi aliquid praedixero, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid est, quod praedicere velim? 6. Quae-

dam continua esse corpora, ut hominem: qu
composita, ut navem, domum, omnia deniqu
rum diversae partes iunctura in unum sunt c
quaedam ex distantibus, quorum adhuc mem
parata sunt, tanquam exercitus, populus, s
Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, i
officio cohaerent, natura diducti et singul
Quid est, quod etiam nunc praedicere veli
Nullum bonum putamus esse, quod ex dista
constat. Uno enim spiritu unum bonum co
ac regi debet, unum esse unius boni principale
si quando desideraveris, per se probatur: inter
nendum fuit, quia inde nostra tela mittunt
Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibu
claritas autem ista, bonorum virorum secun
nio est. Nam quomodo fama non est unius
nec infamia unius mala existimatio: sic nec cl
uni bono placuisse. Consentire in hoc plure
gnes et praestantes viri debent, ut claritas sit
autem ex iudiciis plurium efficitur, id est,
tium. Ergo non est bonum. 9. Claritas, inqu
est a bonis bono reddita: laus oratio: oratio v
aliquid significans: vox autem, licet virorum
norum, bonum non est. Neque enim quidq
bonus facit, bonum est. Nam et plaudit, et
sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet
eius admiretur et laudet, bonum dicit, non
quam sternutamentum aut tussim. 10. Ergo c
bonum non est. Ad summam, dicite nobis,
laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis
esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam
metis meum esse, quod alius bene valeat. S
dare dignos, honesta actio est: ita laudantis
est, cuius actio est, non nostrum qui laudamu
qui hoc quaerebatur. — 11. Respondebo nunc
lis cursim. Primum, an sit aliquid ex dis

ım, etiam nunc quaeritur, et pars utraque sen-
ias habet. Deinde, claritas desiderat multa suf-
ia: potest et unius boni viri iudicio esse conten-
12. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. Quid
? inquit; et fama erit unius hominis existima-
et infamia unius malignus sermo? Gloriam quo-
inquit, latius fusam intelligo: consensum enim
torum exigit. Diversa horum conditio est, et
s. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit,
:m loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent.
ıes enim si me cognoverint, idem sentient. 13.
illis idemque iudicium est: aeque vero insistitur
is, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac
nnes idem sentiant: quia aliud sentire non pos-
. Ad gloriam et famam non est satis unius
io. Illic idem potest unius sententia, quod
ium: quia omnium si perrogetur, una erit: hic
rsa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus:
a omnia invenias, levia, suspecta. 14. Putas tu
e sententiam unam omnium esse? non est unius
Illis placet verum: veritatis una vis, una facies
apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nun-
n autem falsis constantia est: variantur et dissi-
. 15. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est:
autem bonum non est. Quum dicunt claritatem
em esse bonorum, a bonis redditam: iam non ad
m referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir
ıs taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, lau-
s est. Praeterea, aliud est laus, aliud laudatio.
c et vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem
brem, sed laudationem, cuius officium oratione
tat. 16. Quum dicimus aliquem laude dignum,
verba illi benigna hominum, sed iudicia promit-
s. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis,
onum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi,
imum refertur laus, non ad verba; quae conce-

ptam laudem egerunt, et in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Quum tragicus ille apud nos ait: Magnificum esse laudari a laudato viro; laude digno, ait. 17. Et quum aeque antiquus poëta ait: Laus alit artes; non laudationem dicit, quae corrumpit artes. Nihil enim aeque et eloquentiam, et omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. Potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. 18. Quid intersit inter claritatem et gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono a bonis reddita? utrum laudati, an laudantis? Utriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; et bone fecisse gaudeo, et gratos me invenisse virtutum interpretes laetor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed et meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum meum iudicem, utique eorum, quibus ipse sum boni caussa. 19. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari, tam mehercule, quam bene iudicasse, iudicantis bonum est, et eius, secundum quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia et habentis bonum sit, et eius cui debitum solvit? Merentem laudare, iustitia est: igitur utriusque bonum est. 20. Cavillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, et philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via et recta, quam sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? Neque enim quidquam aliud istae disputa-

tiones sunt, quam inter se perite captantium lusus. 21. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna et generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes et cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnunc frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcunque suprema et universa circuitu suo cingit: 22. hoc omne convexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis divina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam aetatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. Nullum seculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. Quum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipse me diis reddam. 23. Nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras, illi meliori vitae longiorique proluditur. Quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus, et praeparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, et in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturae maturescimus partum. 24. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum coelum, nisi ex intervallo, pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: immo etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda *est*. 25. Detrahetur tibi haec circumiecta, *novissimum velamentum* tui, cutis: detrahetur caro

et suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, aeterni natalis est. Depone onus! quid cunctaris, tanquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? 26. Haeres et reluctaris tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: et hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. Rudis et imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflavit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus: tenerque adhuc, et nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est novum, separari ab eo, cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam supervacua dimitte, et istud corpus inhabitatum diu, pone. 27. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet qui te revelet dies, et ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subvola: utique etiam necessariis, quae cohaerebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturae tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, et lux undique clara percutiet. 28. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit: aequaliter splendebit omne coeli latus: dies et nox, aëris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, quum totam lucem totus adspexeris: quam nunc, per angustissimas oculorum vias, obscure intueris, et tamen admiraris tam procul. 29. Quid tibi videbitur divina lux, quum illam suo loco videris? Haec cogitatio *nihil sordidum* animo subsidere sinit, nihil humile, *nihil crudele*. Deos omnium rerum esse testes sit,

illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, et aeternitatem proponere; quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. 30. Quidni non timeat, qui mori sperat? si is quoque, qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exsolutum, statim spargi; id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quamvis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum non minus praesentia esse utilem memoriam.

EPISTOLA CIII.

Malitia et insidiae inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone: sed mitis in omnes et benevolus esto.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse evenire, sed possunt et non evenire? incidentium dico ruinam. Aliqua nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quae nos observant, quae captant pares. Sunt casus, etiamsi graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. 2. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, et eo diligentius tegitur, quo proplus accedit. Erras, si istorum, tibi qui occurrunt, vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. 3. Nunquam enim illas ad nocendum nisi *necessitas* iniicit: aut fame, aut timore cogunt*ur ad pugnam:* homini perdere hominem libet. Tu

tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit, ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne laedaris; alterum, ne laedas. Commodis omnium laeteris, movearis incommodis: et memineris quae praestare debeas, quae cavere. 4. Sic vivendo quid consequeris? Non, ut ne noceant; sed ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. Illa te visu suo proteget: in huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quid autem? ipsam philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, et contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alii exprobret: non abhorreat a publicis moribus: nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine invidia.

EPISTOLA CIV.

De invaletudine sua, de cura et caritate in se uxoris. Locum se mutasse, ut recrearetur: et hinc de peregrinatione pulcherrima dissertatio. Non esse eam a se utilem, nisi animo talis efficiatur. Ille emendetur, affectus recidantur: omnia tunc loca iucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos et magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem, et quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, et naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui quum in Achaia febrem habere coepisset, protinus navem adscendit, clamitans, non corporis esse, sed loci morbum. 2. Hoc ego Paullinae meae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam quum sciam spiritum illius *in meo verti*: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: *et quum* me fortiorem senectus ad multa reddi-

derit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene et adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa a me, ut me indulgentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: 3. et interdum etiam si premunt caussae, spiritus in honorem suorum vel cum tormento revocandus, et in ipso ore retinendus est; quum bono viro vivendum sit, non quamdiu iuvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum, si vult mori, sed si coepit, intermittat, et suis se commodet. 4. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reverti: quod magni viri saepe fecerunt. Sed hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est securior sui tutela, et vitae usus animosior, attentius conservare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet praeterea in se non mediocre ista res gaudium, et mercedem. Quid enim iucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? 5. Potest itaque Paullina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Ut primum gravitatem urbis excessi, et illum odorem culinarum fumantium, quae motae quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. 6. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum invasi. Repetivi ergo iam me. Non permansit marcor ille corporis dubii, et male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad *hoc locus* confert, nisi se sibi praestet animus, *qui secretum et in* occupationibus medius, si volet,

habebit. 7. At ille qui regiones eligit, et otium captat, ubique quo distringatur inveniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent! 8. Nunc primum seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare traiicere, et urbes mutare? Si vis ista, quibus urgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos afferes. 9. Divitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas, et (quod est miserrimum) falsa. Quamvis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? Male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. 10. Maximum malum iudicabis mortem: quum in illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

— *evasisse tot urbes*
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quae ubi consuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam salutis suae inhabilis est. 11. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemus aversi. Gravissimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: quum interim hoc tam ineptum *erit, quam* flere, quod arboribus amoenis et domum *tuam ornantibus* decidant folia. Quidquid te delectat, aeque vide, ut videris dum virent. Utique

aliud alio die casus excutiet. 12. Sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitae putas esse, damnum: quia reparantur, etiamsi non renascantur. Sed non erunt iidem! Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. 13. Alii auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus oppones, sed ipse tibi seres solicitudinum caussas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, alterum alteri misceas: nec speraveris sine desperatione, nec desperaveris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? 14. Non voluptates illa temperavit, non cupiditates refraenavit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem: sed, ut puerum ignota mirantem, ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quae cum maxime aegra est, lacessit, mobiliorem levioremque reddit ipsa iactatio. 15. Itaque quae petierant cupidissime loca, cupidius deserunt, et avium modo transvolant, citiusque quam venerant, abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, novas tibi montium formas ostendet, inusitata spatia camporum, et irriguas perennibus aquis valles, et alicuius fluminis sub observatione naturam: sive, ut Nilus, aestivo incremento tumet; sive, ut Tigris, eripitur ex oculis, et acto per occulta cursu, integrae magnitudini redditur; 16. sive, ut Maeander, poëtarum omnium exercitatio et ludus, implicatur crebris anfractibus, et saepe in vicinum alveo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur; ceterum neque meliorem *faciet, neque* saniorem. Inter studia versandum *est, et inter* auctores sapientiae, ut quaesita

discamus, nondum inventa quaeramus. Si
dus animus ex miserrima servitute, in libe
seritur. 17. Quamdiu quidem nescieris,
giendum, quid petendum, quid necessarium
pervacuum, quid iustum, quid honestum
erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam
feret iste discursus: peregrinaris enim cu
bus tuis, et mala te tua sequuntur. Utina
sequerentur! longius abessent. Nunc fers
ducis. Itaque ubique te premunt, et parib
modis urunt. 18. Medicina aegro, non re
renda est. Fregit aliquis crus, aut extor
lum? non vehiculum navemque conscendi
vocat medicum, ut fracta pars iungatur,
in locum reponatur. Quid ergo? animum
fractum et extortum credis locorum mutat
se sanari? Maius est istud malum, quam
tione curetur. Peregrinatio non facit med
oratorem: nulla ars loco discitur. 19. Q
sapientia rerum omnium maxima in itine
tur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te
piditates, extra iras, extra metus sistat: a
esset, agmine facto, gens illuc humana
Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntqu
ras ac maria vagum, quamdiu malorum
caussas. Fugam tibi non prodesse mirari
sunt quae fugis. Te igitur emenda, one
trahe et desideria: saltem intra modum co
Omnem ex animo erade nequitiam. Si vi
nationes habere iucundas, tuum comitem s
rebit tibi avaritia, quamdiu avaro sordidoq
xeris: haerebit tumor, quamdiu cum sup
versaberis: nunquam saevitiam in tortoris
nio pones: incendent libidines tuas adulte
dalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitior
plis recedendum est. 21. Avarus, corrup

audulentus, multum nocituri si prope a te fuissent, tra te sunt. Ad meliores transi: cum Catonibus re, cum Laelio, cum Tuberone: quodsi convivere iam Graecis iuvat, cum Socrate, cum Zenone vere. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, tequam necesse erit. Vive cum Chrysippo, cum sidonio. 22. Hi tibi tradent divinorum humanomque notitiam. Hi iubebunt in opere esse: nec ntum scite loqui, et in oblectationem audientium rba iactare, sed animum indurare, et adversus mis erigere. Unus est enim huius vitae fluctuantis turbidae portus, eventura contemnere, stare fidenr, aperte tela fortunae adverso pectore excipere, n latitantem, nec tergiversantem. 23. Magnanios nos natura produxit: et ut quibusdam animalis ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam vidum, ita nobis gloriosum et excelsum spiritum, aerentem ubi honestissime, non ubi tutissime vit; simillimum mundo, quem quantum mortalibus ssibus licet, sequitur aemulaturque. Profert se, udari et adspici credit. Dominus omnium est, sua omnia est. 24. Itaque nulli se rei submittit: nil illi videtur grave, nihil asperum, quod virum inrvet.

Terribiles visu formae, letumque labosque:
inime quidem, si quis rectis oculis intueri illa pos, et tenebras perrumpere. Multa per noctem ata terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formae, letumque labosque,
regie Virgilius noster. 25. Non re dixit terribis esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inam, in istis est tam formidabile, quam fama vulvit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat labom vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, i *non putant* fieri posse quidquid facere non pon*nt, et aiunt* nos loqui maiora, quam quae natura

humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? ipsi quoque haec possunt facere, sed nolunt. 26. Denique quem unquam ista destituere tentantem? Cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessitium senem, per omnia aspera iactatum; invictum tamen et paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant, et laboribus, quos militares quoque pertulit, et quibus ille domi exercitus, sive uxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem, sive liberos indociles, et matri quam patri similiores. 27. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis saeviore. Viginti et septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxae dedita est civitas, ex quibus plerique inimici erant. Novissima damnatio est sub gravissimis nominibus impleta. Obiecta est et religionum violatio, et iuventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in rempublicam dictus est: post haec carcer, et venenum. 28. Haec usque eo animum Socratis non moverunt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, et singularem, usque ad extremum servavit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. 29. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo et infestius fortuna egit, et pertinacius. Cui quum omnibus locis obstitisset, novissime et in morte: ostendit tamen virum fortem posse invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi aetas aut in armis est exactis civilibus, aut in aetate concipiente iam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, servitute vixisse: nisi forte Cn. Pompeium, et Crassum putas libertatis socios fuisse; et

30. Nemo mutatum Catonem, toties mutata republica, vidit: eundem se in omni statu praestitit. In praetura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa reipublicae trepidatione, quum illinc Caesar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, totis externarum gentium praesidiis; hinc Cn. Pompeius, satis unus adversus omnia. Quum alii ad Caesarem inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas et reipublicae partes. 31. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates et equestrem ordinem, quidquid erat in civitate sancti et lecti: duos in medio relictos, Rempublicam et Catonem. Miraberis, inquam, quum animadverteris

Atridem, Priamumque, et saevum ambobus Achillem.

32. Utrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi et victo et victori constituerat, quae constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? Per medias Africae solitudinis pedes duxit exercitum. 33. Vides posse tolerare sitim? et in collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: et quoties aquae fuerat occasio, novissimus bibit. Vides honorem et notam posse contemni? Eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? et Pompeium et Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. 34. Vides tam mortem posse contemni quam exsilium? Et exsilium sibi indixit et mortem, et interim bellum. Possumus

itaque adversus ista tantum habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendae sunt voluptates: enervant, et effeminant, et multum petunt. Multum autem a fortuna petendum est. Deinde spernendae opes: auctoramenta sunt servitutum. Aurum et argentum, et quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Non potest gratis constare libertas. Hanc si magno aestimas, omnia parvo aestimanda sunt.

EPISTOLA CV.

Brevia, sed utilia, praecepta ad securitatem.

Quae observanda tibi sint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quae sint quae hominem in perniciem hominis instigent: invenies spem, invidiam, odium, metum, contemtum. 2. Ex omnibus istis, adeo levissimum est contemtus, ut multi in illo remedii caussa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contemto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum stante pugnatur. 3. Spem improborum vitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam et improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiamsi parum nota sunt. Sic vero invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaveris, si scieris in sinu gaudere. 4. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito: a quo te sensus communis tuebitur. Fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, praestabit tibi et fortunae mediocritas, et ingenii lenitas: quum te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua et facilis sit, et certa.

Timeri autem tam domi molestum est, quam foris: tam a servis, quam a liberis. 5. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adiice nunc, quod, qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis esse secure. Contemtus superest: cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit, qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum et artes bonae discutiunt, et amicitiae eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt. Quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum constet. 6. Nihil tamen aeque proderit, quam quiescere, et minimum cum aliis loqui, plurimum secum. Est quaedam dulcedo sermonis, quae irrepit, et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo, quod audierit, tacebit: nemo, quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. 7. Habet unusquisque aliquem, cui tantum credit, quantum ipsi creditum est: ut garrulitatem suam custodiat, et contentus sit unius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. 8. Confusam vitam et perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore vacant. Trepidant enim, quum fecerunt, haerent, conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat poenas, quisquis exspectat: quisquis autem meruit, exspectat. 9. Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum. Putat enim se, etiamsi non deprehenditur, posse deprehendi: et inter somnos movetur, et quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam: nunquam fiduciam.

EPISTOLA CVI.

Tenuis et Chrysippea quaestio, an Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

Tardius rescribo ad epistolas tuas: non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem cave audias: vacò, et omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, et argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem ei, de quo quaerebas? 2. Veniebat in contextum operis mei: scis enim moralem philosophiam velle complecti, et omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitavi, utrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, tam longe venientem non detinere. 3. Itaque et hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpam, et si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuvat, quam prodest: sicut hoc, de quo quaeris, bonum an corpus sit. 4. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum agitat animum, et quodammodo format et continet: quae ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, et quae animi sunt. Nam et hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, quum ipse corporalis. 5. Mentior, nisi et quae alunt illud, et quae valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo et bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque, de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia. Si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinem. 6. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi a corpore? Si affectus corpora sunt, et morbi animorum, et avaritia,

crudelitas, indurata vitia, et in statum inemendabilem adducta: ergo et malitia, et species eius omnes, malignitas, invidia, superbia. Ergo et bona. Primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia praestabunt. 7. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam et quietem reverentia? quantam serenitatem laetitia? quantum rigorem severitas? quantam remissionem veritas? 8. Corpora ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, et quidquid ex illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius. 9. Omnia autem ista quae dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnunc, cui tanta vis est, ut impellat et cogat et retineat et iubeat, corpus est. Quid ergo? non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, et impetum dat? non moderatio refraenat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? 10. Denique quidquid facimus, aut malitiae aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, et corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi; nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. 11. Latrunculis ludimus: in supervacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam literis. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperantia laboramus: non vitae, sed scholae discimus.

EPISTOLA CVII.

Solatur Lucilium et erigit, in fuga servorum. Ista et alia in vitam incidere: ideoque non inopinata esse debere. Patienda igitur.

Ubi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt? servi occupationes tuas occasionem fugae putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, et vocentur) quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi, qui et operam tuam conterebant, et te aliis molestum esse credebant. 2. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitae conditio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermittentur, quaedam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es: et labaris oportet, et arietes, et cadas, et lasseris, et exclames, O mors! id est, metiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. 3. Mori me vult? praeparetur animus contra omnia. Sciat se venisse, ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus et ultrices posuere cubilia curae,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si saepe cogitaveris, et futura praesumseris. 4. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, et duris quoque, si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: et quia omnia novitate graviora sunt, haec cogitatio assidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. 5. Servi te reliquerunt! Alium compilaverunt, alium accusaverunt,

alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quidquid dixeris, multis accidit. Deinceps quae multa et varia sunt, in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant, et cum maxime veniunt, quaedam ad alios perventura nos stringunt. 6. Nihil miremur eorum, ad quae nati sumus: quae ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico, paria sunt; nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur aequitas animo, et sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit: algendum est. Aestas calores refert: aestuandum est. 7. Intemperies coeli valetudinem tentat: aegrotandum est. Et fera nobis loco occurret, et homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus: id possumus, magnum sumere animum, et viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, et naturae consentiamus. 8. Natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria, quum quieverunt: flant invicem venti: noctem dies sequitur: pars coeli consurgit, pars mergitur: contrariis rerum aeternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat; et quaecunque fiunt, debuisse fieri putet: nec velit obiurgare naturam. 9. Optimum est pati, quod emendare non possis: et Deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patimur, intextum est: et sic alloquamur Iovem, *cuius* gubernaculo moles ista dirigitur, *quemadmodum Cleanthes* noster versibus disertissi-

mis alloquitur. Quos mihi in nostrum mutare permittitur, Ciceronis viri diss emplo. Si placuerint, boni consules: rint, scies me in hoc secutum Ciceronis

Duc me parens, celsique dominator p
Quocunque placuit. Nulla parendi m
Assum impiger. Fac nolle: comitabo
Ducunt volentem fata, nolentem trah
Malusque patiar, quod pati licuit bo

Sic vivamus, sic loquamur. Paratos nos que impigros fatum. Hic est magnus se Deo tradidit: at contra ille pusillus qui obluctatur, et de ordine mundi ma et emendare mavult deos, quam se.

EPISTOLA CVIII.

Quomodo philosophi legendi, vel audiendi sint et ea maxime excerpenda et imbibenda, quae tam. Oblectamenta qui quaerunt, frustra s dationem. Nec id difficile. Natura enim Honestum. Semina eius et fomites in anim surgunt et excitantur, cum doctor et irritat suo exemplo, cum apud Attalum disceret.

Id de quo quaeris, ex his est, quae s eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus, q et properas, nec vis exspectare libros, maxime ordine continentes totam moral phiae partem, statim expediam. Illud scribam, quemadmodum tibi ista cupidi qua flagrare te video, dirigenda sit, ne i diat. 2. Nec passim carpenda sunt, ne denda universa: per partes pervenitu Aptari onus viribus debet: nec plus occ cui sufficere possumus. Non quantum vi *tum capis*, hauriendum est. Bonum t *animum: capies*, quantum voles. Qu *animus, hoc se* magis laxat. 3. Haec

pere Attalum memini, quum scholam eius obsideremus, et primi veniremus, et novissimi exiremus, ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obvium. Idem, inquit, et docenti, et discenti debet esse propositum: ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. 4. Redibit autem; ea enim philosophiae vis est, ut non solum studentes, sed etiam conversantes iuvet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna resederunt, et paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. 5. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non novimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, et ne colorem quidem duxerint? Quidni noverim? pertinacissimos quidem, et assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. 6. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diversorium otii fit. Non id agunt, ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. 7. Aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quae tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, et transeunt in affectum dicentium, alacres vultu et animo: nec aliter concitantur, quam solent *Phrygii tibicinis* sono semiviri, et ex imperio furentes. *Rapit illos* instigatque rerum pulchritudo, non

verborum inanium sonitus. 8. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuvat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, et sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. 9. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: quum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides, quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus, et consensu vera esse testamur?

Desunt inopiae multa, avaritiae omnia.

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

10. Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, et vitiis suis fieri convicium gaudet. Quanto magis hoc fieri dicas evenire, quum a philosopho ista dicuntur, quum salutaribus praeceptis versus inseruntur, et tenacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, quum illum tuba per longi canalis angustias tractus, potentiorem novissimo exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. 11. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri et egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemtu pecuniae multa dicuntur, et longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in eaque non in patrimonio putent esse divitias: cum esse *locupletem*, qui paupertati suae aptatus est, et par *se divitem* fecit: magis tamen ferimur animis, ea *carmine* eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

12. Quum haec atque eiusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, et syllogismis, et cavillationibus, et ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. Quum profecisse te videris, et animos audientium affeceris, insta vehementius. 13. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, et tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis iniicit manum veritas, si advocatum idoneum nacta est. Ego certe, quum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, et illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. 14. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Quum vero commendare paupertatem coeperat, et ostendere, quam, quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum et grave ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Quum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam et ventrem. 15. Inde mihi quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca servavi. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, et se ultra quam capiunt far-

cientibus, facile descensura, facile reditura. 16. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est. Non luxum dat vino stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, ut, quorum abstinentiam interrupi, modum servem, et quidem abstinentiae proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quaedam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. 17. Quoniam coepi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philosophiam iuvenis accesserim, quam senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique caussa erat, sed utrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, et crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. 18. Adiiciebat, contrahendam materiam esse luxuriae: colligebat, bonae valetudini contraria esse alimenta varia, et nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, et aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. 19. Videbimus, per quas temporum vices, et quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus a parricidii metum fecit, quum posset in parentis animam iniecti incurrere, et ferro morsuve violare: i que cognatus aliquis spiritus hospitaretur. 20. Hi quum exposuisset Sotion, et impleuisset argumenti suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atq alia describi, et migrationem esse, quam dicis esse mortem? Non credis in his perditibus tui

aut aqua mersis, illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum coelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, et animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. 21. Itaque iudicium quidem tuum sustine: ceterum omnia tibi integra serva. Si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitatis tuae damnum est? Alimenta tibi leonum et vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus coepi: et anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. 22. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmaverim an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat: alienigena tum sacra movebantur: sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: nec difficulter mihi, ut inciperem mellius coenare, persuasit. 23. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere; aliquid discentium, qui propositum afferunt ad praeceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. 24. Itaque quae philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

— *Fugit irreparabile tempus:*

vigilandum est: nisi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque velox dies: inscii rapimur. Omnia in futurum disponimus, et inter praecipitia lenti sumus. 25. Sed ut observet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, Fugit.

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, et durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere; quod currendi genus concitatissimum est: et optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimae rei possimus aequare? 26. Meliora praetervolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, gravissimum quodque turbidumque subsidit: sic in aetate nostra, quod optimum, in primo est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis faecem reservemus. Inhaereat istud animo, et tanquam missum oraculo placeat:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit. —

27. Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? Quia iuvenes possumus discere, possumus facilem animum, et adhuc tractabilem, ad meliora convertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, et exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius et languidius est, et propius a fine. Itaqu toto hoc agamus animo, et omissis ad quae divert mus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis pe nicissimi celeritatem, quam retinere non possum relicti demum intelligamus. 28. Primus quisque t *quam* optimus dies placeat, et redigatur in nostr *Quod fugit*, occupandum est. Hoc non cogitat

ıi grammatici oculis carmen istud legit, ideo optiıum quemque primum esse diem, quia subeunt orbi, quia senectus premit, et adhuc adolescentiam ›gitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium sem:r una ponere morbos et senectutem. Non meheıle immerito: senectus enim insanabilis morbus est.). Praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen impoıit, tristem illam vocat:

— *subeunt morbi, tristisque senectus.*

on est quod mireris, ex eadem materia suis quemıe studiis apta colligere. In eodem prato bos herım quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. Quum iceronis librum de Republica prehendit hinc philogus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae ›ditus: alius alio curam suam mittit. 30. Philo›phus admiratur, contra iustitiam dici tam multa ›tuisse. Quum ad hanc eandem lectionem philolo›is accessit, hoc subnotat, duos Romanes reges esse, ıorum alter patrem non habet, alter matrem: nam › Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; Nuae nepos dicitur. Praeterea notat, eum quem nos ctatorem dicimus, et in historiis ita nominari legius, apud antiquos magistrum populi vocatum. 31. odieque id exstat in Auguralibus libris: et testimoum est, quod qui ab illo nominatur, magister equim est. Aeque notat, Romulum perisse solis defeione. Provocationem ad populum etiam a regibus isse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, Fenestella. Eosdem libros quum grammaticus ›plicuit, primum *reapse* dici ab Cicerone, id est, resa, in commentarium refert; nec minus *sepse*, id t, seipse. 32. Deinde transit ad ea, quae conetudo seculi mutavit: tanquam quod ait Cicero, nonam *sumus* ab ipsa calce eius interpellatione *vocati: hanc* quam nunc in circo cretam vocamus,

calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, et in primis illos de Africano scriptos:

— Cui nemo civis neque hostis
Quivit pro factis reddere opraepretium.

33. Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantum auxilium significasse operam, sed opera. Ait enim neminem potuisse Scipioni neque civem, neque hostem reddere operae pretium. Felicem deinde se putat, quod invenerit, unde visum sit Virgilio dicere:

— Quem super ingens
Porta tonat coeli. —

34. Ennium hoc ait Homero surripuisse; Ennio Virgilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis de Republica hoc Epigramma:

Si fas endo plagas coelestum ascendere cuiquam;
Mi soli coeli maxima porta patet.

Sed ne et ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque, ad propositum beatae vitae trahendam: non ut verba prisca aut ficta captemus, et translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura praecepta, et magnificas voces, et animosas, quae mox in rem transferantur. 35. Sic ista discamus, ut quae fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum esse praecipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinae circumferunt, nulli non vitio, quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam prodesse talis praeceptor, quam gubernator in tempestate nauseabundus. 36. Tenendum est rapiente luctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest adiuvare rector navigii attonitus et vomitans? Quan

maiore putas vitam tempestate iactari, quam ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt: dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, et Posidonius, et ingens agmen tot ac talium. 37. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, et in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad rem spinosam, et auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EPISTOLA CIX.

Quaestiuncula, an sapiens sapienti, et quomodo, prosit? Caussa dubitandi, quia omnia summa in sapiente, nec adiectioni locus. Respondet tamen prodesse, et distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

An sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, et summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, et sapientiam in suo statu continent. Desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quaerat. 2. Peritos luctandi, usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est et sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet, sic movetur ab alio sapiente. 3. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quae invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, et quo animus eius excurrat. 4. Malus malo nocet; facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando: et tunc maxime laborant mali, ubi plurium vitia miscuere, et in unum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo? inquis. 5.

Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet utriusque laetitia. Praeterea, quarundam illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiamsi sciret, breviores vias rerum aliquis excogitare possit, et has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuvat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. 6. Utetur propria velocitate: sed nihilominus adiuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Hoc scias: detrahe illi vim propriam, et ille nihil agit. Uno modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, ut ille tali sapore capiatur, non offendatur. 7. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem esse, ut et ille prodesse possit, et huic profuturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri supervacuum est: et in summum producto bonum supervacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim vitae instructus, satis armatus est. 8. Ad haec respondeo. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Primum multum interest inter ista, quae comparas. Calor enim unus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuvatur adiectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu suae mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. 9. Adiice nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui vir-

tutes alicuius pares suis amat, amandasque invicem praestat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt et probare ac probari sciunt. Etiamnunc. Sapientis animum perite movere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem movere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus est: sic, ut moveatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. 10. Prodesse dicuntur, et qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitae cara aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam movere virtute sua, aut eius qui movebitur. Hoc non sine ipsius quoque, qui proderit, bono fiet. Necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat et suam. 11. Sed ut removeas ista, quae aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Invenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: et sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quaestione, argumenti caussa, in alteram transeam. 12. Quaeritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem advocaturus: quod facere illi necessarium est, quum ad haec civilia et domestica venitur, et (ut ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato, et litis ordinatori. Proderit ergo sapiens quando sapienti: suadebit enim: sed in illis quomagnis ac divinis, ut diximus, communiter hoc tractando, et animos cogitationesque miscentutilis erit. 13. Praeterea secundum naturam est, amicos complecti, et amicorum actu, ut suo proprio, laetari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtutem nobis permanebit, quae in exercendo

sensu valet. Virtus autem suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, et intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumserit. 14. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuverit. Aiunt, homines plus in alieno negotio videre, quam in suo: hoc illis evenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, et extra metum positus. Sed nihilominus quaedam sunt, quae etiam sapientes in alio, quam in se, diligentius vident. 15. Praeterea illud dulcissimum honestissimumque, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolvi quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo revertor: Quid ista me res iuvat? fortiorem faciet, iustiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. 16. Quid me doces scientiam inutilem? Magna promisisti: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladii micarent, etiamsi mucro tangeret iugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto navem meam mari raperet. Haec mihi praesta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: postea docebis implicita solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

EPISTOLA CX.

Genios singulis datos: quos *faventes* habere, qui bonam *mentem habent*. *Vota nostra* et iudicia improba esse, res non *ex vero aestimantium*. *Vana* optari, nemo timeri. Ra-

medium utriusque a philosophia. Luxum denique producit, et castigat, Attali egregia oratione.

Ex Nomentano meo te saluto, et iubeo habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos et faventes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in praesentia, quae quibusdam placent: unicuique nostrúm paedagogum dari deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notae, ex eorum numero, quos Ovidius ait de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris, maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim et Genium et Iunonem dederunt. 2. Postea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud scito, sive assignati sumus, sive neglecti, et fortunae dati, nulli te posse imprecari quidquam gravius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura et favore produci. 3. Adhibe diligentiam tuam, et intuere, quid sint res nostrae, non quid vocentur: et scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis caussa et initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in praeceps, et aliquem iam eminentem allevavit etiamnunc, tanquam ibi adhuc staret, unde tuto caderet? 4. Sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deiicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, et illud unde felix eiicitur, et illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, et longa, spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire: simul et quod gaudes, et quod times contrahe. 5. Est autem tanti, nihil diu gaudere, *ne quid diu* timeas. Sed quare istuc malum ad-

stringo? Non est quod quidquam timendum pute
Vana sunt ista quae nos movent, quae attonitos ha
bent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, se
metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad i
quo perturbatur accedere, et naturam ac bonum ti
moris sui nosse. Itaque res falsa et inanis habet ad
huc fidem, quia non coarguitur. 6. Tanti putemu
oculos intendere: iam apparebit, quàm brevia, qua
incerta, quam tuta timeantur. Talis est animoru
nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui i
luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemu
in luce. Omnia nobis fecimus tenebras: nihil vid
mus, nec quid noceat, nec quid expediat. 7. Tota v
ta incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circun
spectius pedem ponimus. Vides autem quam s
furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule i
agimus, ut longius revocandi simus: et quum igno
remus quo feramur, velociter tamen illo quo inten
dimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimu
potest. Uno autem modo potest, si quis hanc huma
norum divinorumque notitiam acceperit: 8. si illâ s
non perfuderit, sed infecerit: si eadem, quamvi
sclat, retractaverit, et ad se saepe retulerit: si quae
sierit quae sint bona, quae sint mala; quibus hoc si
falso nomen adscriptum: si quaesierit de honesti
de turpibus, de providentia. Nec intra haec huma
ingenii sagacitas sistitur. Prospicere et ultra mu
dum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem e
itum tanta rerum velocitas properet. 9. Ab hac d
vina contemplatione abductum animum in sordida e
humilia pertraximus, ut avaritiae serviret, ut relict
mundo terminisque eius, et dominis cuncta versa
tibus, terram rimaretur, et quaereret quid ex

effoderet, non contentus oblatis. Quidquid no-
onō futurum erat, deus et parens noster in pro-
posuit. Non exspectavit inquisitionem no-
n: ultro dedit: nocitura altissime pressit. 10. Ni-
isi de nobis queri possumus. Ea quibus perire-
nolente rerum natura et abscondente, protuli-
Addiximus animum voluptati: cui indulgere,
ım omnium malorum est. Tradidimus ambi-
et famae, ceteris aeque vanis et inanibus, Quid
nunc te hortor ut facias? Nihil novi: nec enim
ı malis remedia quaeruntur: sed hoc primum, ut
n ipse dispicias, quid sit necessarium, quid su-
ıcuum. 11. Necessaria tibi ubique occurrent:
rvacua et semper, et toto animo quaerenda sunt.
est autem quod te nimis laudes, si contemseris
os lectos, et gemmeam supellectilem: quae est
virtus, supervacua contemnere? Tunc te ad
re, quum contemseris necessaria. Non magnam
facis, quod vivere sine regio apparatu potes:
non desideras milliarios apros, nec linguas
nicopterorum, et alia portenta luxuriae, iam to-
ımalia fastidientis, et certa membra ex singulis
ntis. 12. Tunc te admirabor, si non contemse-
tiam sordidum panem: si tibi persuaseris, her-
ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini
: si scieris cacumina arborum explementum es-
ntris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam
ıta servantem. Sine fastidio implendus est.
enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus
quid acceperit? Delectant te disposita, quae ter-
arique capiuntur, alia eo gratiora, si recentia
ɜruntur ad mensam, alia, si diu pasta et coacta
ıescere, fluunt, ac vix saginam continent suam.
Delectat te nitor horum, arte quaesitus. At me-
ıle ista solicite scrutata, varieque condita, quum
rint ventrem, una atque eadem foeditas occu-

pabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magna admirationes omnium haec dicere: „Diu mihi, inquit, imposuere divitiae. Stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse, quae laterent, his quae ostenderentur. 14. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, caelatas ex auro et argento, et his, quae pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, et vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium advectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, et alia quae res suas recognoscens summi imperii fortuna protulerat. 15. Quid hoc est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniae pompa? ad discendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contemsi divitias, non quia supervacuae, sed quia pusillae sunt. Vidistine, quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus dispositusque, transierit? Hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? 16. Accessit illud quoque. Tam supervacuae mihi visae sunt habentibus, quam fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istae res, non possidentur: et dum placent, transeunt. Ad veras potius te converte divitias: disce parvo esse contentus: et illam vocem magnus atque animosus exclama: 17. Habeamus aquam, habeamus polentam, Iovi ipsi de felicitate controversiam faciamus! Faciamus, oro te, etiamsi ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro et argento reponere: aeque turpe est in aqua et polenta. Quid

ergo faciam, si ista non fuerint? Quaeris, quod sit remedium inopiae? famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quae servire te cogunt? quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? 18. Haec ipsa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit: liber est autem, non in quem parum licet fortunae, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iovem provocare, nihil desiderantem." Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quae si voles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut videaris: et ut tibi videaris, non aliis.

EPISTOLA CXI.

Cavillos, vanam et humilem philosophiam esse: veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum.

Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti a me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum haesit: videlicet, quia res ipsa non recipiebatur a nobis, nec in usu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero usus est: Cavillationes vocat. Quibus quisquis se tradidit, quaestiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inexsuperabilis, et maior adeunti. 2. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; quum accesseris, tunc manifestum fit, quam in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus, et rebus, non artificiis, philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis verae. 3. Non exsurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuvant, longioresque quam sunt, videri volunt: contentus est magnitudine sua. Quidni contentus sit eo usque

crevisse, quo manum fortuna non porrigit? E
supra humana est. Par sibi in omni statu r
sive secundo cursu vita procedit, sive fluctuat
adversa ac difficilia. 4. Hanc constantiam ca
tiones istae, de quibus paulo ante loquebar, pr
re non possunt. Ludit istis animus, non profi
philosophiam a fastigio deducit in planum. I
prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc,
voles nihil agere. Hoc tamen habent in se
mum: decedinem quandam sui faciunt, et an
specie subtilitatis inductum tenent, ac remor
quum tanta rerum moles vacet, quum vix tot
sufficiat, ut hoc unum discas, vitam conter
Quid regere? inquis. Secundum opus est. Na
mo illam bene rexit, nisi qui contemserat.

EPISTOLA CXII.

Desperat de amico reformando, vetere annorum et vi

Cupio mehercule amicum tuum formari, u
deras, et institui: sed valde durus capitur, imm
tius, quod est molestius, valde mollis capitur, e
suetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi
stro artificio exemplum referre. Non quaelib
sitionem vitis patitur. Si vetus et exesa est,
firma gracilisque, aut non recipiet surculum, a
alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem ei
turamque transibit. 2. Itaque solemus supra t
praecidere: ut, si non responderit, tentari pos
cunda fortuna, et iterum repetita infra terram
ratur. Hic de quo scribis et mandas, non hal
res. Indulsit vitiis: simul et emarcuit, et ind
Non potest recipere rationem, non potest m
At cupit ipse. Noli credere: non dico illum m
tibi: putat se cupere. 3. Stomachum illi fecit
ria; cito tamen cum illa redibit in gratiam. S
oit se offendi vita sua. Non negaverim. Qu

non offenditur? Homines vitam suam et amant simul, et oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, quum fidem nobis fecerit, invisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male convenit.

EPISTOLA CXIII.

Quaestio, An virtutes sint animalia? Stoice asserit esse: itemque vitia, et affectus. Dein a talibus avocat, et ad utilia vitae vocat.

Desideras tibi scribi a me, quid sentiam de hac quaestione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate effecimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, et disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, et quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. 2. Puto quaedam esse, quae decent phaecasiatum palliatumque. Quae sint ergo, quae antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: quum ipse efficiat, ut simus animalia, et quum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quidni? habet seipsam. 3. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, et omnes artes animalia sunt, et omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur ut multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, et singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quaeris, quid adversus ista respondeatur? Unaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. 4. Quaret? Dicam, si mihi accommodaveris subtilitatem et intentionem tuam. Singula animalia singulas debent ha-

bere substantias: ista omnia unum animum habe
Itaque singula esse possunt, multa esse non possu
Ego et animal sum et homo, non tamen duos e
dices. Quare? Quia separati esse debent. Ita di
alter ab altero debet esse diductus, ut duo si
Quidquid unum multiplex est, sub unam cadet na
ram: itaque unum est. 5. Et animus meus anir
est, et ego animal sum, duo tamen non sumus. Q
re? Quia animus mei pars est. Tunc aliquid per
numerabitur, quum per se stabit: ubi vero alter
membrum erit, non poterit videri aliud. Quare?
cam, quia quod aliud est, suum oportet esse, et p
prium, et totum, et intra se absolutum. 6. Ego
alia esse me sententia professus sum. Non enim t
tum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur:
opposita quoque illis vitia et affectus, tanquam
timor, luctus, suspicio. Ultra res ista proce
Omnes sententiae, omnes cogitationes anima
erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non er
quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid e
inquit. Animus quodammodo se habens. 7. Ita
si animus animal est, et iustitia. Minime: haec e
habitus animi est, et quaedam vis. Idem animu
varias figuras convertitur, et non toties animal al
est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab ani
animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo
ceterae virtutes: utrum desinunt animalia esse
inde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desin
virtutes non possunt: ergo multa animalia, immo
numerabilia in hoc animo versantur. Non sunt,
quit, multa: quia ex uno religata sunt, et partes ur
ac membra sunt. 8. Talem ergo faciem animi
bis proponimus, qualis est hydrae, multa habe
capita, quorum unumquodque per se pugnet, pe
noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal
sed animalis caput: ceterum ipsa unum animal

Nemo in Chimaera leonem esse animal dixit, aut draconem: haec partes erant eius: partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas iustitiam animal esse? 9. Agit, inquit, aliquid, et prodest: quod autem agit aliquid, et prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, id est quod coepit: homo donec moriatur, homo est: equus item, et canis: transire in illud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. 10. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat? Tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse coepit, perseverandum est. Praeterea unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque virtutes animalia sunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. 11. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc et ipsi fatentur. Iustitiae quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiae habitum induit, et fortitudinis, et temperantiae. Hoc fieri posset, si, quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. 12. Ita quomodo erunt singula animalia, quum unus animus sit, qui plus quam unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de *isto, quam disputandum* est. Nullum animal alterius

pars est. Circumspice omnium corpora: nulli
et color proprius est, et figura sua, et magni
13. Inter cetera, propter quae mirabile divini a
eis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in
copia rerum nunquam in idem incidit: etiam
similia videntur, quum contuleris, diversa sunt.
fecit genera foliorum, nullum non sua propri
signatum; tot animalia: nulli similitudo cum a
convenit. Utique aliquid interest. Exegit a s
quae alia erant, et dissimilia essent, et imp
Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non
animalia. Nullum non animal per se aliquid
14. Virtus autem per se nihil agit, sed cum hor
Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homine
dii; aut irrationalia, ut pecora. Virtutes u
rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec di
go non sunt animalia. Omne rationale animal
agit, nisi plurimum specie alicuius rei irritatun
deinde impetum cepit, deinde assensio confirm
hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. 15. C
tet me ambulare: tunc demum ambulo, quum
mihi dixi, et approbavi hanc opinionem meam. C
tet me sedere: tunc demum sedeo. Haec ass
in virtute non est. Puta enim prudentiam esse:
modo assentietur? Oportet me ambulare. Ho
tura non recipit: prudentia enim ei, cuius est,
spicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, ne
dere: ergo assensionem non habet: quod asse
nem non habet, rationale animal non est. 16.
tus si animal est, rationale est: rationale autem
est, ergo nec animal. Si virtus animal est: v
autem bonum est: omne bonum animal est.
nostri fatentur. Patrem servare, bonum est: et
tentiam prudenter in senatu dicere, bonum es
iuste decernere, bonum est. Ergo et patrem s
re, animal est: et prudenter dicere, animal est

usque res excedet, ut risum tenere non possis. Prudenter tacere bonum est: coenare bene, bonum est: ita et tacere et coenare, animal est. 17. Ego mehercule titillare non desinam, et ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iustitia et fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an ferae? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quaeram, an et avaritia, et luxuria, et dementia aeque rotundae sint? Sunt enim et ipsae animalia. 18. Si has quoque corrotundaverint: etiamnunc interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne? Confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, et quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex praescripto loqui, sed meae sententiae esse: inter Cleanthem, et discipulum eius Chrysippum, non convenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse a principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale. 19. Quid est ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, et ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, et tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis et poëta est et orator, et tamen unus: sic virtutes istae animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus et iustus, et prudens, et fortis, ad singulas virtutes quodammodo se habens. 20. Sublata est quaestio: convenit nobis. Nam et ego interim fateor, animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin et omnia verba erunt animalia, *et omnes versus*. Nam si sermo prudens bonum est: *bonum autem* omne animal est: sermo ergo animal

est. Prudens versus, bonum est: bonum auten omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, quun sex pedes habeat. 21. Textorium, inquis, totum me hercule istud est, quod quummaxime agitur. Dis silio risu, quum mihi propono soloecismum anima esse, et barbarismum, et syllogismum, et aptas illi facies, tanquam pictor, assigno. Haec disputamus attractis superciliis, fronte rugosa! Non possum ho loco dicere illud Caecilianum: *O tristes ineptias!* Ri diculae sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobi ac salutare tractamus, et quaerimus quomodo ad vir tutes venire possimus, quae nos ad illas via adducat 22. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullun animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortui ta convaluit, et omnes casus antequam exciperet meditando praedomuit. Quid est fortitudo? Muni mentum humanae imbecillitatis inexpugnabile: quo qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidion perdurat. Utitur enim suis viribus, suis telis. Ho loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo Non est quod unquam fortunae armis putes esse t tutum: tuis pugna contra ipsam: fortuita non ar mant. 23. Itaque contra hostes instructi, contr ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, e Hyrcanos, et Indos, et quidquid gentium usque i Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: se ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in te nebris, alias scelus, alias desiderium suum moerens victor tot regum atque populorum, irae tristitiaēqu succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius habere in potestate, quam affectus. 24. O quam magnis ho *mines erroribus* tenentur, qui ius dominandi tran *maria cupiunt* permittere: felicissimosque se iud *cant, si multas* per milites provincias obtinent,

novas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens parque diis regnum! Imperare sibi maximum imperium est. Doceas me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me iustum esse gratis oportet. 25. Parum est: adhuc illud persuadet sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere iuvet: ut tota cogitatio a privatis commodis quam longissime aversa sit. Non est quod spectes, quod sit iustae rei praemium maius, quam iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi aequitatem tuam noverint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriae. Non vis esse iustus sine gloria? At mehercules saepe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPISTOLA CXIV.

Eloquentiam alias aliam esse, et placere: uti mores publici sunt, severi, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere: idque exemplo Maecenatis docet. Illum igitur curandum et formandum esse: a quo sensus, et verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quaeris, et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, et in morem cantici ducta? Quare alias sensus audaces, et fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae et suspiciosae, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum? Quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure uteretur inverecunde? 2. Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in proverbium cessit: *talis* hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem uniuscuiusque actio dicenti similis

est, sic genus dicendi aliquando imitatur pı
mores. Si disciplina civitatis laboravit, et se
licias dedit, argumentum est luxuriae publica
tionis lascivia: si modo non in uno aut in alte
sed approbata est, et recepta. Non potest ali
ingenio, alius animo color. 3. Si ille sanus
compositus, gravis, temperans, ingenium quoq
cum ac sobrium est: illo vitiato, hoc quoque a
Non vides, si animus elanguit, trahi membra, e
moveri pedes? si ille effeminatus est, in ipso
su apparere mollitiem? si ille acer est et velo
citari gradum? si furit, aut (quod furori sim
irascitur, turbatum esse corporis motum, nec i
ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio
quod totum animo permixtum est? Ab illo fi
illi paret, inde legem petit. 4. Quomodo Ma
vixerit, notius est, quam ut narrari nunc debea
modo ambulaverit, quam delicatus fuerit, qu
pierit videri, quam vitia sua latere noluerit.
ergo? non oratio eius aeque soluta est, qua
discinctus? non tam insignita illius verba sunt
cultus, quam comitatus, quam domus, quam
Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via
re, si non vitasset intelligi, si non etiam in o
diffluerat. 5. Videbis itaque eloquentiam el
minis involutam, et errantem, et licentiae p
Maecenas de cultu suo: Quid turpius, Amne, si
ripa comantibus, Vides ut alveum lintribus
versoque vado remittant hortos. — Quid, si qui
nae cirro crispatae, et labris columbatur, Inc
suspirans, ut cervice laxa feratur nec more. -
ranni irremediabilis factio rimantur epulis, l
que tentant domos, et saepe mortem exigunt
Genium festo vix suo testem, tenuisve Cereri
crepacem molam, focum mater aut uxor inv
— *Non statim* haec quum legeris, hoc tibi

hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam quum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum a discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divite fugitivi solent? 7. Hunc esse cui, quummaxime civilibus bellis strepentibus, et solicita urbe et armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse qui uxorem millies duxit, quum unam habuerit? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus novos et pravos, et singulares fuisse. 8. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentosissimae deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem saepe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. Motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. 9. Ubi luxuriam late felicitas fudit, luxus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad coenas lautitia transfertur, et illic commendatio ex novitate et soliti ordinis commutatione captatur, ut ea quae claudere coenam solent, prima ponantur; ut quae advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. 10. Quum assuevit animus fastidire quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt;

etiam in oratione quod novum est, quaerit: et mo
antiqua verba atque exoleta revocat et profert: m
do fingit, et ignota deflectit: modo id quod nuper i
crebuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac fi
quens. Sunt qui sensus praecidant, et hinc gratia
sperent, si sententia pependerit, et audienti sus
cionem sui fecerit: 11. sunt qui illos detineant,
porrigant: sunt qui non usque ad vitium acceda
(necesse est enim hoc facere, aliquid grande tenta
ti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicunq
videris orationem corruptam placere, ibi mores qu
que a recto descivisse, non erit dubium. Quomo
conviviorum luxuria, quomodo vestium, aegrae ci
tatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo f
quens est) ostendit animos quoque, a quibus ve
exeunt, procidisse. 12. Mirari quidem non del
corrupta excipi, non tantum a corona sordidiore, s
ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter
isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari pot
quod non tantum vitiosa, sed et vitia laudantur. N
illud semper factum est: nullum sine venia plac
ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nomi
virum. Dicam, quid illi aetas sua ignoverit, quid
illo sciens dissimulaverit. 13. Multos dabo, quil
vitia non nocuerint: quosdam, quibus profueri
Dabo, inquam, maximae famae et inter miranda p
positos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vi
virtutibus immixta sunt, ut illas secum tract
sint. Adiice nunc, quod oratio certam regulam r
habet. Consuetudo illam civitatis, quae nunqu
in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno sec
petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gr
chus illis, et Crassus, et Curio, nimis culti et rec
tes sunt: ad Appium usque, et ad Coruncanum
deunt. 14. Quidam contra, dum nihil nisi tritum
usitatum volunt, in sordes incidunt. Utrumqu

verso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis uti, ac sonantibus, et poëticis; necessaria, et in usu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille et crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus. Quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? 15. Quidam praefractam et asperam probant: disturbant de industria, si quid placidius effluxit: nolunt sine salebra esse iuncturam; virilem putant et fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur, et molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, et diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, devexa, et molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? 16. Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt et pueriles, aut improbae, et plus ausae quam pudore salvo licet: sed si floridae sunt, et nimis dulces, si in vanum exeunt, et sine effectu, nihil amplius quam sonant. Haec vitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: ceteri imitantur, et alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatae sententiae, et verba ante exspectatum cadentia, et obscura brevitas, fuere pro cultu. 17. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, et in illud genus nitens. Est apud Sallustium: Exercitum argento fecit: id est, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare coepit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco: Hiero Rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare *volui: totus* his contexitur liber. 18. Quae *apud Sallustium* rara fuerunt, apud hunc crebra sunt,

et paene continua, nec sine caussa. Ille haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vid quid sequatur, ubi alicui vitium pro exe Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arr primo libro belli Punici ait: Repente hiem pestas. Et alio loco, quum dicere vellet annum fuisse, ait: Totus hiemavit annus. loco: Inde sexaginta onerarias, leves, pra tem et necessarios nautarum, hiemante misit. 19. Non desinit omnibus locis ho infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: I civilia aequi boni famas petit. Arruntius peravit, quo minus primo statim libro po gentes esse famas de Regulo. Haec ergo modi vitia, quae alicui impressit imitatio, indicia luxuriae, nec animi corrupti. Pro esse debent, et ex ipso nata, ex quibus tu alicuius affectus. Iracundi hominis iracun est: commoti nimis incitata, delicati tener 20. Quod vides istos sequi, qui aut vellun aut intervellunt; qui labra pressius tonden dunt, servata et submissa cetera parte, qui coloris improbi sumunt, qui perlucentem t nolunt facere quidquam quod hominum oc ire liceat: irritant illos, et in se advertun vel reprehendi, dum conspiciantur. Tali tio Maecenatis, omniumque aliorum, qui errant, sed scientes volentesque. Hoc a m mi malo oritur. 21. Quomodo in vino non gua titubat, quam mens cessit oneri, et inc perdita est: ita ista oratio (quid aliud qu tas?) nulli molesta est, nisi animus labat. curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeu *nobis est* habitus, vultus, incessus. Illo sa *lente*, oratio quoque robusta, fortis, virilis *procubuit*, et cetera sequuntur ruinam.

— Rege incolumi, mens omnibus una est:
Amisso, rupere fidem.

22. Rex noster est animus. Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent et obtemperant: quum ille paulum vacillavit, simul dubitant. Quum vero cessit voluptati, artes quoque eius, actusque marcent, et omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. Rex, quum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, et illi nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, et fit tyrannus. 23. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, et quae non potest haurire, contrectat. Quum vero magis ac magis vires morbus exedit, et in medullas nervosque descendere deliciae: conspectu eorum, quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptatibus habet spectaculum alienarum, subministrator libidinum testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit; 24. nec illi tam gratum est abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit, non cum omni exoletorum feminarumque turba convolutatur: moeretque, quod magna pars suae felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrûm mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? immo quod nemo nostrûm unum esse se cogitat? 25. Adspice culinas nostras, et concursantes inter tot ignes coquos nostros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus! Adspice veterana nostra, et plena multorum seculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina cluduntur?

Adspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui et in Sicilia, et in Africa seritur! 26. Sani erimus, et modica concupiscemus, si unusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis aevi, et huius incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.

EPISTOLA CXV.

Contra eos qui nimis in sermone aut stilo anxii sint: minuti hoc animi esse. Cum fiducia scribendum loquendumque, sine quaesito ornatu. Quem in animo potius specta. O qualis ille, ubi Virtutes eum excoluerunt! omnes in amorem rapiat, si conspici possit. At externus iste splendor falsus, aut nihili est: item aurum omne et pecunia, quae miramur. Non faciunt haec felices, aut securos: imo et miseros, et miserandos.

Nimis anxium esse te circa verba et compositionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quae cures. Quaere quid scribas, non quemadmodum: et hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quae senseris, magis applices tibi, et veluti signes. Cuiuscunque orationem videris solicitam et politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. 2. Magnus ille remissius loquitur, et securius: quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Nosti complures iuvenes, barba et coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. Oratio cultus animi est: si circumtonsa est, et fucata, et manu facta, ostendit illum quoque non esse sincerum, et habere aliquid fracti. 3. Non est ornamentum virile concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus, hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus!

ɪr has frugalitas, et continentia, et tolerantia, ralitas, comitasque, et (quis credat?) in homine humanitas bonum, splendorem illi suum af- ent. 4. Tum providentia, tum elegantia, et s magnanimitas eminentissima, quantum, dii decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque ɜnt: quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo ɪmabilem, qui non simul venerabilem diceret. ɜ viderit hanc faciem altiorem fulgentiorem- ɪuam cerni inter humana consuevit, nonne vel- ɜinis occursu obstupefactus resistat, et, ut fas isse, tacitus precetur? 5. Tum evocante ipsa benignitate productus, adoret ac supplicet: contemplatus multum exstantem, supraque ram solitorum inter nos adspici, elatam, ocu- i quidem, sed nihilominus vivido igni flagran- unc demum illam Virgilii nostri vocem verens ɪttonitus emittat:

am te memorem, virgo? namque haud tibi vultus talis, nec vox hominem sonat. O dea certe! felix, nostrumque leves, quaecunque, laborem.

rit, levabitque, si colere eam voluerimus. Co- ɪtem non taurorum opimis corporibus contru- , nec auro argentoque suspenso, nec in the- stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Ne- quam, non amore eius arderet, si nobis illam contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, m nostram aut splendore nimio repercutiunt, scure retinent. Sed si quemadmodum visus ɪm quibusdam medicamentis acui solet, et re- ɜ: 7. sic et nos, si aciem animi liberare impe- ɪa voluerimus, poterimus perspicere virtutem, ɔbrutam corpore, etiam paupertate opposita, ɪilitate et infamia obiacentibus. Cernemus, ɪ, *pulchritudinem* illam, quamvis sordido ob-

Rursus aeque malitiam, et aerumnosi ani-

Adspice quot locis vertatur terra, quot mi
norum arent, fodiant: unum putas videri
cui et in Sicilia, et in Africa seritur! 26.
mus, et modica concupiscemus, si unusq
numeret: metiatur simul corpus, sciatque,
tum capere, nec diu posse. Nihil tamen a
profuerit ad temperantiam omnium reru
frequens cogitatio brevis aevi, et huius
Quidquid facies, respice ad mortem.

EPISTOLA CXV.

Contra eos qui nimis in sermone aut stilo anxii sit hoc animi esse. Cum fiducia scribendum loq sine quaesito ornatu. Quem in animo potius qualis ille, ubi Virtutes eum excoluerunt! om rem rapiat, si conspici possit. At externus is falsus, aut nihili est: item aurum omne et pec miramur. Non faciunt haec felices, aut secur miseros, et miserandos.

Nimis anxium esse te circa verba et co
nem, mi Lucili, nolo: habeo maiora qu
Quaere quid scribas, non quemadmodun
ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut
senseris, magis applices tibi, et veluti sigr
luscunque orationem videris solicitam et
scito animum quoque non minus esse pusi
patum. 2. Magnus ille remissius loquitur,
rius: quaecunque dicit, plus habent fiduci
curae. Nosti complures iuvenes, barba et
tidos, de capsula totos: nihil ab illis sperav
nihil solidum. Oratio cultus animi est: si
tonsa est, et fucata, et manu facta, oster
quoque non esse sincerum, et habere aliqu
3. Non est ornamentum virile concinnitas.
animum boni viri liceret inspicere, o quam
faciem, quam sanctam, quam ex magnific
que fulgentem videremus, hinc iustitia, ill
tudine, hinc temperantia prudentiaque

Praeter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et liberalitas, comitasque, et (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. 4. Tum providentia, tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque adderent: quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et, ut fas sit vidisse, tacitus precetur? 5. Tum evocante ipsa vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. O dea certe!
Sis felix, nostrumque leves, quaecunque, laborem.

6. Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, et aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscure retinent. Sed si quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, et repurgari: 7. sic et nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, et humilitate et infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamvis sordido obtectam. Rursus aeque malitiam, et aerumnosi ani-

mi veternum perspiciemus, quamvis multu
vitiarum radiantium splendor impediat,
tem hinc bonorum, illinc magnarum potest
lux verberet. 8. Tunc intelligere nobis lic
contemnenda miremur, simillimi pueris, qu
ludicrum in pretio est. Parentibus quipp
nus fratribus, praeferunt parvo aere emt
Quid ergo inter nos et illos interest, ut
nisi quod nos circa tabulas et statuas insa
rius inepti? Illos reperti in litore calculi
aliquid habentes varietatis, delectant; nos
maculae columnarum: 9. sive ex Aegypt
sive ex Africae solitudinibus advectae, po
quam vel capacem populi coenationem fe
ramur parietes tenui marmore inductos: c
mus quale sit, quod absconditur, oculis r
ponimus. Et quum auro tecta perfundi
aliud quam mendacio gaudemus? Scimus
illo auro foeda ligna latitare. Nec tant
bus aut lacunaribus ornamentum tenue
tur: omnium istorum quos incedere altos
cteata félicitas est. 10. Inspice, et disc
tenui membrana dignitatis, quantum m
Haec ipsa res tot magistratus, tot iudic
quae magistratus et iudices facit, pecuni
quo in honore esse coepit, verus rerum
dit: mercatoresque et venales invicem fa
mus, non quale sit quidque, sed quanti.
dem pii sumus, ad mercedem impii. Hone
diu aliqua illis spes inest, sequimur: in c
transituri, si plus scelera promittant. 11
tionem nobis parentes auri argentique fe
teneris infusa cupiditas altius sedit, crevi
eum. Deinde totus populus in alia disc
convenit: hoc suspiciunt, hoc suis optan
velut rerum humanarum maximum, qu

deri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contemta divitibus, invisa pauperibus. 12. Accedunt deinde carmina poëtarum, quae affectibus nostris facem subdant, quibus divitiae velut unicum vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

13. Eiusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
Curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt seculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

14. *Sine me vocari pessimum, ut dives vocer.*
An dives, omnes quaerimus: nemo, an bonus:
Non quare, et unde: quid habeas, tantum rogant.
Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quaeris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
*Bene moritur, qui, dum moritur, ** lucrum facit*

15. *Pecunia ingens generis humani bonum,*
Cui non voluptas matris, aut blandae potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores coelitum atque hominum movet.

Quum hi novissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eiiciendum et actorem et carmen consurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. 16. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim avaritia sine poena est, quamvis satis sit ipsa poenarum. *O quantum lacrimarum, o quantum laborum exigit!*

quàm misera desideratis, quam misera
Adiice quotidianas solicitudines, quae pr
bendi quemque discruciant. Maiore to
cunia possidetur, quam quaeritur. Qu
mnis ingemiscunt, quae et magna incidu
ra videntur! Denique ut nihil illis fortun
quidquid non acquiritur, damnum est.
cem illum homines, et divitem vocant,
optant, quantum ille possidet. Fateor.
tu ullos esse conditionis peioris existima
habent et miseriam, et invidiam? Utina
tias appetituri essent, cum divitibus de
utinam honores petituri, cum ambitiosis,
adeptis dignitatis statum! Profecto vota
quum interim illi nova suscipiunt, qui pri
verant. Nemo enim est cui felicitas su
cursu venit, satisfaciat. 18. Queruntur
liis, et de processibus suis: maluntque se
reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia
quo equidem nihil maius existimo: nunq
nitebit tui. Ad hanc tam solidam felicit
tempestas nulla concutiat, non perduc
verba contexta, et oratio fluens leniter.
lent, dum animo compositio sua conste
magnus, et opinionum securus, et ob ips
displicent, sibi placens, qui profectum su
stimet, et tantum scire se iudicet, quant
pit, quantum non timet.

EPISTOLA CXVI.

Contra Peripateticos, exscindendos affectus, non esse: neque a natura induci. A mollitie sente sam nasci.

Utrum satius sit, modicos habere a
nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos
Peripatetici temperant. Ego non vide
salubris esse aut utilis possit ulla med

bi. Noli timere. Nihil eorum, quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis, et quas aut vitae necessarias, aut utiles, aut iucundas putes: detraham vitium. 2. Nam quum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates illas magis sentias. Quidni? ad te magis perventurae sunt, si illis imperabis, quam si servies. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear, datus lacrimis tam iuste cadentibus. Naturale est opinionibus hominum tangi, et adversis contristari: quare non permittas mihi hunc tam honestum malae opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum et exorabile, sed ob hoc latius funditur. 3. Non obtinebis ut desinant, si incipere permiseris. Imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, et vires, dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur. Quis negat omnes affectus a quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandavit: sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea, sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis illius faceret accessio: si suo veniat iure, luxuria est. 4. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte! Sed illud *aliquatenus* longe producitur, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non solicite custodire se tutum est: et lacrimas suas et voluptates, ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adolescentulo cuidam quaerenti, An sapiens amaturus esset? 5. „De sapiente, inquit, *videbimus: mihi* et tibi, qui adhuc a sapiente longe ab-

sumus, non est committendum, ut incidai commotam, impotentem, alteri emancipa sibi. Sive enim nos respexit, humanitat tamur; sive contemsit, superbia accendim facilitas amoris, quam difficultas nocet: capimur, cum difficultate certamus. Ita nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. infirmum animum committamus, nec fo adulationi, nec ullis rebus blande trahen Quod Panaetius de amore quaerenti resp ego de omnibus dico. Quantum possum lubrico recedamus: in sicco quoque pari stamus. Occurres hoc loco mihi illa pub Stoicos voce: Nimis magna promittitis, praecipitis. Nos homunciones sumus, o negare non possumus. Dolebimus, sed p cupiscemus, sed temperate: irascemur, s mur. 7. Scis quare non possumus ista? posse non credimus. Immo mehercules, ali Vitia nostra, quia amamus, defendimus, e excusare illa, quam excutere. Satis nat dedit roboris, si illo utamur, si vires nost mus, ac totas pro nobis, certe non contra n mus. Nolle in caussa est: non posse pr

EPISTOLA CXVII.

Quaestiuncula, An, cum sapientia bonum sit, sit bonum? Stoici istud vulgo negant: alii ass istis pronior. Denique amolitur haec superc formationem morum serio vocat.

Multum mihi tibique negotii concinnal nescis, in magnam me litem ac molestiam qui mihi tales quaestiunculas ponis, in nec dissentire a nostris salva gratia, nec salva conscientia possum. Quaeris, an quod Stoicis placet, Sapientiam bonum e bonum non esse? Primum exponam,

videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit: quidquid facit, corpus est. 2. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est et accidens alteri, id est, sapientiae: itaque nec facit quidquam, nec prodest. Quid ergo? inquiunt: non dicimus, Bonum est sapere: sapere dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. 3. Adversus hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, et in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beate vivere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, et beate vivere bonum non esse. Etiamnunc quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est, sapere: si expetenda res est, bonum est. 4. Coguntur nostri verba torquere, et unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: expetibile quod nobis contingit: quum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, et nostros iudico in hoc descendere, quia iam primo vinculo tenentur, et mutare illis formulam non licet. 5. Multum dare solemus praesumtioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. Quum de animarum aeternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut co-

lentium aethera. 6. Utor hac publica persuasione: neminem invenies, qui non putet et sapientiam bonum, et sapere. Non faciam quod victi solent, ut provocem ad populum: nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. 7. Si extra est, postquam acciderat, recessit: quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est, et valere indifferens est. Si forma indifferens est, et formosum esse indifferens est. 8. Si iustitia bonum est, et iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est, et turpem esse malum est, tam mehercules quam, si lippitudo malum est, et lippire malum est. Hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum videatur atque idem. Sed illud libenter quaesierim: Quum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? 9. Bonum negant esse. Malum utique non est: sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. 10. Accidens est, inquit, sapientiae. Hoc ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam

an patitur? Sive facit illud, sive patitur, utroque modo corpus est. Nam et quod fit, et quod facit, corpus est. Si corpus est, bonum est: unum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam et sapere, quum in utrolibet eorum et alterum sit. Numquid enim quenquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? 11. Numquid quenquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis divisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit haec, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quidni? quum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes, duo esse haec, id quod habetur, et eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitae est. 12. Sapere quid est? Non possum dicere, mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum: tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiativi corporum. Hi habent proprium quiddam, et a corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. 13. Corpus est quod video, cui et oculos, et animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii edictum. Sic quum dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus: quum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, utrum illud dicas, an de illo. 14. Putemus *in praesentia* ista duo esse: nondum enim quid *mihi videatur*, pronuntio: quid prohibet, quo minus

aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? paulo ante, aliud esse agrum, aliud haber Quidni? in alia enim natura est qui habet quod habetur. Illa terra est, hic homo es hoc de quo agitur, eiusdem naturae sunt uti qui habet sapientiam, et ipsa quae habe Praeterea illic aliud est quod habetur, aliu bet: hic in eodem est, et quod habetur, et q Ager iure possidetur: sapientia natura. Ill nari potest, et alteri tradi: haec non disce mino. Non est itaque quod compares int similia. Coeperam dicere, posse ista duo tamen utraque bona. Sapientia et sapiens et utrumque bonum esse concedis. 16. nihil obstat, quo minus et sapientia bonu habens sapientiam: sic nihil obstat, quo mi pientia bonum sit, et habere sapientiam, i pere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec num est? Vos certe dicitis, sapientiam, si detur, accipiendam non esse. Quis est usu tiae? Sapere: hoc est in illa pretiosissimum tracto, supervacua fit. 17. Si tormenta m torqueri malum est: adeo quidem, ut illa mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapien tus perfectae mentis est: sapere, usus perfec tis. Quomodo potest usus eius bonum quae sine usu bonum non est? Interrogo te pientia sit expetenda? Fateris. Interrogo sapientiae sit expetendus? Fateris. Nega illam recepturum, si uti ea prohibearis. petendum est, bonum est. 18. Sapere, s usus est: quomodo eloquentiae, loqui: quom *lorum, videre*: ergo sapere sapientiae usus *autem sapientiae* expetendus est: sapere e *tendum est*: si expetendum est, bonum

ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, et verba apertae rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin, si aestus malum est, et aestuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, et vivere bonum est. 19. Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt: at nobis in ipsa commorandum est; etiamsi quid evagari libet, amplos habet illa spatiososque secessus. De deorum natura quaeramus, de siderum elementis, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moveantur corpora, an corporibus omnium, animisque illinc impetus veniat. An et haec quae fortuita dicuntur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. 20. Ista iam a formatione morum recesserunt: sed levant animum, et ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Haec vero de quibus paulo ante dicebam, minuunt, et deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? 21. Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse? Temere me geram: subibo huius voti aleam: tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstres, qua ad ista perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodum quae me ex transverso feriunt aguntque, procul a me repellam. 22. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates removeam, quae ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo *ultimum necessarium* vitae terminum non exspectem, *sed ipsemet*, quum visum erit, profugiam. Vi-

hil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam si vis vivere, quid optas mori? Si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? 23. Nam ut quandoque moriaris, etiam invito positum est: ut quum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar! Homo demens, optas rem tuam: Ita quamprimum moriar! Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet: evade qua visum est. 24. Elige quamlibet rerum naturae partem, qua tibi praeberi exitum iubeas. Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur, aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causae vivendi sunt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar! Quamprimum istud, quod esse vis! quem illi diem ponis? Citius fieri quam optas, potest. Imbecillae mentis ista sunt verba, et hac detestatione misericordiam captantis. 25. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, et salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quaestiones tibi fortuna posuit. Nondum illas solvisti: iam cavillaris. Quam stultum est, quum signum pugnae acceperis, ventilare? Remove ista lusoria arma, decretoriis opus est. 26. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit: negemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam *operatum* supervacuis. Quid si scires etiam illud *quaeri, an* bonum sit futura sapientia? 27. Quid enim *dubii est*, oro te, an nec messem futuram iam se

tiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis, quam currentem luctantemque post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, utique prodest: nisi praesentia, prodesse non possunt. 28. Si non prodest bonum non est utique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, quum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, ore te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? Nondum enim venisse apparet, quod venit. 29. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. Aestas secutura est: scio aestatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam: ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul et in illo bono, et in hoc malo esse. Duo ista non coëunt, nec apud eundem sunt una, bonum et malum. 30. Transcurramus solertissimas nugas, et ad illa quae nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiae solicitus accersit, edictum et ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suae currit, tabulam latruncularium perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. 31. At mehercules omnia tibi undique nuntiantur, et incendium domus, et periculum liberorum, et obsidium patriae, et bonorum direptio: adiice istis naufragium, motusque terrarum, et quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam et sapere intersit, inquiris? Nodos

nectis ac solvis, tanta mole impendente
32. Non tam benignum ac liberale tem
nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perde
quam multa etiam diligentissimis pere
valetudo sua cuique abstulit, aliud suorun
cessaria negotia, aliud publica occupaver
nobiscum dividit somnus. Ex hoc temp
gusto, et rapido, et nos auferente, quid i
rem partem mittere in vanum? 33. A
quod assuescit animus delectare se potiu
nare: et philosophiam oblectamentum fa
remedium sit. Inter sapientiam et sape
tersit, nescio: scio mea non interesse, sci
nesciam. Dic mihi, quum, quid inter sa
sapere intersit, didicero, sapiam? Cur
inter vocabula me sapientiae detines,
opera? Fac me fortiorem, fac me secur
fortunae parem, fac superiorem. Possun
perior esse, si fecero omne quod disco.

EPISTOLA CXVIII.

Inanes epistolas nolle se scribere: potius monite uberes: et iam facit. Suadet sua, non alie a Fortuna nihil petere, nec ab ea pendere. I quaerendum; et quid illud sit, definitum. Ite Honesto differat. Omne bonum, secundum n nec tamen quidquid secundum naturam, bonu

Exigis a me frequentiores epistolas.
conferamus: solvendo non eris. Convene
ut tua priora essent; tu scriberes, ego re
Sed non ero difficilis: bene credi tibi scic
antecessum dabo. Nec faciam, quod Ci
sertissimus facere Atticum iubet, ut et
nullam habebit, quod in buccam venerit,
Nunquam potest deesse quod scribam, ut
quae Ciceronis implent epistolas, tran
candidatus laboret, quis alienis, quis

net, quis consulatum fiducia Caesaris, quis Pom-
, quis ab se petat: quam durus sit foenerator
cilius, a quo minoris centesimis propinqui num-
n movere non possunt. Sua satius est mala,
m aliena tractare: se excutere, et videre, quam
tarum rerum candidatus sit, et non suffragari.
Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac li-
ım, nihil petere, et tota fortunae comitia trans-
Quam putas esse iucundum, tribubus vocatis;
m candidati in templis suis pendeant, et alius
ımos pronuntiet, alius per sequestrum agat, alius
ım manus osculis conterat, quibus designatus
tingendam manum negaturus est, omnes attoni-
rocem praeconis exspectant; stare otiosum, et
:tare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec
lentem? 4. Quanto hic maiore gaudio fruitur,
non praetoria aut consularia comitia securus in-
:ur, sed magna illa, in quibus alii honores anni-
:arios petunt, alii perpetuas potestates, alii bel-
ım eventus prosperos triumphosque, alii divitias,
matrimonia ac liberos, alii salutem suam suo-
ıque! Quanti animi res est, solum nihil petere,
i supplicare, et dicere: Nihil mihi tecum, fortu-
non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones
elli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est privatam
:re fortunam. 5. Libet ergo haec invicem scri-
:, et hanc integram semper egerere materiam,
umspicientibus tot millia hominum inquieta: qui
liquid pestiferi consequantur, per mala nituntur
ıalum, petuntque mox fugienda, aut etiam fasti-
ıda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti
ium videbatur? 6. Non est, ut existimant homi-
, avida felicitas, sed pusilla: itaque neminem su-
. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis in-
: *ei vero, qui* ad illa pervenit, humilia sunt. Men-
. *nisi adhuc* superit adscendere. Istud quod tu

summum putas, gradus est. Omnes autem male h
bet ignorantia veri. Tanquam ad bona feruntu
decepti rumoribus. 7. Deinde mala esse, aut inani
aut minora, quam speraverint, adepti, ac multa pas
vident: maiorque pars miratur ex intervallo falle
tia, et vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nob
quoque eveniat, quaeramus quid sit bonum. Var
eius interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio mod
alius illud aliter expressit. 8. Quidam ita finiun
Bonum est, quod invitat animos, quod ad se voca
Huic statim opponitur: Quid si invitat quidem, s
in perniciem? Scis quam multa mala, blanda sin
Verum et verisimile inter se differunt ita: Qu
bonum est, vero iungitur: non est enim bonum, ni
verum est. At quod invitat ad se, et allicere fac
verisimile est: subrepit, sollicitat, attrahit. 9. Qu
dam ita finierunt: Bonum est, quod appetitione
sui movet, vel quod impetum animi tendentis ad
movet. Et huic idem opponitur: multa enim imp
tum animi movent, quae petuntur petentium mal
Melius illi, qui sic finierunt: Bonum est, quod ad
impetum animi secundum naturam movet: et ita d
mum petendum est, quum coepit esse expetendu
Iam et honestum est: hoc enim perfecte est pete
dum. 10. Locus ipse me admonet, ut, quid inter
inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter
habent mixtum et inseparabile: nec potest bonu
esse, nisi cui aliquid honesti inest: et honestum u
que bonum est. Quid ergo inter duo interest? H
nestum est perfectum bonum, quo beata vita compl
tur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Qu
dico, tale est. Sunt quaedam neque bona, neq
mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. 11. Ha
quum honeste administrata sunt, bona esse incipiu
et ex dubio in bonum transeunt. Bonum societa
honesti fit, honestum per se bonum est. Bonu

fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, esse potuit: quod honestum est, nisi bonum n potuit. Hanc quidam finitionem reddide- onum est, quod secundum naturam est. At- uid dicam. Quod bonum est, et secundum ı est: non protinus quod secundum naturam bonum est. 12. Multa quidem naturae con- t: sed tam pusilla sunt, ut non conveniat illis men. Levia enim sunt, et contemnenda: nul- ım minimum contemnendum bonum. Nam ı exiguum est, bonum non est: quum bonum ·pit, non exiguum est. Unde aliquid cogno- ıonum? Si perfecte secundum naturam est. ·ris, inquis, quod bonum est, secundum natu- ıe: haec eius proprietas est. Fateris et alia m naturam quidem esse; sed bona non esse. lo ergo illud bonum est, quum haec non sint? lo ad aliam proprietatem pervenit, quum praecipuum illud commune sit, secundum ı esse? Ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc est, quaedam crescendo mutari. 14. Infans tus est pubes: alia eius proprietas fit: ille ir- is est, hic rationalis. Quaedam incremento tum in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, ıliud, quod maius fit. Utrum lagenam an do- pleas vino, nihil refert: in utroque proprie- est. Exiguum mellis pondus, et magnum, ıon differt. Diversa ponis exempla: in istis dem qualitas est: quamvis augeantur, ma- 15. Quaedam amplificata in suo genere, in prietate perdurant: quaedam post multa in- :a, ultima demum vertit adiectio, et novam iamque, quam in qua fuerant, conditionem t. Unus lapis fecit fornicem, ille qui latera a cuneavit, et interventu suo vinxit. Summa quare plurimum facit, vel exigua? Quia non

auget, sed implet. Quaedam processu priorem exuunt formam, et in novam transeunt. 16. Ubi animus aliquid diu protulit, et magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari; quod longe aliud factum est quam fuit, quum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente difficultate, insecabile inventum est. Sic ab eo, quod vix et aegre movebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, et bonum fecit.

EPISTOLA CXIX.

De divitiis spernendis, deque continentia et temperantia.

Quoties aliquid inveni, non exspecto, donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit quod invenerim, quaeris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri dives celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te divitias compendiariâ ducam. Opus erit tamen tibi creditore. Ut negotiari possis, aes alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent. 2. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illum: a te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si, quidquid deerit, id a nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: non torqueberis. Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut, quidquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. 3. Esurio: edendum est. Utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil *pertinet.* Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. *Sitio.* Utrum haec aqua sit quam ex laca proximo excepero, an ea quam multa nive eluaero,

rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, sitim exstingui. 4. Utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, et supervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque extendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectaverit, quaeris? 5. Videtur mihi egregie dictum: Sapiens divitiarum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est istud in commune? Iam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, quum divitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, et patientiae suae beneficio, non fortunae. 6. Ideo ergo illum non iudicas divitem, quia divitiae eius desinere non possunt? Utrum malis habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diviti contingit, finem. 7. An has ideo non putas esse divitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutae sunt? quia in pace otiosae? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. 8. Nunquam parum est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander Macedo: quaerit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, *mundi* claustra perrumpit. Quod naturae *satis est, homini* non est. Inventus est qui concupi-

sceret aliquid post omnia. Tanta est caecitas r
tium, et tanta initiorum suorum unicuique, q
processit, oblivio. 9. Ille modo ignobilis anguli
sine controversia dominus, de tanto fine terra
per suum rediturus orbem tristis est. Neminem
cunia divitem fecit: immo contra, nulli non maio
sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huiu
caussa? Plus incipit habere posse, qui plus ha
10. Ad summam, quem voles mihi ex his, quo
nomina cum Crasso Licinioque numerantur, in
dium licet protrahas: afferat censum, et quid
habet, et quidquid sperat, simul computet: ist
mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At
qui se ad id quod natura exigit, composuit, non
tum extra sensum est paupertatis, sed extra me
11. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad n
ralem modum coarctare, hic ipse quem circa n
ram diximus, quem tu vocas pauperem, habet ali
et supervacui. At excaecant populum, et in se
vertunt opes, si numerati multum ex aliqua d
effertur, si multum auri tecto quoque eius illini
si familia aut corporibus electa, aut spectabilis c
est. 12. Omnium istorum felicitas in publicum
ctat: ille quem nos et populo et fortunae subd
mus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos
tinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit o
pata paupertas: sic divitias habent, quomodo ha
dicimur febrem, quum illa nos habeat. E contr
dicere solemus: Febris illum tenet. Eodem m
dicendum est: Divitiae illum tenent. 13. Nihil
monuisse te malim, quam hoc, quod nemo mon
satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris,
bus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum mis
vitia desideriis noli. Quaeris, quali mensa, q
argento, quam paribus ministeriis, et levibus, af
tur cibus? Nihil praeter cibum natura desider

Num tibi, quum fauces urit sitis, aurea quaeris
Pocula? num esuriens fastidis omnia praeter
Pavonem rhombumque?

14. Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriae ista tormenta sunt. Quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. 15. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, et quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi iura descripsit, ut salvi essemus, non delicati. 16. Ad salutem omnia parata sunt, et in promtu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Utamur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: et cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia, quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPISTOLA CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? observatione, et collatione: natura etiam ducente. Venit et ex contrario: id est, vitii detestatione. Describit Sapientem, et vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Denique unum semper, et sibi constantem.

Epistola tua per plures quaestiunculas vagata est, sed in una constitit, et hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique notitia pervenerit. Haec duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum *divisa. Quid sit* hoc, dicam. Bonum putant esse *aliqui, quod* utile est. Itaque hoc et divitiis, et equo,

et vino, et calceo nomen imponunt: tanta sit apud illos boni vilitas, et adeo usque ad sordida descendit. 2. Honestum putant, cui ratio recti officii constat: tanquam, pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, utique bonum. Supervacuum iudico adiicere, quid inter ista discriminis sit, quum saepe dixerim. Hoc unum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis et male uti potest. 3. Vides autem, divitiis, nobilitate, viribus, quam multi male utantur. Nunc ergo ad id revertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia pervenerit. Hoc nos docere natura non potuit: semina nobis scientiae dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, et rerum saepe factarum inter se collatio: per analogiam nostri intellectus et honestum et bonum iudicant. 4. Hoc verbum quum latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum. Utar ergo illo non tanquam recepto, sed tanquam usitato. Quae sit haec analogia, dicam. Noveramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam et animi. Noveramus corporis vires: ex his collegimus esse et animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari. 5. Suberant illis multa vitia, quae species alicuius conspicui facti fulgorque celabat: haec dissimulavimus. Natura iubet augere *laudanda*: nemo non gloriam ultra verum tulit. Ex *his ergo* speciem ingentis boni traximus. Fabricius *Pyrrhi regis* aurum repulit, maiusque regno iudic

vit, regias opes posse contemnere. Idem, medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caveret insidias. 6. Eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hostes nefas: qui in summa paupertate, quam sibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. Vive, inquit, beneficio meo, Pyrrhe, et gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. 7. Horatius Cocles solus implevit pontis angustias, adimique a tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: et tam diu restitit prementibus, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, et extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: deditque se in praeceps: 8. et non minus solicitus in illo rapido alveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quam si ponte venisset. Haec et huiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. Adiiciam quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti obtulerunt, et optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. 9. Sic mentitur prodigus liberalem: quum plurimum intersit, utrum quis dare sciat, an servare nesciat Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed proiiciunt. Non voco ego liberalem, pecuniae suae irratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec nos similitudo coëgit attendere, et distinguere specie quidem vicina, ra *autem plurimum* inter se dissidentia. Dum observamus eos, quos insignes egregiam opus fecerv

coepimus annotare, quis rem aliquam gene
mo fecisset et magno impetu. 10. Sed se
vidimus in bello fortem, in foro timidum;
paupertatem ferentem, humiliter infamiam:
laudavimus, contemsimus virum. Alium
adversus amicos benignum, adversus inimi
peratum, et publica et privata sancte ac
administrantem: non deesse ei, et in his q
randa erant, patientiam, et in his quae agen
dentiam. Vidimus ubi tribuendum esset, p
nu dantem: ubi laborandum, pertinacem
xium, et lassitudinem corporis animo subl
11. Praeterea idem erat semper, et in omni
sibi, iam non consilio bonus, sed more eo pe
ut non tantum recte facere posset, sed nisi
cere non posset. Intelleximus in illo perfec
virtutem: hanc in partes divisimus. Opor
piditates refraenari, metus comprimi, facie
videri, reddenda distribui: 12. comprehendi
perantiam, fortitudinem, prudentiam, iusti
suum cuique dedimus officium. Ex quo er
tem intelleximus? Ostendit illam nobis ord
decor, et constantia, et omnium inter se a
concordia, et magnitudo super omnia effer
Hinc intellecta est illa beata vita, secundo
cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo h
nobis apparuit? Dicam. 13. Nunquam vir
fectus adeptusque virtutem, fortunae maledi
quam accidentia tristis excepit; civem esse
versi et militem eredens, labores velut in
subiit. Quidquid inciderat, non tanquam
aspernatus est, et in se casu delatum, sed
legatum sibi. Hoc qualecunque est, inqui
est: asperum est, durum est: in ipso nave
ram. 14. Necessario itaque magnus appe
nunquam malis ingemuit, nunquam de fa

stus est, fecit multis intellectum sui, et non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitque in se omnium animos, quum esset placidus et lenis, et humanis divinisque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars et in hoc pectus mortale defluxit: 15. quod nunquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, et scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, et quidem breve hospitium, quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab alteriori venientis sede, si haec in quibus versatur, humilia iudicat, et angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui, unde venerit, meminit. 16. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, nunc destillatio: aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, et expellimur. Hoc evenire solet in alieno habitantibus. 17. At nos, corpus tam putre sortiti, nihilominus aeterna proponimus, et in quantum potest aetas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab ultimo stamus, et illo, unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens nostra sit! 18. Hoc quod futurum dico, cum maxime fit, et pars eius magna iam facta est. Nam quod viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: quum tantundem in mortem singuli conferant. Non

ille gradus lassitudinem facit, in quo defecimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. 19. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturae, dat quidem operam, ut in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat: ceterum nihil horum quae circa ipsum sunt, suum iudicat, sed ut commodatis utitur, peregrinus et properans. Quum aliquem huius viderimus constantiae, quidni subiret nos species non usitatae indolis, utique si hanc, ut dixi, magnitudinem veram esse ostendebat aequalitas? Veri tenor permanet, falsa non durant. 20. Quidam alternis Vatinii, alternis Catones sunt: et modo parum illis severus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi et contentus vili Tubero: modo Licinium divitiis, Apicium coenis, Macenatem deliciis provocant. Maximum indicium est malae mentis, fluctuatio, et inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

21. — *habebat saepe ducentos,*
Saepe decem servos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna, loquens: modo, sit mihi mensa tripes, et
Concha salis puri, et toga, quae defendere frigus,
Quamvis crassa, queat. Decies centena dedisses
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

22. Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius, nunquam eundem, nec similem quidem sibi. Adeo in diversum aberrat. Multos dixi: prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie et consilium mutat, et votum. Modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult, modo id agit, ne quis sit officiosior servus: modo dilatat se usque ad invidiam, modo subsidit, et contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nun

rapit. 23. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, et (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta, unum hominem agere. Praeter sapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et vani. Mutamus subinde personam, et contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, ut qualem institueris praestare te, talem usque ad exitum serves. Effice, ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: His quis est? Tanta mutatio est.

EPISTOLA CXXI.

Aliquid pro argutiis praetendit; tum proponit, An omnibus animalibus constitutionis suae sensus? id est, sponte et natura eant, quo debent et sunt facta. Dicit esse, et exemplis rationibusque varie docet.

Litigabis, ego video, quum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium et Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam. 2. Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt et ordinant, quaedam naturam eorum et originem scrutantur. 3. Quum quaeritur, quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse? Falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi, quid homini sit optimum, invenieris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit,

quum didiceris, quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. 4. Superstitionem mihi excute: doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: unam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, et virtutes exhortabor, et vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, et affectus efferatissimos inhibere, et voluptates ituras in dolorem compescere, et votis obstrepere. 5. Quidni? quum maxima malorum optaverimus, et ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi, ea, quae paulo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus? Sensum autem esse, ex eo maxime apparet, quod membra apte et expedite movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: 6. pictor colores, quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, et inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus saltandi peritos, quod in omnem significationem rerum et effectuum parata illorum est manus, et verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars praestat, his natura. 7. Nemo aegre molitur artus suos, nemo in usu sui haesit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte movebunt, quia, si aliter moverint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet; quod *est falsum.* Tarda enim sunt, quae necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. 8. Adeo *autem non* adigit illa ad hoc doloris timor, ut in ma-

turalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans, qui stare meditatur, et ferre se assuescit, simul tentare vires suas coepit, cadit: et cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id, quod natura poscit, exercuit. Animalia quaedam tergi durioris inversa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, et obliquant, donec ad locum reponantur. 9. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quatere se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suae sensus est, et inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum maius indicium habemus, cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod nullum animal ad usum sui rude est. 10. Constitutio est, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum et subtile, et vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnae parti hominum togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. 11. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non novit: constitutionem suam novit: et quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Praeterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, et summatim, et obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit, et unde, nescimus. 12. Qualis ad nos pervenit animi nostri sensus, quamvis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suae sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum eius habeant, cui parent, a quo reguntur. 13. Nemo non ex nobis intelligit, esse aliquid, quod impetus suos moveat: quid

sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: sit, aut unde sit, nescit. Sicut infantibus, sic q animalibus, principalis partis suae sensus es satis dilucidus, non expressus. 14. Dicitis, i omne animal primum constitutioni suae conc hominis autem constitutionem rationalem es ideo conciliari hominem sibi, non tanquam an sed tanquam rationali. Ea enim parte sibi car homo, qua homo est. Quomodo ergo infans liari constitutioni rationali potest, quum rati nondum sit? Unicuique aetati sua constituti alia infanti, alia puero, alia seni. 15. Omnes constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infan dentibus est: huic constitutioni suae concil Enati sunt dentes: huic constitutioni concil Nam et illa herba, quae in segetem frugemqu tura est, aliam constitutionem habet tenera, eminens sulco, aliam quum convaluit, et moll dem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit, quum flavescit, et ad aream spectat, et spic induruit: in quamcunque constitutionem veni tuetur, in eam componitur. Alia est aetas in pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem su et infans fui, et puer, et adoloscens. Sic qu alia atque alia cuique constitutio sit, conciliati stitutionis suae eadem est. Non enim puerum aut iuvenem, aut senem, sed me natura comm Ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, tunc infanti est, non quae futura iuveni est. I que enim, si aliquid illi maius, in quod transe stat, non hoc quoque, in quo nascitur, secundu turam est. Primum sibi ipsi conciliatur anima bet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. *luptatem* peto. Cui? mihi. Ergo mei curam ag *lorem refugio*. Pro quo? pro me. Ergo mei *ago*. Si omnia propter curam mei facio, au

est mei cura. Haec animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. 18. Producit foetus suos natura, non abiicit: et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, et mortifera devitant: umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. 19. Quemadmodum, inquit, edium animal intellectum habere aut salutaris aut mortiferae rei potest? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est, quare pavonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, et ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? Quare pulli felem timent, canem non timent? 20. Apparet, illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam: nam antequam possint experiri, cavent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliviscuntur huius tutelae et diligentiae. Aequalis est illis a pernicioso fuga. Praeterea, non fiunt timidiora videndo. Ex quo quidem apparet, non usu illa ad hoc pervenire, sed naturali amore salutis suae. Et tarlum est et varium, quod usus docet: quidquid natura tradit, et aequale est omnibus, et statim. 21. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare: taque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quae sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam et hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur *saluti suae quidque*: et quae iuvant, illa petit; laetitia *formidat*. Naturales a contrariis supernationes

sunt. Sine ulla cogitatione, quae ho
consilio fit, quidquid natura praecipit.
des, quanta subtilitas sit apibus ad fige
lia? quanta dividui laboris obeundi conc
vides, quam nulli mortalium imitabilis
neae textura? quanti operis sit, fila disp
in rectum immissa firmamenti loco, ali
currentia ex denso rara, quae minora a
quorum perniciem illa tenduntur, velut
plicata teneant. 23. Nascitur ars ista, r
Itaque nullum est animal altero docti
aranearum pares telas, par in favis angulo
foramen. Incertum est et inaequale, c
tradit: ex aequo venit, quod natura distr
nihil magis, quam tutelam sui, et eius p
didit: ideoque etiam simul incipiunt et d
vere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, a
stra nascerentur. 24. Primum hoc in
illis natura contulit ad permanendum in
ne et caritate sui. Non poterant salva e
lent. Nec hoc per se profuturum erat:
nulla res profuisset. Sed in nullo depre
tatem sui, ne negligentiam quidem. Ta
et brutis, quamvis in cetera torpeant, a
solertia est. Videbis, quae aliis inutili
ipsa non deesse.

EPISTOLA CXXII.

Luxuriae esse, adversa moribus facere: aliter c dormire, surgere: et tales aliquot Antipod scribit.

Detrimentum iam dies sensit: resilui
lum: ita tamen, ut liberale adhuc spatiu
cum ipso, ut ita dicam, die surgat, offici
orque, quam si quis illum exspectet, u
exeat. Turpis, qui alto sole semisomni
vigilia medio die incipit: et adhuc m

lucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque pervertunt, nec ante diducunt oculos hesterna graves crapula, quam appetere nox coepit. 2. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura, ut ait Virgilius, sedibus nostris subditos e contrario posuit,

Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper:

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem unquam solem viderunt, nec occidentem. 3. Hos tu existimas scire, quemadmodum vivendum sit, qui nesciunt quando? et hi mortem timent, in quam se vivi condiderunt: tam infausti ominis, quam nocturnae aves sunt? Licet in vino unguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, et in multa quidem fercula diseretis, totum perversae vigiliae tempus diducant: non convivantur, sed iusta sibi faciunt: mortuis certe interdiu parentatur. 4. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam: huius et officium, et argumentum, actus est. Circumscribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. Aves, quae conviviis comparantur, ut immotae facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicaverunt, foeda visuntur. 5. Quippe suspectior illis, quam morbo pallentibus, color est: languidi et evanidi albent, et in vivis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo est! Ille in se stupet, ille caligat, invidet caecis. Quis unquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo haec animo pravitas fiat, aversandi diem, et totam vitam in *noctem* transferendi? Omnia vitia contr

6. Hoc est luxuriae propositum, gaude
nec tantum discedere a recto, sed qua
abire, deinde etiam e contrario stare.
dentur tibi contra naturam vivere, qui i
qui vinum recipiunt inanibus venis, et a
transeunt? Atqui frequens hoc adolesce
est, qui vires excolunt, ut in ipso paen
ne, inter nudos bibant, immo potent,
quem moverunt potionibus crebris ac
subinde distringant. 7. Post prandium
bibere, vulgare est: hoc patresfamilia
ciunt, et verae voluptatis ignari. Mer
lectat, quod non innatat cibo, quod lil
ad nervos: illa ebrietas iuvat, quae in v
Non videntur tibi contra naturam vive
mutant cum feminis vestem? Non vivu
turam, qui exspectant, ut pueritia splen
alieno? 8. Quid fieri crudelius, vel mis
nunquam vir erit, ut diu virum pati po
illum contumeliae sexus eripuisse debu
tas quidem eripiet? Non vivunt contra
hieme concupiscunt rosam? fomento
calentium et calorum apta mutatione, l
florem veraum, exprimunt? Non vivu
turam, qui pomaria in summis turribu
quorum silvae in tectis domorum ac fas
inde ortis radicibus, quo improbe cacum
Non vivunt contra naturam, qui fundam
rum in mare iaciunt, nec delicate natar
dentur, nisi calentia stagna fluctu ac t
riantur? Quum instituerunt omnia co
consuetudinem velle, novissime in totu
sciscunt. Lucet: somni tempus est. Qu
exerceamur, nunc gestemur, nunc pran
lux propius accedit: tempus est coena
tet id facere, quod populus: res sordi

vulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi defunctorum loco sunt. Quantulum enim a funere absunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus: inter quos et Atilium Butam praetorium, cui post patrimonium ingens consumtum, Tiberius paupertatem confitenti, Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, et amicitia Tiberii notus, et frigore. Ortus et occasus libentissime inserebat. Itaque quum indignaretur quidam illum tota die recitasse, et negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: 12. Numquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Quum hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phoebus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies; iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, et molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, coenarum bonarum assectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. 13. Deinde quum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

idem Varus inquit: Quid dicit? iam nox est: ibo, et Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta: quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. 14. Causa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuvat obvium, et gravis malae conscientiae lux est: et omnia con-

cupiscenti aut contemnenti, prout mag
emta sunt, fastidio est lumen gratuitum
luxuriosi vitam suam esse in sermonib
vunt, volunt. Nam si tacetur, perdei
operam. Itaque male habent, quoties i
excidat famâ. 15. Multi bona comedun
cas habent: ut inter istos nomen inveni
non tantum luxuriosam rem, sed notal
In tam occupata civitate, fabulas vulg
non invenit. Pedonem Albinovanum na
dieramus (erat autem fabulator elegan
bitasse se supra domum Sp. Papinii. I
turba lucifugarum. Audio, inquit, circ
tiam noctis flagellorum sonos: quaero,
Dicitur rationes accipere. 16. Audio
sextam noctis clamorem concitatum: q
sit? Dicitur vocem exercere. Quaero c
horam noctis, quis sit ille sonus rotaru
stari dicitur. Circa lucem discurritur,
tur, cellarii, coqui tumultuantur. Qua
Dicitur mulsum et alicam poposcisse, a
se. 17. Excedebat, inquit, coena eius
me. Valde enim frugaliter vivebat, ni
bat nisi noctem. Itaque crebro dicentib
busdam avarum et sordidum: Vos, inq
lychnobium dicetis. Non debes admir
invenis vitiorum proprietates: varia su
merabiles habent facies: comprehendi
non possunt. Simplex recti cura est; m
vi, et quamtumvis novas declinatione
Idem moribus evenit. Naturam sequen
sunt, soluti sunt, exiguas differentias ha
distorti plurimum, et omnibus et inter
Caussa tamen praecipua mihi videtur
vitae communis fastidium. Quomodo
teris distinguunt, quomodo elegantiae

ditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. Nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. 19. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus, omnia facilia et expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPISTOLA CXXIII.

Tenuem aut vilem victum decreto animi, et fame, bonum optandumque fieri. Hoc usurpandum etiam divitibus: quis scit an non opus habituris? Consuetudo, et alieni mores, ne abducant. Sperne iudicia aut voces alienas.

Itinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. 2. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi et siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere coepero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo assuescere. Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et instructis a diis optantem prohibent et occurrunt. 3. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter et contumeliae patiens. Aestimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsi acquiescit. Non unctiones, non

balneum, non ullum aliud remedium quam temp
quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit:
qualiscunque coena dissolvit, quae aditiali iucun
erit. 4. Aliquando enim experimentum animi su
subitum: hoc enim est simplicius et verius. N
ubi se praeparavit, et indixit sibi patientiam,
aeque apparet, quantum habeat verae firmit
Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore
dit, si non tantum aequus molesta, sed placidus
spexit: si non excanduit, non litigavit; si quod
deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, et
gitavit, aliquid consuetudini suae, sibi nihil dee
5. Multa quam supervacua essent, non intellexin
nisi quum deesse coeperunt. Utebamur enim i
non quia debebamus, sed quia habebamus. Qu
multa autem paramus, quia alii paraverunt? q
apud plerosque sunt? Inter caussas malorum nos
rum est, quod vivimus ad exempla: nec ratione c
ponimur, sed consuetudine abducimur. 6. Quo
pauci facerent, nollemus imitari: quum plures fac
coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius,
quimur: et recti apud nos locum tenet error,
publicus factus est. Omnes iam sic peregrinan
ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut ag
cursorum antecedat. Turpe est, nullos esse, qui
currentes via deiiciant, qui honestum hominem v
re magno pulvere ostendant. Omnes iam m
habent, qui crystallina et murrhina, et caelata
gnorum artificum manu, portent. 7. Turpe est,
deri, eas te habere sarcinas, quae tuto concuti
sint. Omnium paedagogia oblita facie vehuntur,
sol, ne frigus teneram cutem laedat. Turpe est,
minem esse in comitatu puerorum, cuius sana fa
medicamentum desideret. Horum omnium se
vitandus est. Hi sunt, qui vitia tradunt, et
aliunde transferunt. Pessimum genus homin

debatur, qui verba gestarent: sunt quidam qui vitia gestant. 8. Horum sermo multum nocet. Nam etiamsi non statim officit: semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam quum ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum, et prava laudantium sermo, diutius haeret quam auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. 9. Prosequitur et durat, et ex intervallo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis vocibus, et quidem primis. Nam quum initium fecerunt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec pervenitur verba: „Virtus et philosophia, et iustitia, verborum inanium crepitus est. Una felicitas est bonae vitae, facere omnia libere, frui patrimonio. Hoc est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse. 10. Fluunt dies, et irreparabilis vita decurrit. Dubitamus, quod iuvat, sapere, et aetati non semper voluptates decerpturae, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuvat frugalitate ultro mortem praecurrere, et quidquid illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moveat invidiam. Quotidie sobrius prodis: sic coenas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud vivere, sed alienae vitae interesse. 11. Quanta dementia est, heredi suo procurare, et sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes et superciliosos alienae vitae censores, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris: nec dubitaveris, bonam vitam, quam opinionem bonam, malle.“ Hae voces non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Ulysses nisi alligatus, praetervehi noluit. 12. Idem po-

sunt: abducunt a patria, a parentibus, ab amicis,
virtutibus, et in turpem vitam miseros turpius ill
dunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem,
eo se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, qua
honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus du
esse genera rerum, quae nos aut invitent, aut fugen
Invitent; ut divitiae, voluptates, forma, ambitio, c
tera blanda et arridentia. 13. Fugent; labor, mor
dolor, ignominia, victus adstrictior. Debemus it
que exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamu
In contrarium pugnemus, et ab invitantibus reced
mus, adversus petentia concitemur. Non vides, qua
diversus sit ascendentium habitus, et descende
tium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora: q
in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pond
suum in priorem partem dare: si ascendas, retro a
ducere, cum vitio, Lucili, consentire est. 14. In v
luptates descenditur: in res asperas et duras subeu
dum est. Hic impellamus corpora, illic refraen
mus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantu
perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem la
dant, qui dolores, metus, per se formidabiles res, i
cutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, q
nos sub specie Stoicae sectae hortantur ad viti
Hoc enim iactant: „solum sapientem et doctum, e
se amatorem. 15. Solus apte ad hanc artem, aeq
combibendi et convivandi, sapiens est peritissimu
Quaeramus, ad quam usque aetatem iuvenes aman
sint.“ Haec Graecae consuetudini data sint: nos
illa potius aures dirigamus: Nemo est casu bonu
discenda virtus est. Voluptas humilis res et pusil
est, et in medio habenda pretio, communis cum m
tis animalibus, ad quam minima et contemtissi
advolant. Gloria vanum et volatile quiddam e
auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, v
repugnanti. 16. Mors malum non est: quid qu

ris? Sola ius aequum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim interest, utrum deos neges, an infames? Haec discenda, immo ediscenda sunt. Non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPISTOLA CXXIV.

Contra Epicureos, in ratione, non sensu, bonum esse. Itaque infantes nondum eius capaces: neque plenum est, nisi ubi plena ratio. Quomodo intelligam in me esse? si extra me nihil quaeram.

Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuae, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, et tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. 2. Quaeritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus et infantibus non esse. Quicunque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et e contrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. 3. Praeterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini addictos: et contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidistis appetitionis et fugae arbitrium. 4. Sed videlicet ratio isti

rei praeposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic et de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sententia, ut de bono pronuntiet sensus, obtusa res et hebes, et in homine quam in aliis animalibus tardior. 5. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? Subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, et intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, et quam humi sublimia ac divina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. 6. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur et crescat: sic beata vita fundamentum et initium a manifestis ducit, et eo quod sub sensum cadit. Nempe vos a manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. 7. Dicimus beata esse, quae secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam et protinus apparet; sicut, quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit et protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo pervenit. 8. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero latentem sexus quoque incerti, tenerum, et imperfectum et informem, iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum, qui cummaxime vitam accipit, et illum, qui maternorum viscerum latens humor est? Uterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus est: et non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. 9. *Quare* autem bonum in arbore animalique muto non *est? quia* nec ratio. Ob hoc in infante quoque non *est: nam* et huic deest. Tunc ad bonum perveniet

quum ad rationem pervenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quae retuli, distat? 10. Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est: in eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate invenitur: et tantum abest ab infantia, quantum a primo ultimum; quantum ab initio perfectum. Ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est. 11. Quidni non sit? non magis quam in semine. Ut si dicas, aliquod arboris, aut sati, bonum: hoc non est in prima fronde, quae emissa cummaxime solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec quum folliculo se exserit spica mollis, sed quum frumentum aestas et debita maturitas coxit. 12. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi quum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non speret, adolescentia improbe speret. 13. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio intentoque pervenit, ubi hoc et bonum, et intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae: potest ergo esse aliquod et infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. Hoc quod secundum naturam cuiusque est. 14, Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest: felicioris meliorisque naturae est. Nisi ubi rationi locus est, *bonum non est.* Quatuor hae naturae sunt, arboris,

animalis, hominis, et Dei. Haec duo quae irrati
nalia sunt, eandem naturam habent: illa diver
sunt, quod alterum immortale, alterum mortale e
15. Ex his ergo unius bonum natura perficit, D
scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua n
tura perfecta sunt, non vere perfecta, a quibus a
est ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod s
cundum universam naturam perfectum est: univer
autem natura rationalis est: cetera possunt in s
genere perfecta esse. 16. In quo non potest bea
vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: bea
autem vita bonis efficitur: in muto animali non
quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonu
non est. Mutum animal sensu comprehendit pr
sentia: praeteritorum reminiscitur, quum id incid
quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscit
viae, quum ad initium eius admotus est. 17. In s
bulo quidem nulla illi viae, quamvis saepe calcat
memoria est. Tertium vero tempus, id est, futuru
ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eoru
videri perfecta natura, quibus usus perfecti temp
ris non est? Tempus enim tribus partibus consta
praeterito, praesente, et futuro. Animalibus ta
tum quod brevissimum est in transcursu datu
praesens: praeteriti rara memoria est, nec unqua
revocatur, nisi praesentium occursu. 18. Non pote
ergo perfectae naturae bonum in imperfecta esse n
tura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habe
et sata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secu
dum naturam, magnos esse mutis animalibus imp
tus et concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nu
quam autem aut inordinatum est bonum, aut turb
dum. 19. Quid ergo, inquis, muta animalia pertu
*bate et in*disposite moventur? Dicerem illa pertu
*bate et in*disposite moveri, si natura illorum ordin
caperet: nunc moventur secundum naturam su

:rturbatum enim id est, quod esse aliquando et non
:rturbatum potest: sollicitum est, quod potest esse
curum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest es-
. 20. Mutis animalibus talis ex sua natura motus
t. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in
uto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfe-
um: sed quale? Nec bonum absolute, nec virtus,
:c perfectum. Haec enim rationalibus solis con-
ıgunt, quibus datum est scire, quare, quatenus,
ıemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo
tio. 21. Quo nunc pertineat ista disputatio, quae-
ı, et quid animo tuo profutura sit? Dico: Et exer-
t illum, et acuit, et utique aliquid acturum occu-
ıtione honesta tenet. Prodest autem et quod mo-
tur ad prava properantem. Sed illud dico: nullo
odo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bo-
ım tuum ostendo, si te a mutis animalibus separo,
cum Deo pono. 22. Quid, inquam, vires corporis
is et exerces? Pecudibus istas maiores ferisque
ıtura concessit. Quid excolis formam? Quum
nnia feceris, a multis animalibus decore vinceris.
uid capillum ingenti diligentia comis? quum illum
l effuderis more Parthorum, vel Germanorum
ıdo vinxeris, vel ut Scythae solent, sparseris: in
ıolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in
ɔnum cervice formosior. 23. Quum te ad veloci-
tem paraveris, par lepusculo non eris. Vis tu, re-
:tis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena ni-
ris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc est? Ani-
us scilicet emendatus ac purus, aemulator Dei,
per humana se extollens, nihil extra se sui ponens.
ıtionale animal es. Quod ergo in te bonum est?
rfecta ratio. 24. Hanc tu ad summum finem evo-
, in quantum potest plurimum crescere. Tunc
atum esse te iudica, quum tibi ex te gaudium
ıne nascetur. Quum in his quae homines eri-

piunt, optant, custodiunt, nihil invene
quod malis, sed quod velis. Brevem ti
dabo, qua te metiaris, qua perfectum e
tias: Bonum tunc habebis tuum, quum i
felicissimos esse felices.
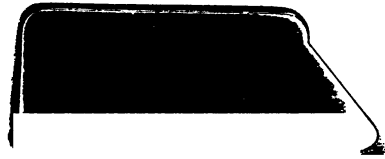
BIBLIOTHECA BODLEIANA